LAISVĖ

RUGSĖJIS
1972

JAUNIMO
METAI

NR. 55 (92)

ŠIAME NUMERYJE:

Vytautas Vardys
LIETUVA KAUNO ĮVYKIŲ METAIS

Kazys Škirpa
VĖLIAVNĖSIO GELBĖJIMAS

Vytautas Vaitiekūnas
LIETUVOS MOKYKLA OKUPACIJOJE

J. Vingrelis
PO BOLŠEVIKŲ KAUKĖMIS

Leonardas Valiukas
LIETUVIŠKOJI INFORMACIJA AMERIKIEČIAMS

LAISVĖS ILGESIO PRASIVERŽIMAI

PADĖTI LIETUVAI ATGAUTI LAISVĘ

ŽVILGSNIAI Į ĮVYKIUS IR SPAUDĄ

Lietuvių Fronto Bičiulių Vyr. Taryba

6441 So. Washtenaw Avenue
Chicago, Ill. 60629

Dr. Kazys Ambrozaitis, Chesterton, Indiana

Dr. Zigmas Brinkis, Los Angeles, California

Dr. Petras Kisielius, Cicero, Illinois

Dr. Antanas Klimas, Rochester, New York

Aleksas Kulnys, Los Angeles, California

Pilypas Narutis, Chicago, Illinois

Antanas Sabalis, Woodhaven, New York

Leonardas Valiukas, Los Angeles, California

Lietuvių Fronto Bičiulių vyr. tarybai taip pat priklauso LFB kraštų pirmininkai ir "Į Laisvę" redaktorius

Europos Lietuvių Fronto Bičiulių Valdyba

Dr. Kajetonas J. Čeginskas (Švedija), sekretorius

Jurgis Barasas (Vokietija), iždininkas

Alina Grinienė (Vokietija), biuletenio redaktorė

Kun. Bronius Liubinas (Vokietija), ELI vedėjas

●

J.A.V. ir Kanados Lietuvių Fronto Bičiulių Centro Valdyba

Leonardas Valiukas, pirmininkas
Post Office Box 75893
Los Angeles, California 90075

Žibutė Brinkienė, vicepirmininkė

Laima Kulnienė, vicepirmininkė

Edmundas Arbas, vicepirmininkas

Balys Graužinis, vicepirmininkas

P. Algis Raulinaitis, iždininkas

Jonas Prakapas, sekretorius

●

Rankraščiai, nuotraukos ir knygos siunčiamos redaktoriaus adresu:

Post Office Box 34461
Los Angeles, Calif. 90034

Metinė "Į Laisvę" žurnalo prenumerata Australijoje, JAV-se ir Kanadoje — 5.00 doleriai, visur kitur — 3.00 doleriai; atskiro numerio kaina — 2.00 doleriai.

Užsakymus ir prenumeratos mokestį siųsti administracijos adresu:

Mr. Aleksas Kulnys
3 Silver Eagle Road
Rolling Hills Estates, Calif. 90274
U. S. A.

KU biblioteka

093 00510761 4

Į LAISVĘ

POLITIKOS ŽURNALAS
1972 — RUGSĖJIS — NR. 55 (92)

TURINYS

Skaitytojų žodis 2

Vytautas Vardys: Lietuva Kauno įvykių metais 4

Kazys Škirpa: Vėliavnešio gelbėjimas 16

Vytautas Vaitiekūnas: Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla okupacijoje 25

J. Vingrelis: Po bolševikų kaukėmis 40

Solidarumas su tauta 50

Veiksniuose ir veikloje 53

Lietuvių Fronto Bičiulių gretose 65

Spauda, radijas, knygos 72

"Į Laisvę" vedamieji 79

"Į LAISVĘ" — lietuvių politikos žurnalas.
Leidžia Lietuvių Fronto Bičiuliai.

"Į LAISVĘ" (TOWARD FREEDOM), Lithuanian magazine of politics, published three times a year by the **Friends of the Lithuanian Front.**

Juozas Kojelis, Redaktorius/Editor
Post Office Box 34461
Los Angeles, California 90034

Aleksas Kulnys, Administratorius/Circulation Manager
3 Silver Eagle Road
Rolling Hills Estates, California 90274

Straipsniai, autoriaus pasirašyti pavarde, slapyvardžiu ar inicialais, nebūtinai reiškia ir redakcijos nuomonę.

LFB kovos veidrodis

Džiaugiuosi žurnalo "Į Laisvę" linija. Puslapiuose jaučiamas tvirtas žinojimas, ko siekiama ir kuriuo keliu einama . . .

"Į Laisvę" yra veidrodis LFB kovos ir ryžto dėl Lietuvos laisvės ir lietuvybės išlaikymo tremtyje.

B. Radzivanas, M. D.
New York, N. Y.

Veržlus ir kovingas

Spaudoje skaitome, kad "Į Laisvę" kai kam įvaro ir baimės. Bet tegu ir toliau žurnalo veržlumas bei kovingumas judina apsnūdusius ir pasimetusius, ypač siekiant pagrindinio tikslo — Tėvynės išlaisvinimo.

Aktyvistų būrelio vardu ačiū, ačiū.

Dr. Eliziejus Draugelis
S. Paulo, Brazilija

Subrendusi linija

"Į Laisvę" nr. 54 (91) geras, laužymas puikus, medžiaga įdomi. Jaučiama subrendusi žurnalo linija.

Kazys Ambrozaitis, M. D.
Chesterton, Ind.

Esu smetonininkas, "Į Laisvę" patinka

Aš nesu joks bičiulis - frontininkas. Esu tradicinis smetonininkas - tautininkas. Tiesa, senas partijas laikau daugiau tradicija, negu laiko reikalavimu, kai nėra valstybės ir nėra pagrindo partijos programai įgyvendinti.

"Į Laisvę" man patinka. Ji paskutiniais metais yra objektyvi, neniekina Lietuvos praeities, kuri liečia mūs nepriklausomo gyvenimo laikotarpį su jo laimėjimais ir pasitaikiusiomis klaidomis.

J. Laukaitis
Muenchen, Vokietija

Nepaprasto įdomumo pokalbis

Žurnale ("Į Laisvę", 1972 m. nr. 54-91) yra duodamas nepaprasto įdomumo pokalbis dviejų vaikystės draugų, net giminaičių, vokiečių okupacijos metais dar spėjusių gimnazijos suolo paragauti, paskui lygiai išsimokslinusių vieno Vakaruose, kito okupuotoje Lietuvoje . . .

Aktuali ir įvykius atliepianti taipgi visa apžvalginė žurnalo dalis. Viskas liečiama tikroviškai ir konkrečiai, be patoso ir be bendrybinės deklamacijos. Iš šios linijos kiek išsiskiria Anatolijaus Kairio pastangos sukurti mitą, kad kažkas mūsuose ir mūsų raštuose stengiasi suniekinti šventą partizaninę temą (žiūr. Anatolijaus Kairio "Partizano idealas realybėje" — red.).

"Draugas", kultūrinis priedas
1972.VII.1

Apie tezes, aksiomas ir pagundas

"Į Laisvę" . . . 1972 Nr. 54 kritiškai prieina prie kito lietuvių gyvenimo sektoriaus — visuomeninio politinio — svarstydamas išeivijos santykius su Lietuvos okupacija, santykius su okupacijoje esančiais lietuviais. Tie santykiai dabar nevienodai suprantami, ypač tarp vyresnės ir jaunesnės kartos veikėjų. Žurnalo liniją šiuo klausimu labiausiai išryškina paties redaktoriaus J. Kojelio rašinys "Tezės, aksiomos ir pagundos lietuviškame dialoge". Čia žurnalas laikosi aiškios rezistencinės linijos. Atmeta iš vienos pusės "komformistinės liberalios kairės" kapituliacinį nusistatymą, kad emigracija nieko negali padaryti kraštui išlaisvinti. Atmeta ir "konservatyvios dešinės" nusistatymą, kad kova dėl laisvės tegali būti sėkmingai vadovaujama tik tradicinių, turinčių patirties firmų vardu. Čia turima galvoje Amerikos Lietuvių Tarybos konstrukcija ir nusiteikimai.

"Darbininkas"
1972.VII.14

Juozo Kojelio "Tezės, aksiomos ir pagundos lietuviškame dialoge", manau, labai patiks tiems bendruomenininkams, kurie prieš Altą dantimis griežia.

Alfonsas Nakas
"Naujienos", 1972.VII.14

J. Kojelis savo straipsnyje "Tezės, aksiomos ir pagundos lietuviškame dialoge" rašo, kad Amerikos Lietuvių Taryboje "trys iš keturių privilegijuotų organizacijų — ALRK Federacija, ALT Sandara ir Liet. Socialistų Sąjunga — yra tik praeities organizacijos ir spindi tik praeities spalvomis". Kodėl autorius nedrįso parašyti, kad ketvirtoji organizacija — Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjunga — turi "dvigubą" gyvybę: tautininkai Vlike dalyvauja Lietuvių Tautinio Sąjūdžio vardu, nors visi žino, kad tokios organizacijos nėra. "Sėja" teisingai rašo, kad tautininkai ir frontininkai visu įnirtimu griauna Vliką, todėl vieni antrus rūpestingai dengia.

J. S.
Chicago, Ill.

Redakcijos pastaba

Amerikos Lietuvių Tautinė Sąjunga yra gyva organizacija: turi skyrius, organizuoja suvažiavimus, renka vadovybę, leidžia leidinius. Tačiau kodėl Vyriausiajame Lietuvos Išlaisvinimo Komitete dalyvauja nebeegzistuojančios organizacijos vardu, jie patys ir paaiškinti galėtų. Tai jų paslaptis. Panašią paslaptį galėtų atidengti ir "Sėjos" redaktorius, 1972 m. 1-2 numeryje patalpinęs P. Stravinsko straipsnelį, kuriame jis labai jau atsidėjęs kovoja su savo paties sukurtais baubais.

Okupacijos šulo balsas

Neliko nė vieno emigracijos kultūrininko, kuris nebūtų persekiojamas, šmeižiamas, gąsdinamas ar puolamas, jei tik jis pamėgino dorai įsijungti į mūsų kultūrinį gyvenimą. Ypač biauriai čia reiškiasi įvairūs ekstremistai. Jie siekia atitraukti išeivių rašytojus ir menininkus nuo tarybų Lietuvos. Daugiausia jie pasisako leidiniuose "Dirva", "Naujienos", "Į Laisvę", "Laisvoji Lietuva". Visi metodai pasirodė čia tinkami — atviri grąsinimai, šmeižtai, provokacijos, melas, primityvūs pasakojimai apie komunistų žiaurumus ir t.t."

Vyt. Kazakevičius
"Pergalė", 1972 nr. 3

Vėl posėdžiavo ALT-ba ir LB vadovybė

Tautinių šokių šventėje dalyvavo keli JAV-bių LB vadovybės nariai ir ta proga jie turėjo pasitarimą su ALT-bos vykdomojo komiteto nariais. Mūsų spaudoje nebuvo apie tai nė žodžio. Kodėl? Ar bijoma pranešti, kad ALT-bos vadovybės nariai buvo nesukalbami? ALT-bos vadovybė pasiūliusi JAV-bių LB-nei įsijungti į Čikagos grupę! Sakoma, kad pagrindinis nutarimas buvęs vėl ateityje susitikti ir vėl "tartis".

Petras Žalys
Chicago, Ill.

Deguto šaukštas

Vedamasis "Skelbti paliaubas" ("Į Laisvę", nr. 54-91) tikrai būtų puikus ir vertas visų lietuvių dėmesio, išskyrus priekaištus peticijų reikalu. Tai šaukštas deguto. Iliuzijomis paremtais priekaištais sutartina veikla nesukuriama.

K. Brž.
Homewood, Ill.

Redakcijos pastaba

Amerikos Lietuvių Tarybos paruoštoje peticijoje trūko dviejų pagrindinių *elementų, be kurių kolektyvinė peticija praranda savo svorį: a) neaišku, kam peticija adresuota ir b) nežinoma, ko prašoma. Tie elementai turi būti integruoti pačioje peticijoje, o ne lydraštyje išryškinami. National Conference on Soviet Jewry į Maskvą vykstančiam prezidentui Nixonui įteikė profesionaliai paruoštą peticiją. Vienas tos peticijos egzemp-*

(Nukelta į 24 psl.)

"Į Laisvę" redakcija laukia skaitytojų pasisakymų žurnale keliamomis problemomis. Įdomesni laiškai bus skelbiami. Tačiau redakcijai turi būti žinomas laiško autoriaus vardas, pavardė ir adresas. Spausdinant gali būti naudojamas ir slapyvardis. Anoniminių autorių laiškai, nežiūrint jų vertės, nebus spausdinami.

Laiškus redakcijai siųsti šiuo adresu: "Į Laisvę", Post Office Box 34461 Los Angeles, California 90034.

LIETUVA KAUNO ĮVYKIŲ METAIS

VYTAUTAS VARDYS

Apibrėžiant politinį okupuotos Lietuvos profilį Kauno įvykių metais, nemanau, kad skaitytojui reikia priminti, jog Lietuvos gyvenimo rėmas ir ją liečiantys sprendimai yra nusakomi ir padaromi Maskvoje. Tai tačiau reikia iškelti, norint suprasti, jog Lietuvos gyvenimui nusakyti būtina žinoti bendroji Maskvos politinė linija, apspręsta valdančiosios komunistinės partijos Kremliuje. Čia pateikiama analizė todėl pradedama Sovietų Sąjungos vidaus politikos apibūdinimu. Pats politinis profilis, žinoma, gali būti daugiau ar mažiau detalus ir pasilikti tik profiliu. Jam pamatyti buvo pasirinkta tik pora bruožų: partijos vystymasis, ekonomijos kaita ir tautiškumo klausimas. Tie bruožai yra labai svarbūs. Tad nors čia Lietuvos gyvenimas tėra apžvelgiamas enciklopediškai, svarbiųjų bruožų išryškinimas, tikiuosi, leis pakankamai ryškiai pamatyti patį profilį.

Bendroji politinė kryptis

Brežnevui ir jo kolegoms perėmus vadovybę 1964, keitėsi sovietų vidaus politika. Tas keitimasis negalėjo nepaliesti Lietuvos. Pagrindinė Brežnevo, Kosygino ir Podgornio politikos linkmė buvo sudrausminti įvairius visuomenės sluoksnius, pav., rašytojus ir kitus menininkus, ir atgal sucentralizuoti svarbias gyvenimo sritis, ypač ekonominę, o taip pat administracinę, kad tuo būdu būtų užtikrintas partijos pirmumas ir jos absoliuti valdžia besikeičiančioj visuomenėj. Brežnevas ir kolegos todėl gana efektingai pradėjo stabdyti Chruščiovo laikais gerokai įsibangavusią liberalizaciją rašytojų ir iš vis intelektualų tarpe. Buvo suorganizuotas garsusis Danieliaus ir Siniavskio teismas; teisman patraukti jaunasis Litvinovas ir kiti, viešai protestavę prieš Čekoslovakijos okupaciją 1968. Sekančiais metais Solženicynas net išmestas iš rašytojų sąjungos. Ekonominėje srityje darydama reformas, Brežnevo kolektyvinė vadovybė panaikino respublikines ir apygardines (regijonines) ūkio tarybas, kurios davė atskirų pajamų ir šiokios tokios diskrecijos tas pajamas sunaudoti vietiniams reikalams. Ekonominio gyvenimo valdymas vėl buvo perkeltas į centrą — į Maskvos ministeriją. Administracinėje srity naujieji vadai centralizavo Maskvon kai kurias iki šiol tik respublikų atliekamas funkcijas, iš jų, svarbiausia, pradinio ir vidurinio švietimo administravimą ir teisingumo ministerijų kontrolę.

Ši liberalizmo stabdymo ir centralizacijos politika Lietuvoje ir iš vis nerusiškose respublikose bu-

vo įvesta ne vienu metu ir ne vienu būdu. Jeigu pačioje Rusijoje rašytojai ir kiti intelektualai imta žaboti nieko nelaukiant — Chruščiovas buvo jau tai pradėjęs — Lietuvoje situacija nepasikeitė per keletą metų. Mat, čia Kremliaus valdovai susidūrė su kitu svarbiu veiksniu, būtent, tautybe ir tautiškumu. Atrodo, kad nerusai komunistų vadai iš nerusiškų respublikų 1964 m. spalio mėnesį parėmė Brežnevą ir kitus sąmokslininkus, kurie nuvertė Chruščiovą. Pastarasis buvo visiems įsipykęs ne tik savo vadinamom reformom partijos ir valdžios gyvenime, bet taip pat savo asimiliacinės rusinimo politikos tiesioginiu brukimu nerusiškoms respublikoms. Valymų jau buvo įvykę Latvijoje ir Centralinėje Azijoje. Atrodė, kad 1964 eilė būtų atėjusi ir Lietuvai. Chruščiovo nuvertimu Brežnevas įsigijo draugų ne tik Rusijoje, bet ir nerusiškose respublikose. Rusinimo akcentai buvo laikinai sumažinti, o iš pradžių jie net gerokai sunyko. Dingo kalbos apie tautų susiliejimą, apie respublikų sienų nereikšmingumą, apie tų respublikų gyventojų sudėties sutarptautinimą. 1964-65 net rusų tautos ir rusų kalbos pirmumas nebuvo pabrėžiamas. Laikui bėgant, t. y., Brežnevo asmeninei įtakai didėjant, kai kurie chruščioviniai tautybių politikos bruožai grįžo į oficialias kalbas ir deklaracijas: pirma, rusų kalbos kaip vienijančio tarpininko svarbumas, paskui ir rusų tautos pirmumas (1967 ir 1971 CK ir partijos kongreso deklaracijos). Brežnevas tačiau Ukrainoje 1967 pažadėjo, kad asimiliacijos dirbtinai neforsuos ir kad politikoje stengsis derinti centrinius ir respublikų interesus. 1971 įvykusiame XXIV Partijos kongrese tačiau vėl naujas žingsnis buvo padarytas asimiliacinės politikos kryptimi.

Šitokis sovietų sąlygomis vidurio kelio nusistatymas tautiniu klausimu, tik Chruščiovą pašalinus iš partijos vadų, Brežnevui žadėjo nerusiškų respublikų komunistų paramą, kuri jam buvo reikalinga maskvinėje konkurencijoje dėl valdžios. Tautinėms respublikoms tai reiškė tam tikrą mažesnę baimę kalbėti apie tautinius reikalus, galimybes išvystyti lingvistines ir kultūrines studijas bei veikimą. Lietuvoje tuo metu buvo išleista naujų ir gerų žurnalų, rehabilituoti Vaižgantas, Valančius ir kiti mūsų kultūros klasikai, išleista eilė puikių grožinės ir lituanistinės kūrybos veikalų. Estijoj pradėta leisti 8-tomė enciklopedija, kurioje galima rasti ne tik neblogai nušviestą modernųjį meną, bet ir Beriją, Brigitą Bardeau (su nuotrauka) ir t. t. ir t. t.

Atleisdamas tautinių respublikų kultūrinį spaudimą, Brežnevas laimėjo paramą liberalizacijai pačioje Rusijoje sustabdyti. Tačiau ten aptvarkęs padėtį, Brežnevas atsigręžė jau ir į nerusiškas respublikas ir nuo šešiasdešimtųjų dekados galo pradėjo stabdyti įsibangavimą ir Lietuvoje. Policinėmis priemonėmis tas stabdymas nesireiškė iki 1970, kada paslaptingomis aplinkybėmis žuvo kalbininkas Jonas Kazlauskas. Po 1972 sausio 30 dekreto, kuriuo partijos centrinis ko-

mitetas Maskvoje pareikalavo ideologinio švarumo literatūroje, ir Lietuvoje pajustos naujos kontrolės, privedusios "Nemuno" žurnalo redaktorių rašytoją Antaną Drilingą prie savikritikos, gi žinomą kritiką Vytautą Kubilių prie viešo savo klaidų prisipažinimo, gerokai panašiai, nors ir ne su tomis pačiomis pasekmėmis, kaip Stalino laikais.

Jeigu intelektualinis žabojimas Lietuvoje tebuvo atnaujintas tik 1969 /1970, kiti brežneviški patvarkymai ekonominėje ir administracinėje srityse palietė kraštą gerokai anksčiau. Su ekoniminių ministerijų atsteigimu Maskvoje, 1965 m. rugsėjo mėnesį priėmus Kosygino planą vadinamajai ekonominei reformai, buvo panaikinta Lietuvos ekonominė taryba. Baltų kraštų, ypač estų, bet taip pat ir lietuvių atstovai nepritarė šiam mostui. Tai aišku iš pastabų sovietų aukščiausios Tarybos (parlamento) sesijoj 1965 metų gale, bet taip pat aišku, kad nei estai, nei latviai, nei lietuviai čia neturėjo pasirinkimo. Šią tarybą panaikinus, respublikos pilnoje žinyboje beliko tik lokalinės reikšmės nedidelės ekonominės įstaigos. Visos kitos, tiesioginiai ar netiesioginiai per vadinamąsias sąjungines - respublikines ministerijas buvo palenktos Maskvos pavaldumui. Skirtumas administracijoje yra mažesnis nei iš šių sugretinimų atrodo, tačiau jis yra reikšmingas, nes 1965 patvarkymai atėmė šiokią tokią autonomiją, kurią ekonominės tarybos turėjo, naudodamos tarybai priklausančios pramonės pajamas ir nustatydamos darbų prioritetą. Sakoma, kad Lietuvos respublika šio patvarkymo pasėkoje prarado pinigų sumas, kurias anksčiau galima buvo panaudoti respublikos kultūriniams reikalams.

Šalia re-centralizavimo ekonominėje srity, nors Brežnevas ir laikėsi vidurio kelio tautybių klausimo kultūrinės politikos atveju, jisai įvedė daugiau centralizacijos ir kitose srityse, tuo faktiškai sumažindamas respublikų ir šiaip jau ribotą autonomiją. 1967 buvo priimtas naujas vidurinio švietimo įstatymas ir pati pradinio ir vidurinio švietimo administracija palenkta Maskvai, Maskvoje įsteigiant šių reikalų ministeriją. Iki to laiko pradinio ir vidurinio švietimo administracija nebuvo centralizuota Maskvos ministrų taryboje, bet palikta respublikoms. 1970 Maskva įsivedė ir teisingumo ministeriją, po kuria pajungė respublikinę. Reikia pridėti, kad Lietuvoje teisingumo ministeriu buvo paskirtas Alfonsas Randakevičius, buvęs sovietinio saugumo generolas majoras ir viršininkas Lietuvoje.

Brežnevo ir jo kolegų padiktuotas persiorganizavimas palietė ir Lietuvos Komunistų partiją. Organizacine ir politine prasme tačiau, išskyrus organizacinio dvišakumo panaikinimą, partija Lietuvoje vystėsi senu keliu. Niekuo nepadidėjo nei partijos nepriklausomumas nuo Maskvos. Reikia priminti, kad visos Sovietų Sąjungos Komunistų partijos organizacinis principas yra unitarinis. Tai reiškia, kad partija pripažįsta tik partijos skyrių, o

ne autonominių - federalinių vienetų steigimą. Lietuvos Komunistų partija sudaro tik vieną iš partijos sritinių skyrių, kuris pavadintas Lietuvos vardu. Tačiau jis neturi nepriklausomos veikimo teisės, o paklusta centrinei partijos organizacijai Maskvoje ir iš ten laukia sprendimų.

Partijos padėtis

Yra tačiau keletas Lietuvos partijos vystymosi momentų, kurie reikalingi iškelti. Visų pirma, partija toliau augo narių skaičiumi. Nuo 1968.I.1 iki XVI partijos suvažiavimo 1971 kovo mėnesį tas skaičius padidėjo nuo 105,418 iki 122,469, skaitant tikruosius narius ir kandidatus.[1] Taigi per tris metus partija paaugo 17,051 nariu. Kitaip kalbant, partijos augimo tempas buvo šiek tiek mažesnis, bet panašus į šešiasdešimtųjų dekadą. 1959-1968 laikotarpyje partija buvo padidėjusi nuo 49,114 iki 105,418 narių. Tai reiškia, kad, procentualiai skaičiuojant, partijos nariai dabar sudaro 3.8% visų Lietuvos gyventojų, taigi per tą laiką paaugo 0.3%. Tačiau tas skaičius sudaro vieną iš pačių mažiausių procentų visoje Sovietų Sąjungoje. Antra, didėjant narių skaičiui, partijoje didėjo ir lietuvių procentas. *Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos* duomenimis, lietuviai 1968 sudarė 66.3% visų partijos narių.[2] Tai reiškia stiprų lietuvių paaugimą nuo 1959, kada lietuvių partijoje tebuvo tik 55.7% ir ypač nuo 1945, kada lietuviai tesudarė tik 31.8%. Tačiau ir 1968 lietuvių procentas partijoje yra žymiai mažesnis negu aplamai lietuvių gyventojų procentas Lietuvoje. Lietuviai sudaro 80.1% visų Lietuvos gyventojų, o, kaip minėjau, partijoje yra tik 66.3%. Tiesa, 1971 partijos suvažiavimo mandatų komisija lietuviams delegatams priskyrė 75.9%. Iš paduotų statistikų tačiau atrodo, kad lietuvių delegatų skaičius konferencijoje buvo didesnis nei jų proporcija narių tarpe.[3] Tačiau ir tie duomenys rodytų lietuvių procentą partijoj perlipus 70%. Taigi, bendrai kalbant, partijos narių sudėtis yra sulietuvėjusi. Partijos CK skyrių vadovybėje taip pat tėra vienas nelietuvis, nors pora rusų veda svarbius centro komiteto skyrius: I. Černikovas — pramonės ir transporto skyrių, F. Jekaterincevas — statybos ir miestų ūkių skyrių.[4] Pagal 1971 davinių apytikrį skaičiavimą, rusų skaičius partijoje turėtų būti sumažėjęs iš 20.7% prieš keturis metus (t. y., 1968) iki 16 - 17% 1971 metais. Šalia jų, ukrainiečių procentas vertintinas 3.4%, baltgudžių—3%, lenkų kiek mažiau kaip 3%, žydų — apie 0.7% ir "kitų" — mažiau vieno procento. Šie procentai betgi parodo tik situacijos dalį, kadangi rusas antrasis sekretorius V. Charazovas yra įtakingesnis nei visi keturi likę lietuviai sekretoriai. Charazovas yra Maskvos statytinis. Šalia to, kai kuriose įstaigose, pav., sostinės Vilniaus partijos aparate, rusų procentas 1959 m. buvo 47.2%, kai jų procentas gyventojų skaičiuje nesiekė 29.4%. Pagal 1970 surašymo duomenis, Lietuvoje rusų tebuvo 8.6%, kai tuo tarpu 1968 partijoje jie turėjo 20.7% narių. Rusai val-

do transporto ir komunikacijos įstaigas; be ruso Charazovo sutikimo negalimi partijos sprendimai. Trečia, nors XVI-jo partijos suvažiavimo rezultatai neparodė didesnių pasikeitimų, prieš suvažiavimą buvo manoma, kad keisis pirmasis partijos sekretorius. Juo nuo 1935 pogrindinių metų tebedirba Antanas Sniečkus (g. 1903), Lietuvos Komunistų partijos "Richard J. Daley". Yra žinoma, kad jisai yra ligotas ir buvo galvojama, kad jisai pasitrauksiąs, komunistinės frazeologijos žodžiais, "estafetę" perduodamas jaunesniesiems. Kandidatu labiausiai buvo minimas Juozas Maniušis, dabartinis ministrų tarybos pirmininkas, g. 1910 Baltgudijoje, ten ir užaugęs, taigi, visą savo gyvenimą praleidęs sovietinėje santvarkoje. Tačiau Sniečkus atsilaikė ir liko stiprus kaip ir buvęs. Ne jaunystė jau ir Maniušiui, nors reiktų manyti, kad paskutinieji įvykiai, ypač Kaune, bent šiuo metu uždaro duris Antanui Barkauskui, trečiajam partijos sekretoriui ir taip pat Algirdui Ferencui, ketvirtajam sekretoriui. Pirmasis yra kaunietis, gimęs 1917. Jo partinės šaknys Kaune, kur partija "nesugebėjo" tinkamai išauklėti jaunimo, nors pats Barkauskas yra senas lojalus maskvietis. Antrasis, Ferencas, yra jaunas, gimęs 1933, nuo Pasvalio, dirbęs su komunistiniu jaunimu ir nors užsirekomendavęs partiniame darbe Maskvos centriniame aparate, tačiau dabar, greičiausia nukentėsiąs dėl savo jaunumo ir dėl ankstesnio darbo Kaune.

Maniušis, kuris respublikoje nėra mėgiamas, dabar turi geresnius galimumus paveldėti Sniečkaus sostą, nors jis jau yra per seno amžiaus tokiai pozicijai. Nereiktų nurašyti ir Ringaudo Boleslovo Songailos, 1929 Klaipėdoje gimusio penktojo partijos sekretoriaus. Jisai su Kaunu nieko bendra neturi. Labai jaunas padarė karjerą ir vis lipa aukštyn. Jo "silpnybė" yra ta, kad praeity jis daugiausiai dirbo partinės žemės ūkio administracijos srity, gi žemės ūkis Lietuvoje darosi mažiau reikšmingas. Iš anros pusės, tradiciška "ūkininkiškoji" jo praeitis, kaip ir Sniečkaus, gali jį padaryti labiau priimtiną, nežiūrint to, kad jis neturi Maskvoje dirbto partinio darbo stažo.

Partijos etninis grynėjimas Lietuvoje nėra charakteringas visoms nerusiškoms respublikoms. Davinių stoka neleidžia išvesti statistinio palyginimo, tačiau galima pasakyti, jog kitose Baltijos respublikose, Latvijoje ir Estijoje, etnėjimo proceso nepastebima. Nuo kitų Baltijos respublikų Lietuva skiriasi ir savo demografiniu lietuvėjimu. Pagal 1970 cenzo davinius, latvių procentas Latvijoje krito iki 58.8%, Estijoje iki 68.2%, gi Lietuvoje šiek tiek paaugo — iki 80.1%.

Ekonominis vystymasis

Lietuva tačiau vejasi Latviją ir Estiją gamybinėje srityje. Nors Lietuvos urbanizacijos procentas tėra 50%, o Latvijoje 63% ir Estijoje 65% (Rusijoje 62%, Ukrainoj 55%, vidurkis Sovietų Sąjungoje — 56%), šiuo metu visų trijų valstybių ekonominio produk-

to struktūra jau supanašėjo. Latvijos ir Estijos gamyboje pramonės lyginamasis svoris sudaro 65%, Lietuvoje — 63%.[6] Pramonės produkcijoj Baltijos respublikose pagaminama 20% daugiau, skaičiuojant vienam gyventojui, nei vidutiniškai Sovietų Sąjungoje. Kitaip tariant, Lietuvoje produktingumas yra penktadaliu didesnis nei vidutiniškai visoje sovietų imperijoje. Baltijos respublikos specializuojasi mašinų, maisto produktų ir pramonės, lengvosios ir medžio apdirbimo pramonės srityse. Jose gaminama, pav., 60% visų sovietų telefono aparatų, 24% keleivinių vagonų elektriniams traukiniams, 24% radijo imtuvų, 18% tramvajų vagonų, 12% skalb. mašinų, 15% mopedų ir dviračių, 9.4% piovimo staklių, 9% elektr. lempučių, 6.8% baldų ir t. t. Daugely pramonės sričių Baltijos kraštai stovi pirmosiose ar dalinasi pirmosiomis vietomis pagal gamybą vidutiniškai vienam asmeniui. Lietuva, pav., pirmoje vietoje yra mėsos, pieno gamyboj; antroj vietoj, po Estijos, vid. pieno primelžimo iš karvės, antroj vietoj įvairių audinių gamyboje, trečioje vietoje vartotojų aptarnavimo srity, taipgi po Estijos ir Latvijos. Nauji daviniai tačiau parodė, kad Lietuva yra atsilikusi nuo kitų respublikų mokslo darbuotojų, daktarų, ligoninės lovų ir kt. skaičiais. Lietuvos urbanizacijos procentas taip pat yra mažesnis negu visos Sovietų Sąjungos vidurkis (56 %), bet už tat industinio vystymosi greitumas yra pats didžiausias Lietuvoje ir Gudijoje. Šiuo metu Lietuva taip pat pasiekė trečią vietą pajamų vienam gyventojui dydžiu, po Latvijos ir po Estijos, nors Lietuvos lygis dar apie 25% mažesnis negu tų dviejų seserų respublikų. Lietuvoje vieno žmogaus vid. pajamos 1968 buvo 1178.58 rb., Estijoje — 1447.67 rb., Latvijoje — 1472.45 rb.

Komunistų vadai ir propagandistai, o kartais ir šiaip žmonės šį progresą iškelia kaip Maskvos komunistų partijos ar tiesiog komunistinės sistemos atsiekimą, skelbdami, kad be Maskvos vadovavimo ar be komunistinės sistemos tokia pažanga būtų buvusi neįmanoma. Tiesa, pramonės išsivystymo tempai buvo greiti, Lietuvoje praėjusio septynmečio laikotarpyje — iki 11% per metus, nors dabar tik 7-8%, tačiau tie procentai yra ne didesni už Rumunijos ir mažesni negu Japonijos. Jie taip pat pasiekti žemame industrializacijos lygyje, tad Japonijos ar ir Vakarų Europos greitas išsivystymas yra labiau imponuojantis ir objektyviai didesnis. Reikia tuojau pat ir pridurti, kad jeigu Japonijoje ar Vakarų Europoje, net šiek tiek ir Rytų Vokietijoje, greitas pramonės ir produkcijos augimas žymiai pagerino žmonių gyvenimą, davė progos pastatyti puikius miestus ir t. t., nei Sovietų Sąjungoje vidutiniškai nei Lietuvoje specifiškai paprastas žmogus tais atsiekimais nepasinaudojo. Jo gerbūvis kilo labai lėtai ir dar šiandien tebėra, amerikietiškom ar europietiškom akim žiūrint, labai žemo lygio. Kitaip tariant, pagamintasis visuomeninis produktas Sovietų Sąjungoje, o taip pat, aiš-

ku, ir Lietuvos respublikoje, sunaudojamas ne žmonių gerbūviui kelti, bet partijos vadų tarptautinėm ambicijom siekti ir valdančiųjų sluoksnių privilegijoms išlaikyti.

Nenuostabu todėl, kad priešingai marksizmo - leninizmo mokymui, jog industrializacija turinti perauklėti žmogų į "naują", "sovietinį", kurio vertybės pasikeisiančios ir kurio turėtasis tautiškumas - nacionalizmas išnyksiąs internacionalizmo labui, industrializacija, pramonės augimas, urbanizacija Lietuvoje kad ir paliko tam tikrus mentaliteto pakeitimo ženklus, pačio svarbiausiojo nusiteikimo, t. y., lietuviškojo tautiškumo, nesunaikino, galima sakyti, net nepažeidė.

Valdančiųjų ir valdomųjų santykiai: lietuviškasis tautiškumas

Nacionalizmas Lietuvoje, žinoma, turi senas tradicijas. Ne mūsų tikslas nagrinėti jo išsivystymą ar savybes. Užtenka tik pasakyti, kad nepriklausomoje Lietuvoje visos grupės buvo nacionalistinės. Net ir komunistų partija palaikė "nacionalistinius" teritorinius siekimus. Kai kurios grupės buvo net šovinistinės. Tautiškumas įkvėpė rezistenciją rusiškajam komunistiniam ir vokiškajam nacistiniam okupantams. Masinis tautos sukilimas 1941 m., rezistencija karo metais, pokario meto aštuonerius metus trukęs partizaninis karas — tai vis to paties lietuviškojo tautiškumo apraiškos masine ir militarine forma. Šio nacionalizmo aukščiausias tikslas buvo Lietuvos kaip suvereninės nepriklausomos valstybės atstatymas arba puoselėjimas. Šalia to lietuviškasis tautiškumas rūpinosi tautos gyvybe, jos kultūros ir tradicijų išlaikymu ir gaivinimu. Nuo pat nepriklausomybės atgavimo lietuviškasis tautiškumas buvo priešingas komunistinei sistemai, bet rado sąjungą su demokratija, su katalikybe bei krikščionybe (tautininkų valdymo metais turėjo net kai kurių fašistinių atšvaitų, nors labai nedaug). Ekonominėje srity lietuviškasis tautiškumas nėjo ranka rankon nei su viena ekonomine sistema. Privačios nuosavybės sistema, tiesa, buvo pati priimtiniausia ir ginama, tačiau valstybinė ir kooperatinė nuosavybė taip pat buvo gerai žinoma. Dalis mūsų visuomenės, visų pirma socialdemokratai, pasisakė ir už gerą dalį kolektyvizuotos ūkinės struktūros.

Maskvos divizijų pagalba komunistai sugebėjo užslopinti karinį - rezistencinį nacionalizmą. Jie taip pat sunaikino mišriosios ekonomijos sistemą, įvesdami centralizuotą kolektyvinę ir įjungdami Lietuvą į totalitarinę partijon-orientuotos valstybės ir visuomenės sąrangą. Tačiau net iki mūsų laikų, taigi, net per 32 metus komunistų partija nesugebėjo užspausti nei laisvės troškimo, nei laisvos visuomenės pasiilgimo, nei romantinio praeities nepriklausomos Lietuvos paveikslo, nei Lietuvos valstybinės nepriklausomybės idėjos. Jų ideologai, kaip antai Antanas Balsys, skelbia, kad "socialistinėje

visuomenėje nacionalizmo socialinės šaknys yra pakirstos",[8] tačiau iš tikrųjų nacionalizmas nėra sunaikintas. Partizanų karui besibaigiant, t. y., nebegalint tęsti ginkluotos rezistencijos, jaunimas ir inteligentija organizavosi į įvairias slaptas draugijas, per kurias stengėsi palaikyti tautinę dvasią sunkiais Stalino laikais ir kiek vėliau. Jaunimas neiškęsdavo viešai nepasipriešinęs valdžiai, kaip tai įvyko Kaune jau 1956, Vėlinių dieną. Vienas amerikietis profesorius, 1959-60 buvojęs Sovietų Sąjungoje, iš ten atsivežė žinių, kad "tomis dienomis Kaune partijos valdininkai jautėsi nesaugiai ir pakavosi lagaminus, ruošdamiesi greitam pasitraukimui".[9] Demonstracijos, kad ir mažesnės, tą pačią dieną įvyko Vilniuje. Tuo pat laiku ir kai kurie oficialūs valdžios žmonės bei profesoriai stengėsi nusikratyti lietuviškai nemokančiais rusų dėstytojais, palaikyti tautines tradicijas literatūrinėse studijose, atnaujinti senovės paminklus ir t. t. Nemaža jų vėliau buvo išmesti iš darbo ir iš partijos, pav., 1957 - 59 Vilniuje, kada krito ir Vilniaus universiteto rektorius komunistas Juozas Bulavas, kurį pakeitė Maskvai patikimas Jonas Kubilius,[10] o taip pat 1963, kai Chruščiovo įsakymu buvo iš darbo atleidžiami tie, kurie restauravo senąsias Lietuvos pilis ir bažnyčias.[11] Vėliau reporteriai laikas nuo laiko pranešdavo apie anti-maskvinius atsišaukimus, platinamus gimnazijose, gi sovietinė spauda — apie jaunus žmones, pav. komunisto rašytojo Žilionio sūnų, kuris norėjo pabėgti į Vakarus ir stoti į prieš Rusiją kariaujančią armiją, arba Mokslų Akademijos aspirantą Juozą Jacevičių, kuris 1961 m. komunistų partijos programą viešai skelbė esant asimiliacine, siekiančia sunaikinti mūsų tautybes, tarp jų ir lietuvių tautą. Jacevičius buvo kilęs iš darbininkų šeimos, jis pats ir jo žmona buvo komjaunuoliai.[11]

Šie ir panašūs reiškiniai nesiliovė ir šešiasdešimtųjų dekados vidury, taigi, po daugiau kaip dvidešimt sovietinės valdžios metų. Ideologams, propagandistams ir komunistų vadams kilo sunkiai išsprendžiamas dileminis klausimas. Pagal marksizmą - leninizmą buržuazinis nacionalizmas, kuris siekia politinės nepriklausomybės ir privačios ar mišrios ūkinės santvarkos, turėjo būti sužlugdytas, sunaikinus buržuazinę santvarką. Kaip Balsys minėjo, jam nebelikę socialinio pagrindo. Socialinė sistema įvesta pilnai. O vis dėlto tas nacionalizmas tebeegzistuoja. Kodėl? Juk tai esą atgyvenos. Tačiau tai nebeskamba įtikinančiai po to, kai sovietai Lietuvą valdė daug ilgiau negu vadinamieji nacionalistai. V. Radaitis 1966 rašė, kad ypač jaunimas turįs "nacionalinio socializmo", "nacionalinio komunizmo" idėjų.[12] Tačiau jaunimas buvo įspėtas, kad socialistinis nacionalizmas esąs labai arti buržuazinio ir todėl lygiai nepriimtinas. Pagaliau, tuo pačiu parodydamas marksizmo - leninizmo ideologinį lėkštumą, buvęs *"Tiesos"*, o dabar *"Komunisto"* redaktorius Genrikas Zimanas

"*Pravdoje*" rašė, jog "pasiduoti didesnei ar mažesnei buržuazinio nacionalizmo įtakai nereikia pačiam būti buržuazinėje santvarkoje išaugusiam . . . To nacionalizmo ideologija arba pasireiškimai gali įsismelkti į tokių žmonių sąmonę, kurie savo akimis buržuazinės santvarkos niekada nėra matę". Toliau jis rašo, kad paskiri "socialistinės visuomenės" žmonės galį pasiduoti nacionalistinėms pažiūroms, kurios prieštarauja net jų pačių interesams. Taip pat esą žmonių, prisilaikančių socialistinių pažiūrų, bet viename ar antrame klausime pasiduodančių nacionalistinėms tradicijoms ar idėjoms.[13]

Taigi, pagal Zimaną, nacionalizmas nėra surištas su ekonomine sistema ar socialine klase. Kitaip išsireiškus, nacionalizmas nėra socialinės klasių santvarkos produktas, bet kažkas bendruomeniška, išliekąs tol, kol yra bendruomenė, nežiūrint kaip ji būtų susiorganizavus ekonomiškai ir politiškai. Zimanas tačiau negali to prileisti, todėl kalba tik apie "atgyvenas". Pagal Zimaną, kuris tas mintis pakartojo ir 1972 metų pavasarį,[14] prieš Kauno įvykius, tos "atgyvenos" — nacionalizmas — pasireiškiančios visų pirma tautų draugystės pagalbos nevertinimu Lietuvoje, neįvertinimu kadrais keitimosi svarbos, nepasitikėjimu nelietuviškais kadrais (personalu), neobjektyviu kitų tautybių vertinimu, nenoru kovoti prieš tokio nacionalizmo reiškinius savo tautiečių tarpe. Zimanas ypač reiškė pasipiktinimą ir susirūpinimą, kad partijos ir valdžios žmonės toleruoja tokius reiškinius. Panašius kaltinimus, išskyrus paskutinįjį, pakartojo ir lietuviškojo agitpropo viršininkas P. Mišutis, rašydamas mėnesį vėliau rusiškame "*Agitpropo*" žurnale.

Panašiai 1968 spalių mėnesį iš naujo rašė Vytautas Radaitis,[16] naujasis "Literatūros ir Meno" redaktorius, paskirtas liberaliam to laikraščio tonui nublukinti, ir kiti.

Šitų sovietinių eufemizmų pagrindinis kaltinimas tas, kad lietuviai nenorį būti unijoje su Maskva ir rusų vadovaujami. Pagal marksizmo-leninizmo ideologus, lietuvių mentalitetas turėjęs pasikeisti, įvedus sovietinę santvarką ir industrializavus kraštą.17 Politinėje plotmėje partija tikėjosi, kad už gana imponuojantį pramonės išsivystymą lietuviai bus dėkingi Maskvai ir ne Lietuvos valstybei, o jai atiduos savo lojalumą. Tačiau taip neatsitiko, Kaip minėta, 1966 m. V. Radaitis, o dabar iš naujo Zimanas rašė, kad esama lietuvių, kurie galvoja, jog lietuviai patys, be "tautų draugystės pagalbos", t. y. be Maskvos, būtų galėję visa tai susikurti. Radaitis atpasakoja pokalbį, kuriame "jaunas, tarybinę aukštąją mokyklą baigęs inžinierius taip išdėstė savo pažiūrą į socializmo laimėjimus Lietuvoje: girdi, taip, socializmas, Tarybų valdžia sudarė pagrindą šiems laimėjimams atsirasti, bet tai, kad mūsų respublika pasiekė tokias dideles ekonominio gyvenimo aukštumas, — lėmė lietuvių tautos darbštumas, jos sugebėjimas ūki-

ninkauti . . .".[18] Sovietų Sąjungą pažįstą ten keliavę amerikiečiai yra pasakoję, kad savanoriškai, be klausimų ar provokacijų šias mintis yra patvirtinę Rusijoje sutikti Lietuvos studentai. Girdi, jei Lietuvoje būtų plebiscitas, mažiausiai devyniasdešimt procentų visų gyventojų, įskaitant ir į ten atsikėlusius, pasisakytų už atsiskyrimą nuo Sovietų Sąjungos. "Mes norime turėti savo parlamentą, patys daryti sprendimus, mes norime būti bent tiek nepriklausomi, kiek šiandien yra Lenkija". Panašiai kaip Radaičio inžinierius, šie jauni studentai aiškinę, kad nors vyresnioji karta dar prisirišus prie buržuazinės, jų žodžiais, santvarkos, jaunoji karta jau įsigyvenus į socializmą, todėl nauja nepriklausoma Lietuva būtų socialistinė ir esamomis politinėmis aplinkybėmis vadinamų socialistinių šalių bloke. Nebuvę aišku, kaip jie suprantą socializmą, ar sovietiškai, lenkiškai ar jugoslaviškai, nors iš jų didelio susidomėjimo Solženicynu, Pasternaku ir *samizdatu* atrodė, kad jiem rūpi Sovietų Sąjungos keitimasis liberalėjimo linkme. Tie kolegų pokalbiai tačiau tiesiogiai patvirtina, kad nacionalinis socializmas, apie kurį Radaitis rašė 1966, Lietuvoje yra stipri idėja. Lietuvos jaunimas, kitaip tariant, tebėra nacionalistinis, tautiškas. Su vyresniąja karta jį mažiau riša pažiūros į ekonominę santvarką, tačiau vienodai su vyresniąja karta tebegalvoja, jog Lietuvai reikia nepriklausomybės, t. y., atskiros suvereninės egzistencijos. Tai patvirtina ir 32-mečio Simo Kudirkos liudijimas teisme. Tą dar įsakmiau pabrėžia vieši reikalavimai ir šauksmai, girdėti Kauno demonstracijoje gegužės 18-19. Tada jaunimas reikalavo "laisvės Lietuvai". Juos mušančiai policijai, pagal "The New York Times", jaunimas priekaištingai atsakęs — "bet mes turime tą pačią motiną Lietuvą".[19]

Klasės ir ideologijos prasme šios nacionalistinės mintys nėra "buržuazinės". Jauni Kauno demonstrantai buvo ne tik studentai ir moksleiviai, bet ir darbininkai. Pats Romas Kalanta ir jo broliai, pagal "Tiesos" laikraštį, buvo komjaunuoliai, tėvas komunistas.[20]

Kudirkos kalba, o ypač Kauno įvykiai meta šiek tiek šviesos ir į "socialistinį" dabartiniojo nacionalizmo charakterį. Kudirka pasisakė esąs religingas žmogus. Jis taip pat pasisakė už suverenią Lietuvą, "kuri nėra jokios armijos okupuota". Tokia Lietuva, jo žodžiais, turėtų "savo centrinę administraciją, savo legalinę sistemą ir savo laisvus demokratinius rinkimus". Kauno demonstracijos, kurių metu atakuodamas jaunimas apsupo komunistų partijos būstinę ir vėliau slaptosios policijos namus, prasidėjo Romo Kalantos tautiniam - religiniam motyvui — religinės laisvės Lietuvoje reikalavimui paremti. Visa tai rodo, kad jei Lietuvos jaunimo būtų valia, vadinamoji socialistinė santvarka Lietuvoje būtų gerokai kitokią, daug daugiau panaši į jugoslavišką, negu į sovietinę, o galimas dalykas panaši į tą, kurios reika-

lavo Čekoslovakijos reformatoriai 1968 — "čekų pavasario" metu. Kitaip tariant, jų socializmo samprata priartėja prie vakarietiškųjų *politinės* santvarkos koncepcijų. Tokį nacionalizmą vargu galima vadinti "socialistiniu" ar "komunistiniu". Greičiau tai būtų "socialinis" nacionalizmas.

Prieš šitokį nacionalizmą partija sukruto kovoti 1968-69 metais. 1970 metais panaudota jau ir policinių priemonių, visų pirma prieš profesorių Kazlauską, o taip pat prieš Kudirką, Simokaičius ir eilę kitų. Kauno įvykių pasėkoje taip pat nemaža jaunų žmonių atsidurs darbo stovyklose. Tie įvykiai, reikia pasakyti, užklupo sovietus netikėtai ir nepasiruošusius. Vietinė valdžia reagavo visų pirma bandymu diskredituoti Kalantą ir demonstrantus, kaip laisvos meilės advokatus, narkotikų vartotojus, hipius, chuliganus.[21] Birželio 2 dieną Kaune buvo sušauktas partinio aktyvo susirinkimas, į kurį atvyko ne tik Sniečkus, bet ir du partijos pareigūnai iš Maskvos centrinio komiteto: sektoriaus vedėjas M. Morozovas iš propagandos ir agitacijos skyriaus ir P. Korotkovas iš organizacinio skyriaus. Pranešimus padarė eilė partijos ir valdžios žmonių, jų tarpe ir "Nemuno" vyr. redaktorius rašytojas A. Drilinga ir P. Ziberto vardo šilko fabriko, "Inkaro" fabriko, "Neries" šlifavimo staklių fabriko, eksperimentinės automatizacijos priemonių gamyklos, Kauno Politechnikos instituto, Komjaunimo vardo vidurinės mokyklos partinės organizacijos atstovai.[21] Matyti, demonstrantų dauguma buvo tų fabrikų darbininkai ir minėtų mokyklų studentai — moksleiviai. Matyti, kad Kauno revoliucija buvo netiesioginiai diskutuota ir birželio mėnesį įvykusiame moterų suvažiavime. Partijos sekretorius Antanas Sniečkus tenai pasakė kalbą, kurioje ypač smerkė jaunimo modernizmą:[23]

"Reikia griežčiau pasisakyti prieš tokias nuotaikas, kad jaunas žmogus reikalauja sau tik įvairių teisių bei privilegijų, o neturi pareigos jausmo, nenori nieko duoti visuomenei. Čia šeima ir mokykla turėtų veikti kovingiau ir kryptingiau".

Šio naujo, nors ir nelengvai definuojamo nacionalizmo nugalėjimas dabar sudaro vieną pagrindinių Lietuvos valdovams politinių problemų. Jiems tai ypač svarbu, nes pakartoti susideginimai Varėnoje ir kitur rodo masinį, toli išplitusį protesto charakterį. Dar daugiau, įvairios peticijos ir kalbos bei pačios Kauno demonstracijos ir apie jas informacija rodo, kad Lietuvos įvykiai nėra paskiri protesto prasiveržimai, bet darosi dalimi Rusijos ir visos Sovietų Sąjungos liberalų kovos už žodžio ir tikėjimo laisvę, už teisę emigruoti, už laisvus rinkimus ir t. t. Šitoje kovoje dalyvauja rusų intelektualai kaip Solženicynas ir Sacharovas, o taip pat ir nerusai laisvės trokštą žmonės, kaip, pav., žydai. Yra vis daugiau ir daugiau ženklų, kurie prasidėjo sąjunga tarp rusų rašytojo Kosterino ir rusoukrainiečio generolo Grigarenko iš vienos pusės ir Krymo totorių iš antros, kad rusų liberalai ir ne-

rusai nacionalistai gali atrasti bendrą kalbą. Tokiu būdu būtų sukurta koalicija, kuri bolševikams padėjo laimėti valdžią. Jei taip įvyktų, Brežnevui ir komunistų partijai tektų rimtai skaitytis su įvykiais, panašiais kaip Kaune, ar respublikomis, panašiomis į Lietuvą. Šiuo metu, aišku, lietuviškasis tautiškumas gali būti ir bus užgniaužtas; pabėgimui iš Maskvos glėbio galimybių bent šiuo metu nėra. Tačiau liberalų - nacionalistų koalicija, laikui bėgant, gali pasidaryti tokia spaudimo grupė, kuri privers Maskvą duoti daugiau individualių laisvių žmonėms, daugiau autonomijos respublikoms ir daugiau laisvės tautiškumui. O tai jau būtų tikras progresas.

Išnašos

1. *Tiesa*, 1971 kovo 5, p. 2 ir *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija* (Vilnius: Mintis, 1968), II t., p. 386.

2. MLTE, t. II, p. 386.

3. *Tiesa*, 1971 kovo 5, p. 2.

4. *Tiesa*, 1971 kovo 6, p. 1.

5. Z. Rulis, "Lietuvos KP veikla, gerinant darbą su vadovaujančiais kadrais respublikoje (1959-1961 m.)", *LKP istorijos klausimai* (Vilnius: Mintis, 1969), 8 t., p. 148.

6. *Liaudies Ūkis*, nr. 2 (1972), p. p. 60-61.

7. Hans Jürgen Wagzener, *Regional Output Levels in the Soviet Union*, (NY - Munich: Radio Liberty, February 10, 1971)).

8. *Tiesa*, 1970 rugpj. 30, p. 4.

9. *Notes on Soviet Attitudes, 1959-60*, p. 16.

10. Plačiau žiūrėk V. Stanley Vardys "Recent Soviet Policy Toward Lithuanian Nationalism", *Journal of Central European Affairs*, Vol. XXIII, No. 3 (Oct., 1963), p. 318 f.f.

11. *Tiesa*, 1964 birželio 27, nr. 144.

12. Vytautas Radaitis, "Internacionaliniai jausmai ugdomi kovoje", *Komunistas*, nr. 9 (1966), p. 17 f.f.

13. *Pravda*, 1969 sausio 24, p. 2.

14. G. Zimanas, *Tiesa*, 1971 balandžio 26, p. 3.

15. *Agitator*, No. 4, 1964; *Tiesa*, 1969 kovo 15, p. 2.

16. Žiūr. V. Radaitis, "Apie istoriją, tautų draugystę ir jaunimą", *Komunistas*, nr. 10 (1968).

17. A. Barkauskas, "Socialistinės nacijos turtina viena kitą", *Komunistas*, nr. 5 (1968), p. 23 f.f.

18. *Komunistas*, nr. 9 (1968), p. 18.

19. *The New York Times*, 1972 birželio 14, p. 1 f.f.

20. *Tiesa*, 1972 gegužės 27, p. 3.

21. *Tiesa*, 1972 gegužės 21, p. 4; čia paskelbtas oficialus Sveikatos ministerijos gydytojų sprendimas, kad Kalanta buvęs protiniai nesveikas. Daugiau praneša Associated Press iš Maskvos birželio mėnesį.

22. *Sovietskaja Litva*, 1972 birželio 3, p. 1.

23. *Tiesa*, 1972 birželio 20, p. 2.

VĖLIAVNEŠIO GELBĖJIMAS

KAZYS ŠKIRPA

Vienas iš kilniųjų įsipareigojimų, kuriuos užsidėdavo kiekvienas įsirikiuojąs į LAF kovotojų eiles, buvo pasižadėjimas "branginti vienminčio garbę ir reikalui esant teikti jam reikalingą pagalbą". Šis įsipareigojimas juo labiau saistė LAF vadus, taigi, ir mane patį. Todėl kai mane pasiekė žinia iš Tėvynės apie Leono Prapuolenio areštą ir deportavimą į Vokietiją nežinia kokiam likimui, prieš mane atsistojo nelengvas klausimas, būtent — kaip galėčiau padėti šiam mūsų tautos laisvės kovotojui išsigelbėti iš jį ištikusios nelaimės. Juk tai buvo mūsų sukilimo vėliavnešys!

Deja, tuojau pat dar negalėjau imtis jokių konkrečių Leono gelbėjimo žygių. Pirma, man nebuvo žinoma, kur jį gestapas buvo nugrūdęs: į kalėjimą ar vieną iš nacių kacetų. Antra, mano paties padėtis po pasipriešinimo kovos, siekiant apginti Laikinosios vyriausybės išsilaikymą, ir ryšium su ta kova išsivysčiusia užsienyje antinaciška spaudos ir radijo propaganda, buvo pasidariusi labai nebetikra. Kad įtampa ir nacių įkaitimas prieš mane atslūgtų, pasijutau priverstas kuriam laikui pasitraukti iš Berlyno į Bavarijos kalnus lyg poilsio. Kaip mano padėtis buvo pasidariusi nebesaugi, pasako šis atsitikimas: kai prieš išvykdamas buvau užėjęs į vokiečių saugumo policijos įstaigą pasitikrinti, ar jos išleistas patvarkymas Baltijos kraštų pabėgėliams iš Berlyno niekur be leidimo neišvykti kartais nesaisto ir manęs, kalbėjęs su manimi svetimšalių skyriaus viršininkas dr. Geissler prasitarė: "Sie handeln klug" (Jūs elgiatės išmintingai).

Iš Berlyno pasitraukiau 1941 m. spalio 10 d., galvodamas po kokio mėnesio vėl atvažiuoti. Tikėjausi, kad per tą laiką padėtis bus atslūgusi ir aš galėsiu imtis reikalingų žygių išsiaiškinti, kur Leonas buvo nugrūstas ir stengtis, kaip tik galima, jį gelbėti. Deja, kai lapkričio gale atvykau, susidūriau su nauja kliūtimi. Paaiškėjo, kad rugsėjo 20 dienos LAF memorandumas buvo kažkieno perduotas į Londoną ir plačiai anglų radijo iškomentuotas prieš hitlerinę Vokietiją. Dėl to vokiečių saugumo policija buvo labai susierzinusi ir iškvotė eilę Berlyne gyvenusių lietuvių, stengdamasi surasti kaltininkus.

Tokiose aplinkybėse aš, savaime suprantama, Leono gelbėjimo reikalu nieko daryti nebegalėjau. Memorandumo paleidimas per anglų radiją buvo neatsakingas žaidimas Prapuolenio likimu. Kad bent kokiu žygiu jo reikalu pats nepasipirščiau gestapui patardyti ir mane, nusprendžiau grįžti į Garmisch-Partenkirchen, kur laikinai buvau apsigyvenęs su šeima ir stebėjau iš tolėliau, kaip naciams toliau seksis karas, nuo kurio parėjo

eventualus susidarymas naujų aplinkybių Lietuvos suverenumui atkurti.

Netrukus, grįžus į Garmisch, pasiekė mane žinia, jog Prapuolenis tapo gruodžio 5 izoliuotas Dachau koncentracijos stovykloje, Muencheno rajone, taigi, netoli mano lūkuriavimo vietos. Laiko nebegaišdamas, gruodžio 28 pasiunčiau jo paleidimo reikalu stipriai motyvuotą prašymą vokiečių Karo vadovybės viršininkui feldmaršalui Keiteliui, o nuorašą Reicho kanceliarijos šefui ministeriui dr. Lammersui, kad teiktųsi atkreipti paties Hitlerio dėmesį į mano intervenciją Prapuolenio paleidimo reikalu. Tai nebuvo eilinis reikalas, ir man gerai buvo žinoma, jog teks susidurti su dideliais sunkumais, kuriuos gal pavyktų nugalėti tik tada, jei Keitelis ir Lammersas, kuriuos pats gerai asmeniškai pažinau iš seniau, priimtų mano prašymą deramai palankiai.

Jiems kiek galima palankiau nuteikti man rūpėjusiu reikalu, stengiausi buvusią LAF veiklą nušviesti minėtoms Reicho viršūnėms kaip vokiečiams draugiškiausią, nežiūrint, kad buvo siekiama pirmoje vietoje Lietuvos, o ne svetimo intereso. Net patį LAF-to rugsėjo 20 memorandumą, dėl kurio L. Prapuolenis buvo vokiečių generalkomisaro von Rentelno įsakymu areštuotas ir ištremtas į Dachau kacetą, mėginau pristatyti kaip paprastą apgailėtiną nesusipratimą, nežiūrint to, kad iš esmės jis reiškė LAF sąmoningą apsisprendimą pasukti į naują pogrindžio pasipriešinimo veiklą prieš naują krašto okupantą.

Šio diplomatinio machiavelizmo fone perdėtai, bet sąmoningai užakcentavau L. Prapuolenio nuopelnus kovoje prieš bendrą Lietuvos ir Vokietijos komunistinį priešą, kad pabaigoje galėčiau maršalą Keitelį ir ministerį Lammersą paprašyti . . . teiktis skubiai paveikti Reicho vyriausybę, kad peržiūrėtų Lietuvių Aktyvistų Fronto uždarymą ir kad jo štabo šefas L. Prapuolenis būtų nedelsiant paleistas iš koncentracijos stovyklos.

Išnaudodamas vokiečių karininkijos jautrumą garbės ir karinės etikos klausimams, rašto pabaigoje apeliavau šitaip:

"Aš pirmiausia bazojuosi ginklo draugyste (Waffenkameradschaft), kuri buvo susidariusi tarp lietuvių sukilėlių ir vokiečių karių didvyriškoje kovoje prieš bendrą priešą, draugyste, kuri stovi aukščiau bet kokių formalumų. Antra, savo žygiui jaučiuosi padrąsintas įsitikinimo, jog aukštas garbės ir riteriškumo supratimas vokiečių kariuose, ką aš per savo 10 metų tarnybos kaip Lietuvos karo attachė Vokiejijoje gerai pažįstu ir giliai vertinu — turėtų paakinti Wehrmachto Vyriausiąją vadovybę neapleisti buvusių lietuvių draugų ir kad ji neliks pasyvi akyvaizdoje jų narsųjį vadą ištikusio kankinio kelio".

Gruodžio 28 žygis nebuvo šūvis pro šalį, bet padarė reikiamą poveikį Reicho viršūnėms. Dėka to Prapuolenis buvo iš Dachau kaceto paleistas. Bet tai įvyko dar ne tuojau: iki to dar

buvo likęs kelių mėnesių laukimo etapas, kuris buvo suvedęs mane į dar ne vieną aštrų konfliktą su vokiečių saugumo policija.

Nesitikėdamas susilaukti greito atsakymo, aš ir pats neforsavau reikalo, bet daviau vokiečių įstaigoms kelias savaites laiko tarpusaviam išsiaiškinimui ir sprendimui. Bet klausimui nusidelsus, 1942 m. sausio pabaigoje nusprendžiau dar kartą nuvykti į Berlyną, priedanga atnaujinti prašymą leidimui nuvykti aplankyti savo artimuosius vokiečių okupuotoje Lietuvoje. Ankstyvesnius mano tuo reikalu prašymus gestapas buvo sukliudęs, nors eiliniams lietuviams jau davinėjo leidimus nuvykti su reikalais į Lietuvą ar iš ten į Vokietiją. Tik ne man, Lietuvos pasiuntiniui.

Atvykęs keliom dienom į Berlyną, sausio 27 pirmiausia užėjau į OKW, kur turėjau pasikalbėjimą su gen. štabo pulk. Stolze, Karinio saugumo skyriaus viršininko pavaduotoju, manydamas, kad mano raštas L. Prapuolenio reikalu turėjo patekti į tą skyrių. Bet paaiškėjo, jog pulk. Stolze jo nebuvo matęs. Matyt, jį maršalas Keitel buvo sulaikęs pas save arba nukreipęs kur kitur. Pulk. Stolzei įteikiau rašto nuorašą, kad galėtų tarti už Prapuolenį gerą žodį ir nuo savęs. Ta proga pulk. Stolze prasitarė, jog vykstą pasitarimai dėl eventualaus politikos Baltijos kraštų atžvilgiu pakeitimo ir patarė man atnaujinti kontaktus su dr. P. Kleistu. Man suabejojus, ar Kleist norės su manim kalbėtis, pulk. Stolze maloniai pažadėjo tuo pasirūpinti pats.

Grįžęs vakare į viešbutį, kuriame buvau apsistojęs, savo kambaryje ant stalo radau kortelę, kurioje parašyta, kad man skambinęs dr. Kleist. Kitą dieną telefonu susisiekiau su pačiu Kleistu. Jis pakvietė mane su juo papietauti sausio 30 "Horcher" restorane Martin Luther gatvėje. Tai buvo ženklas, jog dr. Kleist norėjo mudviejų santykius atitaisyti. Mat jie buvo kiek pagedę dėl gen. St. Raštikio suviliojimo skristi į Kauną be mano sutikimo, kaip Laikinosios vyriausybės pirmininko.

Apie tai, kaip dr. Kleist mane pavaišino ir apie ką galėjome išsikalbėti, papasakosiu kiek vėliau. Pirma noriu įterpti dar štai ką:

Sausio 28 buvau susisiekęs telefonu su Berlyno policijos vadovybe (Polizeipraesidium) patirti, kokioje padėtyje yra mano prašymas gauti leidimą nuvykti Lietuvon aplankyti mano artimuosius. Pažadėjo duoti atsakymą sekančią dieną. Neatrodė, kad jis galėtų būti blogas. Bet kad gestapas reikalo nesukliudytų ir šį kartą, užėjau į Reicho vyriausią saugumo valdybą (Reichssicherheitshauptamt) pas dr. Geisslerį, kuris buvo perėmęs svetimšalių skyrių iš dr. Legato. Norėjau pats pasiteirauti, ką saugumas turi prieš mane, kad net du kartus sukliudė man gauti leidimą nuvykti į Lietuvą aplankyti artimiausių giminių, su kuriais jau kelinti metai nebuvau matęsis. Dr. Geissler į tai atsakė, jog saugumas prieš mane, kaip asmenį, nieko neturįs. Net prasitarė,

jog jam žinoma, kad Užsienio reikalų ministerija tebelaikanti mane *persona grata*. Tęsdamas savo paaiškinimą, dr. Geissler betgi pasakė, jog sunkumai leidimui nuvykti į Lietuvą pareiną nuo politikos, būtent, aukštesnių institucijų nusistatymo Lietuvos atžvilgiu. Jei, esą, nuvykęs ten aš jokia politika ir neužsiimčiau, tai pats mano pasirodymas Lietuvoje, kaip politiškai eksponuoto žmogaus, jau būtų politinis aktas. Tai esą galėtų sukelti krašte įvairių politinių spėliojimų bei atgarsių, kurie vokiečių civilinei valdžiai Lietuvoje nepageidaujami.

Buvo įdomu patirti iš dr. Geisslerio patvirtinimą, kad tebebuvau vokiečių laikomas *persona grata*, nežiūrint, kad turėjau gana aštrų konfliktą su Reichu, siekdamas apginti Lietuvos Laikinosios vyriausybės išsilaikymą, ir net buvau izoliuotas naminiu areštu daugiau kaip 3 savaites, kad sukliudytų man nuvykti į Tėvynę perimti naujosios vyriausybės ministerio pirmininko pareigų.

"Horcher" restoranas, kur dr. Kleistas pakvietė mane pietums, buvo Berlyne žinomas kaip tikras smagurių restoranas, mėgiamas ir vokiečių valdžios viršūnių ir diplomatinio korpuso narių. Savaime suprantama, atitinkamos buvo ir kainos už valgį ir gėrimus. Nors tebuvome dviese, dr. Kleistui pietūs atsėjo ar ne arti 100 markių.

Man tai sudarė puikią progą iškelti Leono Prapuolenio paleidimo iš Dachau klausimą. Nė kiek nesiginčydamas, dr. Kleist pažadėjo imtis iš savo pusės reikalingų žygių, kad Prapuolenis būtų paleistas. Tegalėjau dr. Kleistui tik nuoširdžiai padėkoti, nes tuo metu tai buvo pats svarbiausias reikalas, dėl kurio buvau padaręs jau antrą kelionę iš Garmischo į Berlyną. Tai vyko tuo metu, kai jau aiškėjo, jog karo deivė ima rodyti kaprizų hitleriniam Reichui — kai vokiečių karinės pajėgos dėl pragariškai šaltos 1941-42 metų žiemos įstrigo prie Maskvos ir darosi sunku numatyti tolimesnį karo operacijų vystymąsi . . .

Prileidu, kad dr. Kleistui rūpėjo ne tiek mano iškeltas Prapuolenio paleidimo klausimas, o visai kas kita. Mano ir ypatingai nė nekvočiamas, dr. Kleist pareiškė, jog jis iš pat pradžios nepritaręs Reicho politikos Rytuose linijai ir buvęs už tai, kad, skelbiant Rusijai karą, reikėję pažadėti Sovietų pavergtoms tautoms išlaisvinimą, tuo patraukiant jas dėtis su Vokietija bendram bolševikiniam priešui nugalėti, o ne tas žemes (neišskiriant nė pačių rusų) tik okupuoti ir eksplotuoti Vokietijos karo reikalams. Padarius pradinę klaidą, viskas esą buvę pagadinta ir neaišku, kada ir kuo karas su Sovietų Rusija pasibaigsiąs. Jei, sakė Kleist, tokia klaida nebūtų buvusi padaryta, tai, jo nuomone, vokiečių armijos gal jau stovėtų prie Uralo kalnų.

Iš to galėjau pasidaryti išvadą, kuria linkme vyko diskusijos atitinkamose vokiečių politinėse institucijose, apie kurias buvo man prieš porą dienų prasitaręs pulk. Stolze. Deja, kai žiaurioji rusų žiema praėjo ir mili-

tarinė situacija vokiečiams vėl kiek išsibalansavo, iš sakytų diskusijų, gal ką geresnio žadėjusių ir Lietuvai, teišdygo paprastas burbulas — vadinamoji "savivalda" (Selbstverwaltung), beveik nė kiek nesiskyrusi nuo pradžioje Lietuvai primestos vokiečių civilinės valdžios (Zivilverwaltung).

Praeityje padarytų klaidų aiškinimais dr. Kleist faktiškai patvirtino tai, ką kitais žodžiais jau man buvo aiškinęs jo pavaduotojas dr. Schuette 1941 m. liepos 14 d. Pasinaudodamas Kleisto atvirumu, panorėjau išaiškinti kitą man pačiam rūpėjusį klausimą, būtent, kodėl vokiečiai nesiskaitė su mūsų tautos Birželio 23 dienos sukilimo rezultatais, nežiūrint, kad tas sukilimas LAF buvo ruošiamas su vokiečių karo vadovybės pritarimu ir kad LAF vadovybė to sukilimo politinio tikslo nuo vokiečių karo vadovybės ne tik kad neslėpė, bet ne kartą buvo jį uždokumentavusi net raštuose.

Atsakydamas į tai, dr. Kleist aiškino, jog iš vokiečių karo vadovybės (OKW) pusės buvusi padaryta stambi klaida, kad LAF-tui pertoli užsiangažavo politikos srityje, prieš tai neužsitikrinusi aukščiausios Reicho politinės vadovybės, atseit, Hitlerio, pritarimo. Politinis planas Rytuose užimtiems kraštams galutinai buvęs priimtas vokiečių-rusų karui jau prasidėjus. Jis buvo išdėstytas vadinamoje "mėlynoje knygelėje" (Blaues Büchlein). Jo pagrindinė tezė buvo: pirma užimti Sovietų teritoriją ir viską eksploatuoti, nieko niekam nepažadant politikos plotmėje. Apie Baltijos kraštus joje buvo užsiminta tik vienu sakiniu: "Es ist nicht ausgeschlossen, dass von diesem Gesamtplan es notwendig wird, für die baltischen Länder einige Abweichungen zu machen".

Priėmus tokį šablonišką planą, be to, faktiškai visai nesprendžiantį Lietuvos klausimo, mano susipratimas su OKW, dr. Kleisto pasakymu, buvęs apverstas aukštyn kojomis. Išėję taip, kad lietuvių tautos sukilimas padaręs Reichui didelės politinės žalos, nors militariniu požiūriu ir atnešęs didelės naudos. Politiniam požiūriui duotas pirmumas prieš militarinį. Iš čia, dr. Kleisto tvirtinimu, ir kilę man visi sunkumai po sukilimo, nors asmeniškai manęs vokiečiai nė kiek nekaltiną.

Kai dr. Kleist šitaip prie stiklo geriausio vyno per pietus ir prancūziško konjako, geriant kavą, atvirai kalbėjo, praeities nesusipratimai su juo tapo užtušuoti, tačiau nei jis, nei aš negalėjome nujausti, kokią staigmeną gestapas jau buvo paruošęs man dar tą pačią sausio 30 dieną. Ji buvo tokia: sugrįžęs į viešbutį, radau dr. Geisslerio pakvietimą dar tą pačią dieną popiet ateiti į jo įstaigą. Vos suspėjau atvykti paskirtą valandą. Dr. Geissler pareiškė man, jog jam iš aukščiau pavesta paprašyti mane palikti Berlyną ir grįžti į Garmisch-Partenkirchen ne vėliau, kaip vasario 1. Be to, pridėjo, jog iš Garmisch-Partenkirchen man nevalia niekur pasišalinti be atskiro leidimo, o jei daryčiau kokias ekskursijas, tai ne ilgiau, kaip 24 va-

landoms, skaitant kelionę ten ir atgal.

Pasijutau, lyg kas man būtų staiga užpylęs šalto vandens ant galvos. Konstatavau, jog tai reiškia ištrėmimą, ir pareikalavau, kad pasakytų už ką? Dr. Geissler atsakė, jog ir jam nežinoma, už ką. Jam tebuvę pavesta tik tokį reikalavimą man perteikti. Dr. Geissler mėgino man pakišti raštelį pasirašyti, kad reikalavimas man įteiktas ir kad pasižadu uždėto man suvaržymo laikytis. Pasirašyti atsisakiau, paprašydamas Geisslerį patarti savo vyresnybei kalbamą reikalavimą atsiimti, kaip neteisėtą, nes kitaip jausiuos, kaip Lietuvos pasiuntinys, priverstas padaryti formalų aktą, kuris Reicho vyriausybei būtų labai nemalonus.

Po tokio iš mano pusės atsakymo, atrodė lyg bebuvo likę laukti mano arešto tuoj pat vietoje. Bet Geissler nedrįso to padaryti, matyt, nežinodamas, kaip pasielgti. Grįžęs į viešbutį, norėjau apie incidentą su saugumu tuojau pranešti pačiam dr. Kleistui. Jo vėlai nebesugriebdamas, apie įvykį pranešiau telefonu jo pavaduotojui dr. Schüttei. Padaręs ironišką išvadą, jog vokiečiuose, matyt, dešinioji ranka nebežino, ką daro kairioji, paprašiau dr. Schüttę, kad teiktųsi apie įvykį tuojau painformuoti šefą, dr. Kleistą, ir kad būtų imtasi skubių žygių apginti mane nuo gestapo savavaliavimo, kol incidentas dar nėra virtęs viešu konfliktu.

Dr. Schütte pažadėjo savo ir dr. Kleisto vardu, jog padarysią viską, ką tik galėsią, ir kad man duosią atsakymą vėliausiai iki vasario 2 dienos, kada buvau numatęs grįžti į Garmisch-Partenkirchen. Maždaug porą valandų prieš traukiniui išeinant, dr. Schütte, dar pagavęs mane telefonu, pranešė, jog buvę išsiaiškinta su dr. Geissleriu ir kad incidentą laikyčiau išsisprendusį taip:

1. Aš prašomas laikyti saugumo policijos reikalavimą palikti Berlyną iš vis neegzistavusį,

2. Mano judėjimo laisvė Garmische niekaip nevaržoma,

3. Pats laisvai galiu apsispręsti, kada grįžti iš Berlyno į Garmisch-Partenkirchen ir

4. Pageidaujama, kad palaikyčiau kurtuazinį kontaktą su vietiniu Landratu, kuriam prieš tai jau buvau padaręs vizitą, kai atsikėliau su šeima į Garmisch-Partenkirchen.

Toks atsakymas rodė, kad šį kartą politinis protas laimėjo prieš gestapinį užsispyrimą mane suterorizuoti. Buvau patenkintas tokiu dr. Kleisto ir dr. Schüttes draugišku patarnavimu, kas buvo ir jų pačių laimėjimas prieš visagalį gestapo. Užvis daugiau mane pradžiugino tai, kad dr. Schütte kartu pasakė man, kad iš Ministerijos Rytų kraštams pusės bus stengiamasi, kad L. Prapuolenis būtų iš koncentracijos stovyklos paleistas ir kad tikimasi, kad artimiausioje ateityje jis būsiąs laisvas. Galėjau grįžti į Garmisch-Partenkirchen gerai nusiteikęs, nes tikslą, dėl kurio buvau atvykęs į Berlyną, pavyko atsiekti, nors tai atsėjo nervų įtempimo, gal net rizikos pasekti Leono pėdoms į Dachau arba ku-

rį kitą nacių kacetą.

Tačiau nuo dr. Schüttes džiuginančios žinios iki L. Prapuolenio faktiško paleidimo iš Dachau buvo dar nemaža laiko distancija. Nesulaukdamas greito paleidimo, privačiu laišku priminiau tą opų reikalą dr. Schüttei. Po to dar panerimavus, balandžio 13 pagaliau susilaukiau raštiško pranešimo iš Ministerijos Rytų kraštams, datuoto balandžio 7, kuriame buvo pasakyta: "Dr. Prapuolenis turėtų būti artimiausiomis dienomis Münchene ir, matyti, apsigyvens artimiausiu laiku Pietų Vokietijoje. Tikiuosi, kad reikalas tuomi baigtas". Raštas buvo pasirašytas p. Baumgärtelio, kurs pavadavo į kariuomenę pašauktą dr. Schüttę.

Nors šis formalus pranešimas buvo ir kiek užmaskuoto turinio, bet iš jo buvo aišku,kad L. Prapuolenis iš kaceto tikrai paleidžiamas, jei tuo momentu faktiškai gal ir nebuvo paleistas.

Su gautuoju sakytos vokiečių ministerijos raštu portfelyje nusiskubinau į Müncheną kontaktuoti ten veikusią gestapo apygardos vadovybę bei sužinoti, ar Leonas jau paleistas ir kur jis apgyvendintas. Tai irgi nebuvo paprasta. Teko apeiti eilę tos paslaptingos įstaigos pareigūnų, nustebusių, kad drįstu į juos tokiu reikalu kreiptis. Vienas jų atvirai, kuone grasinamai išsireiškė, jog savo kišimusi į saugumo policijos reikalus galiu ir pats atsidurti kacete. Tam akiplėšai atkirtau, jog remiuos oficialiu vokiečių ministerijos pranešimu ir kad saugumo policija negali nesiskaityti su pačios Reicho vyriausybės sprendimais. Pavyko pagaliau prasiveržti pas kažkokį aukštesnį tos įstaigos pareigūną, gal pas vieną jos viršininkų. Jis, su kažkuo susiskambinęs telefonu, pagaliau davė man L. Prapuolenio adresą: Hotel Schottenhammel, pačiame Münchene.

Viešbutyje Leono neradau, nes buvo išėjęs į miestą. Gal kokią valandą palaukiau, kol jis sugrįžo, ir susipažinau su juo pirmą kartą gyvenime: ne Tėvynėje Lietuvoje, bet svetimame krašte, gestapo paskirto jam viešbučio vestibiulyje. Slaptažodžių vartoti neteko, nes viens kito veidą jau buvome gerai pažinę iš bendros veiklos Tėvynės Lietuvos gelbėjimo kovoje, kaip tos pačios LAF rikiuotės vyrai: Leonas — su ginklu rankoje pačiame krašte, aš gi — Lietuvos diplomatinio vijurko rolėje Berlyne.

Kada per kelias mano išvykas iš Garmisch-Partenkirchen į Münchenų jau buvome su Leonu plačiai išsikalbėję apie viską, ką mudviem teko nuveikti po LAF vėliava ir patiems išgyventi, kai dėl Birželio 23 mūsų tautos sukilimo laimėjimo kilo aštrus konfliktas su Reichu, susilaukiau ir formalių feldmaršalo Keitelio ir ministerio dr. Lammerso pranešimų apie L. Prapuolenio išlaisvinimą. Štai šių svarbių raštų tekstai: *(žiūr. 23 psl.)*

Šių atsakymų pavėlavimą aiškinu tuo, kad feldmaršalas Keitel ir Reicho ministeris Lammers neskubėjo jų pasirašyti, kol neįsitikino, kad L. Prapuolenis buvo tikrai paleistas. Tas nudelsimas pasako, jog ir čia suminėtiems

GENERALFELDMARSCHAL KEITEL
CHEF O. K. W.

Berlin, den 30 April, 1942

Seiner Excellenz
Herrn Oberst a. D. Gesandten Škirpa

Sehr geeherter Herr Gesandter,

Die von mir auf Grund Ihres Schreibens vom 28. Dezember angeordneten Ermittlungen haben folgendes ergeben:

Prapuolenis ist Ende September 1941 wegen seiner politischen Tätigkeit festgenommen und nach Deutschland in Haft übergeführt worden, da sein weiteres Verbleiben in Litauen aus allgemeinen politischen Erwägungen nicht für zweckmässig gehalten wurde.

Am 7.4.42 wurde Prapuolenis mit der Weisung freigelassen, sich sofort mit der Staatspolizeileitstelle München wegen der Zuweisung eines ständigen Wohnorts in Süddeutschland in Verbindung zu setzen.

Ich nehme an, dass mit dieser Lösung auch Ihre Wünsche wegen einer Berücksichtigung der Verdienste des Gennanten erfüllt sind.

Mit dem Ausdruck verzüglicher
Hochachtung
(Parašas) *Keitel*

Berlin, den 16. Mai, 1942
Z. Zt. Führer-Hauptquartier

DER REICHMINISTER
UND CHEF DER REICHKANZLEI
Rk. 333 A

An Seine Excellenz
Herrn Oberst a. D. Gesandter Škirpa
Garmisch-Partenkirchen

Sehr geehrter Herr Gesandter,

Der in Ihrem Schreiben von 3. Januar ds. Jr. erörterten Angelegenheit bin ich seinerzeit sogleich nachgegangen. Ich darf annehmen, dass sie sich durch das Schreiben des Generalfeldmarschel *Keitel* an Sie vom 30. April 1942 erledigt hat.

Mit dem Ausdruck meiner Vorzüglichen
Hochachtung
(Parašas) *Dr. Lammers*

labai aukštiems Reicho vadovybės asmenims, matyt, nelengvai davėsi palaužti Reicho saugumo policijos viršūnę, Himmlerį, kad mano prašymas iš Dachau paleisti Prapuolenį būtų patenkintas. Kaip žinoma, Himmleris laikėsi principo: kas pateko į kacetą, tas tegali būti iš jo išleistas tik per krematoriumą su dūmais į dangų.

Jaučiausi laimingas, kad man tada pavyko L. Prapuolenį nuo tokio likimo išgelbėti ir tuo būdu išsaugoti jo gyvybę tolimesnei kovai už Lietuvos nepriklausomybės idėją.

Deja, nežiūrint to, kad mano 1941 m. gruodžio 28 raštas buvo skirtas vien humaniškam žmogaus gelbėjimo tikslui, kuriame apibūdinau faktus ir suformulavau argumentus vien šiam tikslui atsiekti, o ne istorijai, sovietiniai Lietuvos okupantai ir jų išprievartaujami lietuviški rusų komunistų padlaižiai piktnaudžiauja sakytą mano apeliavimą į vokiečius L. Prapuolenio reikalu šmeižto propagandai prieš buvusią LAF veiklą, Lietuvos diplomatinio posto aktus Berlyne ir net prieš patį buvusį Dachau kaceto kankinį.

Nebūtų prasmės čia mokyti etikos supratimo tuos, kuriems yra svetimi elementarūs moralės principai ir kurie laiko kitų šmeižimą savo aukščiausia išmintimi. Tepažymėsiu iš savo pusės tik tiek, kad kovos aktai bei veikla, kuriais siekiama kilniųjų tautos laisvės idealų, sudedant už juos kraujo aukų, istorijos visada yra įvertinami kaip *cause noble*, tariant prancūzų terminologija. Šmeižto purvai ne tik atšoksta, bet dargi grįžta atgal tiems, kurie jais drabstosi, nes platieji tautos sluoksniai ima ir be jokios kontrpropagandos suprasti, kas yra tie tikrieji žmonių ir laisvės priešai ir krašto pavergėjai.

(SKAITYTOJŲ ŽODIS atkelta iš 3 p.)

lorius gautas ir "Į Laisvę" redakcijoje. Lietuvių peticijos mėgėjiškumą paryškina jau pirmieji žodžiai "We protest". Juk peticijoje prašoma, o ne protestuojama.

Nepretenduodama į neklaidingumą, "Į Laisvę", atsiremdama faktais, bando lietuviškai veiklai paieškoti tobulesnių formų, o ne siekia ką nors girti ar peikti. Ar šį kartą buvo atsiremta į iliuzijas, ar į tikrovę, tegu sprendžia skaitytojai iš žemiau spausdinamos ALT-os peticijos nuotraukos.

LITHUANIAN AMERICAN COUNCIL

PETITION

We protest the forsible Soviet occupation and the illegal annexation of Lithuania, the denial of religious freedom, self - determination and human rights to the nation as exemplified by the brutal imprisonment of Simas Kudirka.

LIETUVOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLA OKUPACIJOJE

VYTAUTAS VAITIEKŪNAS

I

Partijos pirmumas mokykloje

Kaip žinome, valstybės santykius su mokykla apsprendžia arba asmens, arba kolektyvo pirmumas. Pirmuoju atveju pripažįstama, kad valstybės santykiuose su mokykla sprendžiamas žodis priklauso mokinių tėvams, kad, anot Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, "tėvai turi pirmumo teisę parinkti švietimo-auklėjimo rūšį savo vaikams" (26 str.) ir kad todėl, kaip 1960 Tarptautinė konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityse nustato, "yra esminga respektuoti tėvų laisvę . . .pasirinkti savo vaikams ir kitas švietimo institucijas šalia viešosios valdžios išlaikomųjų" (5 str.). Antruoju — kolektyvo pirmumo atveju pripažįstama, kad valstybės santykiuose su mokykla sprendžiamas žodis priklauso ne tėvams, o valstybei.

Sovietinėje sistemoje valstybės santykius su mokykla apsprendžia ne tėvų pirmumo teisė, o sovietinės visuomenės pirmumas, faktiškai komunistų partijos pirmumas. Partijos programa nustato, kad "komunistinė liaudies švietimo sistema remiasi visuomeniniu vaikų auklėjimu" ir kad "auklėjamoji šeimos įtaka vaikams turi vis labiau organiškai derintis su jų visuomeniniu auklėjimu."[1]

Nuosekliai vykdydama partijos pirmumo principą valstybės-mokyklos santykiuose, Sovietų Sąjunga nustato savo, taip pat ir okupuotos Lietuvos mokyklai atitinkamus uždavinius. "Svarbiausias tarybinės mokyklos uždavinys yra, — sako 1958.XII.26. mokyklų įstatymas, — auklėti jaunimą didžios pagarbos socialistinės visuomenės principams dvasia, komunizmo idėjų dvasia."[2] Tatai dar labiau sukonkretina Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos statutas, kuris (2 str.) tarp svarbiausių bendrojo lavinimo mokyklos uždavinių įterpia uždavinį "formuoti jaunosios kartos marksistinę-leninine pasaulėžiūrą, ugdyti kilnų sovietinio patriotizmo jausmą — meilę Tėvynei*, savo liaudžiai, Tarybų Sąjungos Komunistų partijai, pasiryžimą ginti socialistinę Tėvynę."[3]

Siokie sovietinės mokyklos uždaviniai mokytojams kalte kalami kiekviena proga. Antai, okup. Lietuvos švietimo ministras mokytojų konferenciją įtikinėja, kad "mūsų darbo esmė — ugdyti gilius ir tvirtus komunistinius jaunosios kartos įsitikinimus jau iš pat mažens", nes "juo anksčiau prieinama forma sudominsime

* Okupuotos Lietuvos raštuose "Tėvynė" didžiąja "T" viduryje sakino visada reiškia tik Sovietų Sąjungą. Okupuotą Lietuvą vadinti tėvyne iš viso dar tik nesenai leista ir, žinoma, rašte mažąja "t". Prieš tai Lietuva tebuvo arba gimtinė, arba kraštas, arba tėviškė.

vaiką komunizmo idėjomis, tuo lengviau mums bus ugdyti tvirtą jo pasaulėžiūrą, apsaugoti nuo antikomunizmo idėjų įtakos."[4]

1968 m. įvykusį okup. Lietuvos mokytojų III kongresą A. Sniečkus graudeno, kad "turime giliai apgalvoti, kaip organiškai tarpusavyje susieti mokymo ir komunistinio auklėjimo klausimus."[5] Ir kongresas savo atsišaukime į mokytojus, tėvus ir visuomenę skelbia, kad "vienu svarbiausiu komunistinio auklėjimo uždaviniu laikykime ugdymą Tarybinės Tėvynės patriotų, visa širdimi atsidavusių komunizmui, pasiryžusių, reikalui esant, duoti triuškinantį atkirtį taikos ir tautų laisvės priešams."[6]

Ir paskutinis (1971) Lietuvos kompartijos suvažiavimas priminė mokytojams,kad "skiepyti jaunimui komunistinį idėjiškumą, ištikimybę mūsų tarybinei Tėvynei, internacionalizmą, aktyviai propaguoti mūsų visuomenės normas ir dvasines vertybes — svarbiausias mokytojų uždavinys."[7]

Švietimo administracijos pareiga žiūrėti, kad partijos pirmumas mokykloje būtų atitinkamai praktiškai vykdomas. Tam uždaviniui į mokomuosius dalykus įvesti specialūs kursai. VIII klasei nuo 1965-66 mokslo metų įvestos pamokos pokalbiam apie "mūsų tarybinę visuomenę",[8] o XI klasei dėstomas visuomenės mokslas, kuris, pasak *Komunisto*, "turi uždavinį susumuoti moksleivio visuomenines žinias, suteikti jam pagrindus toliau idėjiškai bręsti," apibendrinti jo žinias, "kurios buvo gautos istorijos, literatūros, biologijos, chemijos, fizikos pamokų metu", ir "atsakyti į eilę bendrų klausimų."[9] Ta proga *Komunistas* būdingai pastebi, kad "kaip visame auklėjamajame darbe, taip ir dėstant visuomenės mokslo disciplinų, buržuazinio nacionalizmo demaskavimui turi buti skirta kaip galima daugiau vietos."[10]

Kaip praktiškai visuomenės mokslo dėstymas atrodo, galima orientuotis iš pamokos apie Jungtines Valstybes. Pamokos inspektorius ją taip aprašo: "Mokiniai akivaizdžiai pamatė, kaip išaugo sovietinės šeimos pajamos . . . ir kaip sumažėjo realios amerikiečių šeimos pajamos, . . . ir kiek jos mažesnės, negu tarybinio darbininko . . . . Mokytojas kalba apie darbininkams uždedamų mokesčių augimą JAV,. . . apie padėtį pensininkų, negrų, iš kurių darbo atlyginimo monopolijos kasmet 'sutaupo' aštuoniasdešimt šešis milijardus dol. Mokytojas pateikia duomenų apie nedarbą Amerikos Suvienytose Valstijose . . . Netolimoje ateityje Amerikoje . . . bus 10-12 milijonų bedarbių."[11]

Bet ir kitų dalykų pamokos privalo duoklę partijos pirmumui. Antai, okup. Lietuvos Švietimo ministerijos nustatytoje bendrojo lavinimo mokyklom lietuvių kalbos skaitinių programoje I-III klasėm randame ir skaitinius apie spaliukų mokymąsi, jų užsiėmimus ir pramogas; apie spaliukų simboliką; apie sovietų armijos karius, jūreivius ir lakūnus; apie Gagariną, Leniną, Tereškovą; apie spaliukų santykius su pionieriais; apie spalio socialistinę revoliuciją; apie sovietų armijos

dieną, tarptautinę moters dieną, gegužės 1-ją; apie Lenino revoliucinę veiklą; apie pionierių darbus ir pramogas.[12]

Ypač didelę duoklę partijos pirmumui privalo istorijos pamokos. "Nagrinėjant VIII klasėje naujųjų amžių istorijos pirmąjį laikotarpį, analizuojama mokslinio komunizmo atsiradimo prielaidos, K. Markso ir F. Engelso revoliucinės veiklos pradžia, jų komunistinių pažiūrų formavimasis, . . . analizuojamas Komunistų partijos manifestas, išsiaiškinamos jo pagrindinės idėjos ir istorinė reikšmė."[13] Einant naujųjų amžių istorijos antrąjį laikotarpį IX klasėje, vėl nagrinėjamos temos: "Marksas ir Paryžiaus komuna; I internacionalas komunai pralaimėjus; bakunizmo sutriuškinimas; marksizmo išplitimas; K. Markso veiklos paskutiniai metai; II internacionalo įkūrimo prielaidos."[14] Ir vėl X klasės istorijos kurse viena svarbiausių temų yra spalio revoliucija ir sovietinės valdžios sudarymas Lietuvoje. Šiai temai programa numato penkias pamokas: lietuviai kovose už sovietinę valdžią Rusijoje, Lietuvos KP įsteigimas, LTSR įkūrimas, socializmo statybos pradžia ir kova prieš kontrrevoliuciją ir užsienių interventus, mūsų vietovė sovietų valdžią kuriant.[15]

Švietimo ministerijos kolegijos nutarimas primena, kad istorijos mokytojai "vis daugiau dėmesio skiria politiniam istorijos pamokų turiniui gerinti, tautų draugystės ir proletarinio internacionalizmo jasmam stiprinti", kad jie moko, jog "dabar tarybinės tautos turi bendrą socialistinę Tėvynę — Sovietų Sąjungą, bendrą armiją, bendrą ekonominę bazę — socialistinį ūkį."[16] Todėl ir Lietuvos istorija yra tik dalis Sovietų Sąjungos istorijos ir mokykloje dėstoma "Sovietų Sąjungos istorijos sistemoje ir jos pagrindu."[17]

O kad mokytojai skirtų daugiau dėmesio "politiniam pamokų turiniui", pamokos kontroliuojamos ir "nepažangūs" mokytojai viešai denuncijuojami. Antai, *Tarybinis Mokytojas* apie vienos mokyklos fizikos mokytoją rašo: "Apklausos metu nagrinėjamas visuotinės traukos dėsnis. Mokiniai pateikia šio dėsnio formulavimą, duoda keletą praktinių jo pritaikymo pavyzdžių. O kurgi mokslinės mokinių pasaulėžiūros formavimas pamokoje? Kur šio dėsnio materialistinis aiškinimas?" Esą "nei mokytoja, nei mokiniai net nepadarė užuominos apie tarybinio žmogaus laimėjimus, užkariaujant kosmose erdves." Ir zoologijos mokytojas "nepažangus", nes "zoologijos pamokoje net apie naminius paukščius . . .buvo kalbama visų pirma kaip apie zoologines būtybes", neaiškinant partijos programos, kad "numatytas gyvulininkystės produktų gamybos augimas." Geografijos mokytojas denuncijuojamas, kam pamokoje "užmiršti buvo partijos programoje nubrėžti uždaviniai nacionalinių santykių srityje."[18]

Partijos pirmumas mokykloje ypač plačiai panaudoja visokias partines ir sovietines progas: Lenino gimtadienį, partijos sukaktis ir suvažiavimus, sovietų

armijos dieną, gegužės 1-ją, liepos 21-ją (vadinamo liaudies seimo nutarimo dėl Lietuvos įsijungimo į Sovietų Sąjungą dieną) ir kt. Pvz. Lenino gimtadienio proga 1966 *I-II klasėse* buvo pokalbiai tokiom temom: Volodės Uljanovo vaikystės ir mokyklos metai; Leninas — didžiojo spalio vadas; Spaliukai — Lenino anūkai; Leninas ir vaikai; Lenino priesakai; *III-IV klasėse* —Volodės Uljanovo vaikystės ir mokyklos metai; Kaip mokėsi V. Uljanovas; V. Uljanovo draugystė su kitų tautų vaikais; V. Lenino revoliucinės veiklos pradžia; V. Lenino revoliucinės veiklos epizodai; V. Leninas — KP įkūrėjas ir didžiojo spalio vadas; V. Leninas — kovotojas už darbo žmonių laimę, V. Leninas — pirmosios pasaulyje socialistinės valstybės organizatorius; Komunistas vykdo Lenino priesakus; Iljičiaus lemputė; Leninas ir vaikai; Kodėl mylim Iljičių? Leninas — visų šalių darbo žmonių vadas; *V-VI klasėse* — V. Lenino vaikystės, jaunystės metai ir revoliucinės veiklos pradžia; Ką ir kaip V. Uljanovas skaitė; Kaip mokės ir dirbo Leninas? Lenino revoliucinės veiklos epizodai; V. Leninas — KP ir pirmosios socialistinės valstybės kūrėjas; V. Leninas — didysis spalio vadas; Leninas ir liaudis; Muzika Iljičiaus gyvenime; Leninas amžinai su mumis; Mes ištikimi Lenino priesakam; Leninas — pasaulio tautų vadas; Lenino priesakai pionieriams; Pionieriai — jaunieji leniniečiai; Lenino vardas kiekvieno širdy; Ištikimybę partijai įrodysime darbais; Lenino paveikslas kūryboje; *VII-VIII klasėse*—Lenino jaunystė ir revoliunės veiklos pradžia; Leninas — KP organizatorius ir vadovas; Leninas — spalio vadas ir pirmosios socialistinės valstybės kūrėjas; Leninas ir liaudis; Leninas ir raudonoji armija; Kaip Leninas dirbo? Į komunizmą Lenino keliu veda partija; Lenininiai priesakai jaunimui; Leninas — tautų vadas; Lenino paveikslas literatūroje ir mene; *IX-XI klasėse* — Lenino gyvenimas — didis kovos už komunizmo pergalę pavyzdys; Leninas ir partija; Leninas ir "Iskra"; Leninas — vadas, draugas, žmogus, humanistas; Leninas — tautų draugystės pradininkas.[19]

Paskutinių partijos suvažiavimų (1971) proga okup. Lietuvos Švietimo ministerija išleido specialią instrukciją "Dėl bendrojo lavinimo mokyklų mokinių supažindinimo su TSKP XXIV ir Lietuvos KP XVI suvažiavimų medžiaga." Instrukcijoje skaitome:

"Gilus TSKP XXIV suvažiavimo ir Lietuvos KP XVI suvažiavimo prasmės ir reikšmės aiškinimas mokiniams — pagrindinis liaudies švietimo organų, mokyklų vadovų, kiekvieno mokytojo uždavinys. Svarbiausia — kelti viso mokymo-auklėjimo darbo idėjinį lygį, nuosekliai ir nenukrypstamai įgyvendinti komunistinio partiškumo principą, auklėti mokinius tarybinio patriotizmo, pasididžiavimo socialistine Tėvyne, didingomis tarybinės liaudies pergalėmis, internacionalizmo dvasia." Toliau instrukcija konkrečiai nurodo "1971 m. balandžio-gegužės mėnesiais

visose klasėse specialiai tam tikslui skirtose pamokose rengti pokalbius ir užsiėmimus". I-III klasės "vaikams trumpais pokalbiais prieinamai papasakojama apie suvažiavimų darbą ir jų delegatus"; IV-VII klasių mokiniams tam reikalui skirti ne mažiau kaip dvi pamokas istorijos, gamtos pažinimo ar geografijos pamokų sąskaita; VIII-X klasių mokiniams tam reikalui skiriamos 4 pamokos istorijos, geografijos, literatūros ar biologijos pamokų sąskaita; XI klasei tam reikalui skiriamos dvi pamokos istorijos arba visuomenės mokslo pamokų sąskaita.

Šalia specialių pamokų suvažiavimų reikalams instrukcija nurodo, kaip suvažiavimų "dokumentai" turi būti nagrinėjami IV-XI klasėse per istorijos, visuomenės mokslo, literatūros, geografijos, matematikos, gamtos, fizikos, astronomijos, chemijos, botanikos, zoologijos, biologijos pamokas, ir kaip "suvažiavimų nutarimus aiškinti popamokiniu metu kartu su komjaunimo ir pionierių organizacijomis", tam reikalui panaudojant pokalbius, paskaitas, konferencijas, susitikimus su suvažiavimų delegatais, neakivaizdines keliones po naująsias šalies statybas, spaudos skaitymą bei aptarimą, vaizdinę agitaciją ir t.t.[20]

II

Sistema, planai, mokiniai, mokytojai, materialinė bazė

Okupuotai Lietuvai užkarta bendrojo lavinimo mokyklos sovietinė sistema apima trijų pakopų normalią bendrojo lavinimo mokyklą, mokyklą su sustiprintu atskirų dalykų dėstymu, mokyklą su gamybiniu mokymu, mokyklą-internatą, prailgintos dienos mokyklą, vakarinę (pamaininę) ir neakivaizdinę mokyklą suaugusiems, mokyklą vaikams su fiziniais ar protiniais trūkumais, sanatorinę mokyklą ir mokyklą specialių gabumų vaikams.[21]

Normalios bendrojo lavinimo mokyklos pirmoji pakopa apima pirmuosius ketverius mokymo metus. Nuo 1971/1972 m.m. apims tik pirmuosius trejus mokslo metus.[22] Tai pradinė mokykla. Atskirai veikiančios šios pakopos mokyklos belikę veik išimtinai tik okup. Lietuvos kaime. Pvz. 1966/1967 m.m. iš 4318 visų rūšių bendrojo lavinimo mokyklų pradinių mokyklų buvo 2613 su 68.6 tūkstančiais mokinių. Iš jų 2569, t. y. 97.9% buvo kaimo vietovėse, ir jose mokėsi tik 59.6 tūkstančiai mokinių, t.y. vidutiniškai tik po 23 mokinius kiekvienoje.[23] Šios pakopos atskiros mokyklos pamažu nyksta. 1970/71 m.m. jų buvo 2424 su 65.9 tūkstančiais mokinių.[24]

Normalios bendrojo lavinimo mokyklos antroji pakopa apima pirmąją pakopą plus ketverius, nuo 1971/72 m.m. — penkerius papildomus mokslo metus. Tai visuotinio privalomo mokslo aštuonmetė mokykla. Iki 1958 Chruščiovo mokyklinės reformos šią pakopą sudarė septynmetė mokykla. 1966/67 m.m. aštuonmečių mokyklų buvo 904 su 137 tūkstančiais mokinių. Kaime — 839, t.y. beveik 93%, su 110.3 tūkst. mokinių, t.y. vidutiniškai po 131 mokinį kiekvienoje.[25]

Trečioji pakopa apima pirmą-

sias abi plus trejus papildomus mokslo metus. Tai vadinama pilna vidurinė bendrojo lavinimo 11 mokslo metų mokykla. 1966/67 m.m. šios pakopos mokyklų buvo 448 su 292.4 tūkst. mokinių. Kaime buvo 209 su 74.8 tūkst. mokinių.[26] Tais pačiais 1966/67 m.m. okup. Lietuvoj formaliai pradėtas įvesti visuotinis vidurinis bendrojo lavinimo mokymas.[27]

Okupuotos Lietuvos švietimo tvarkytojai ir mokytojai nuolat įtikinėjo ir prašė Maskvą, kad šalia normalios bendrojo lavinimo mokyklos leistų steigti atskiras bendrojo lavinimo mokyklas su humanitarinių ar tiksliųjų mokslų sustiprintu dėstymu. Bet tik 1965 m., nuvirtus Chruščiovui, toks leidimas gautas. 1967/68 m.m. jau veikė penkios mokyklos, sustiprintos humanitariniais dalykais, penkios — matematikos - fizikos dalykais, penkios — chemijos, trys — sporto ir 15 — svetimos kalbos dėstymu, kai kuriuos mokomuosius dalykus dėstant anglų kalba.[28]

1955 m., nuvirtus Malenkovui, prasidėjo sovietinės bendrojo lavinimo mokyklos "sudarbinimas", atseit, mokymo jungimas su "visuomenei naudingu darbu", mokinius pratinant prie darbo įmonėse, kolchozuose ar pačių mokyklų sklypuose bei dirbtuvėse. Pradedant VIII klase, buvo įvestos pamokos apie žemės ūkį, mašinas, elektrotechniką, namų ruošą ir per vasaros atostogas dviejų savaičių vadinama gamybinė praktika įstaigose, fabrikuose, kolchozuose.[29] O kai 1958 m. Chruščiovas, išstūmęs Bulganiną, pats vienas įsitvirtino Kremliuje, sovietinės mokyklos "sudarbinimas" įgavo ypač ryškų pavidalą. Chruščiovo 1958 m. sovietinės mokyklos reforma, atrodo, siekė bendrojo lavinimo mokyklą apskritai aprėžti tik aštuonerių metų privalomo visuotinio mokymo mokykla. O jei kas norėtų siekti aukštojo mokslo ir tam reikalingą vienuolikos metų bendrojo lavinimo mokyklos atestatą įsigyti, — tegu, dirbdamas kolchoze ar fabrike, vakarais išeina IX-XI klasių kursą.[30] Todėl Chruščiovo reforma buvusią privalomo mokymo septynmetę mokyklą pakeitė aštuonmete, nuo I klasės įvedė po dvi savaitines pamokas gamybinio mokymo ir nuo III klasės — dar po dvi savaitines pamokas gamybinės praktikos, plus vasaros atostogų darbo praktiką kolchozuose ir fabrikuose, V-VI klasei po savaitę, VII — dvi savaites. IX-XI klasės mokymą Chruščiovo įstatymas pirmiausia numatė vakarinėse (pamaininėse) mokyklose. O normaliose bendrojo lavinimo mokyklose IX-XI klases įstatymas pavertė savotiškomis amato mokymo klasėmis, joms nustatydamas vadinamo gamybinio mokymo po 10 savaitinių pamokų, gamybinio darbo praktikos po vieną dieną per savaitę mokslo metu ir po dvi — tris savaites vasaros atostogų metu.[31] Gamybinio mokymo praktikai sąlygas turėjo sudaryti žemės ūkio ir pramonės įmonės. Bet faktiškai tik reta kuri įmonė tuo rimčiau rūpinosi. Okup. Lietuvos mokyklose Chruščiovo reforma formaliai buvus įvykdyta 1963 /64 m.m.,[32] bet faktiškai ir 1964/65 m.m.

įmonėse veikė tik 31 mokomas cechas ir 29 barai, kuriuose gamybinio mokymo praktiką iš 48,321 IX-XI klasės mokinių atlikinėjo tik 4109 mokiniai.[33] Tad per 90% mokinių gamybinio mokymosi praktikai turėjo tenkintis pačių mokyklų dažnai labai ribotomis galimybėmis. Chruščiovo reforma neabejotinai reiškia bendrojo lavinimo mokyklos nuosmūkį. Suprantama, kodėl, Chruščiovui nuvirtus, jo mokyklinės reformos vykdymas sustojo. Sovietų Sąjungos 1966.III.14. potvarkis gamybinį mokymą paliko tik tom mokyklom, kurios tam turi tinkamas sąlygas.[34]

Jei masinio vartojimo mokyklos "sudarbinimu" Chruščiovas bus siekęs bendrąjį išsilavinimą aprėžti aštuonmečiu, sykiu jį kreipiant į ruošimą darbininkų pramonei ir žemės ūkiui, tai lygiagreičiai jis numatė ir sovietiniam elitui ruošti internatines mokyklas, kuriose "vaikų gyvenimas kolektyve pagal apgalvotai sudarytą dienos režimą, kvalifikuotoje pedagogų priežiūroje ir kontrolėje sudaro vieningą ir kryptingą mokymo ir auklėjimo procesą."[35] Taigi iki minimumo sumažinama tėvų įtakos galimybė vaikams ir iki maksimumo išplečiamos partijos įtakos galimybės. Tačiau gyvenimo praktikoje ir šioji bendrojo lavinimo mokyklos atmaina, nors brangiai kaštavo, Chruščiovo lauktų vaisių nedavė. Okupuotos Lietuvos švietimo darbuotojai ėmė skųstis, kad internatinių mokyklų dalis mokinių nueiną nusikaltimų keliu, esą parazitinės nuotaikos ir menko pažangumo, vidutiniškai 6.2% lieką antriem metam.[36] Suprantama, todėl, kad, Chruščiovui kritus, internatinių mokyklų profilis tuoj pat pasikeitė. Pasak M. Gedvilo, okup. Lietuvos Švietimo ministro, 1967/68 m.m. internatinės mokyklos jau buvo tik našlaičių ir beglobių mokyklos.[37] 1964 /65 m.m. veikė 44 internatinės mokyklos su 14 tūkst. mokinių.[38]

Prailgintos dienos mokyklos ar grupės — tai tokios pradinės ar aštuonmetės mokyklos, kuriose atskiros klasės ar jų mokinių dalis, pamokoms pasibaigus, pasilieka mokykloje mokytojų priežiūroje, nes jų tėvai ar globėjai dėl savo darbo yra ne namie, o patys mokiniai vieni namie tvarkytis yra dar per maži. Okup. Lietuvoj šioji bendrojo lavinimo mokyklos atmaina pasirodė 1959/60 m.m.[39] O 1969 /70 m. m. tokių prailgintų mokyklų buvę 654 su 52.2 tūkst. mokinių.[40]

Chruščiovas, kaip jau matėme, siekdamas visuotinį bendrąjį lavinimą aprėžti aštuonmete mokykla, tolesniam bendrajam lavinimui numatė pirmiausia vakarines dirbančiųjų mokyklas. Normaliai jos galėjo turėti tik IX-XI klases; bet, kadangi nemažą dirbančiojo jaunimo neturi ne aštuonerių klasių išsilavinimo, leidžiama steigti ir žemesnes atskiras klases, baigiant V klase. Paskutiniais Chruščiovo viešpatavimo metais okup. Lietuvoje buvo 418 vakarinių mokyklų su 67.2 tūkst. mokinių.[41] Chruščiovui kritus, ir šioji mokyklos atmaina ėmė trauktis. 1966/67 m.m. sumažėjo iki 330 mokyklų su 61.3 tūkst. mokinių,[42] o 1967 /70 m. m. — iki 188 mo-

kyklų su 39,460 mokinių.[43]

Okupuotos Lietuvos mokyklų vadovai kartais nusiskundžia, kad, nepaisomos atitinkamos medikų komisijos išvados, kad tas ar kitas mokinys yra neišsivysčiusio proto, kad atsilikėlių mokyklos vis tiek atsisako priimti, nors normaliai mokyklai tokie sudaro didelių sunkumų. 1967/68 m.m. vaikam su įvairiais fiziniais ar dvasiniais trūkumais veikė 24 mokyklos su 3712 mokinių. Aklųjų mokykla per 12 m. išeina vidurinės mokyklos kursą ir išmoko kurio amato. Mokinių — 169. Dvi kurčių-nebylių mokyklos su 311 mokinių per 12 metų išeina aštuonmetės kursą ir išmoko kurio amato. Atsilikėliam 19 aštuonmečių mokyklų su 2311 mokinių per aštuonerius metus išeina maždaug penkių klasių kursą ir išmoko kurio amato. Viena mokykla veikia šiek tiek prigirdintiem su 181 mokinių ir viena mokykla veikia su kalbos trūkumais. Mokinių 240.[44]

Su defektyvių vaikų mokyklom tam tikro panašumo turi ir sanatorinės mokyklos vaikam, dažniausiai besigydantiem džiovininkų sanatorijoje. Okup. Lietuvoj veikia Valkininkų sanatorinė mokykla.[45]

Atskirą bendrojo lavinimo mokyklos atmainą sudaro mokyklos vaikam su ryškiais polinkiais į muziką, į vaizduojamąjį meną ar matematiką. Jose mokslas trunka 12 metų. 1967/68 m.m. šios atmainos bendrojo lavinimo mokyklų buvo aštuonios.[46]

Kadangi susovietinta okup. Lietuvos mokykla turi būti sovietinį žmogų gaminančioji kalvė, nepriklausomos Lietuvos mokytojas tam uždaviniui nebuvo patikimas. Tatai rodo ir faktas, kad 1950/51 m.m., taigi septintaisiais okupacinės mokyklos metais, 9397 mokytojai dar neturėjo nė penkerių metų darbo stažo ir 7424 buvo tik bendrojo lavinimo vidurinę mokyklą baigę ar net ir nebaigę.[47] Kiek iš viso okup. Lietuva yra išleidusi bendrojo lavinimo mokykloms mokytojų — duomenų neteko užtikti. Vien tik aukštosios pedagoginės mokyklos-pedagoginiai institutai 1945-1968 yra išleidę 12677 mokytojus, o dvimetiniai mokytojų institutai ir nepriklausomos Lietuvos mokytojų seminariją pakeitusios pedagoginės mokyklos 1945-1968 yra išleidę 19305 mokytojus. Tad vien pedagoginės mokyklos 1945-1968 yra išleidusios 31,982 mokytojus.[48] O kur dar mokytojai, atėję iš universiteto, kūno kultūros instituto, konservatorijos, dailės instituto? Kur dar 1961 prie vidurinių mokyklų veikusių vienerių metų pedagoginių kursų išleisti mokytojai? Todėl neperdedant galima skaičiuoti, kad okup. Lietuva 1945-1968 iš viso bus paruošusi per 40 tūkst. bendrojo lavinimo mokyklos mokytojų. Faktiškai 1969/70 m.m. bendrojo lavinimo mokyklose dirbo 29,054 mokytojai. Su aukštuoju mokslu — 11,650, su žemesniu pedagoginiu cenzu — 13,714 ir tik su bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos cenzu ar kartais ir be jo — 3,690.[49] Tatai rodo, kad sovietinio žmogaus gamybos kalvėje darbas sunkus, ypač sunkus kaimo mokyklose. Todėl daug kas stengiasi savo pedagoginį iš-

silavinimą praktiškai panaudoti kitose gyvenimo srityse. Stoka kvalifikuotų su pašaukimu mokytojų yra okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos chroniška liga. *Tarybinė Mokykla* prileidžia, kad "70-80% šiandieninių mokytojų dirba ne dėl to, kad tai jų pašaukimas, o dėl to, kad reikia kaip ką dirbti ir gyventi."[50]

Nepaisant okupuotos Lietuvos švietimo administracijos pastangų, Maskva iki 1958 buvo labai šykšti kreditų mokyklų statybai. Tik nuo 1959 padėtis ėmė taisytis. Tais metais buvo pastatyta 13 mokyklų su 8630 vietų. 1960 pastatyta 21 mokykla su 10790 vietų, 1961 — 16 mokyklų su 11400 vietų. O per 1962-69 metus pastatyta 140 mokyklų ir 901 mokyklai priestatai.[51] Okup. Lietuvos premjeras XVI partijos suvažiavimui (1971) pažadėjo, kad, įvykdžius 1971-75 penkmečio planą, numatoma bendrojo lavinimo mokyklose likviduoti trečiąją pamainą ir bent dalį antrosios pamainos pamokų.[52] Tad dar iki 1975 bus mokyklų, kurių mokiniai trimis pamainomis lankys pamokas. Pats okup. Lietuvos švietimo ministras Gedvilas 1970 gale pripažino, kad bendrojo lavinimo mokyklose antroji pamaina "bemaž nemažėja."[53]

Okup. Lietuvos švietimo administracija ir švietimo reikalam skirtoji spauda nemaža susirūpinimo rodo dėl privalomo mokymo visuotinumo ir mokinių pažangumo. Kadangi privalomo aštuonerių metų mokymo nemaža dalis jaunuolių iki nustatytos mokyklinio amžiaus ribos (16 metų) nesuspėja išeiti, nuo 1964/65 m.m. amžiaus riba privalomam aštuonerių metų mokyklos lankymui panaikinta, nustatant, kad nesuspėjusieji aštuonerių metų mokyklos baigti iki 16 metų ją turi lankyti, kol baigs.[54] Tačiau, nepaisant to, net ir tose okup. Lietuvos apylinkėse, kurios nepriklauso savo švietimo reikalų padėtimi atsiliekančiųjų rūšiai, "kasmet nubyra žymi dalis aštuonmečio (mokslo) nebaigusių paauglių."[55]

1965/66 m.m. bendrojo lavinimo mokyklų mokinių pažangumas buvo taip vertinamas: I-IV klasės mokinių labai geras — 9.1%, geras — 30.4%, patenkinamas — 54.5%, ir blogas — 6%; V-VIII klasių labai geras — 0.8%, geras — 10.8%, patenkinamas — 71.4% ir blogas — 17%; IX-XI klasių labai geras — 0.3%, geras — 8.2%, patenkinamas — 74% ir blogas — 17.5%.[56]

Iš mokytojų atsakymų į *Tarybinės Mokyklos* mėnraščio anketą matyti, kad bendroj lavinimo mokykloje "nuvertinamas mokslas", kad švietimo administracija "geriau vertina tuos rajonus, kur aukštesnis pažangumas," kad "rajonai giria mokyklas, kur mažiau dvejetų," kad "mokyklų vadovai plaka tuos mokytojus, kurių dėstomo dalyko . . . pažangumas yra žemas" ir kad "mokyklos lygis pastebimai krinta, nes dėmesys visų pirma į atsiliekantį, o ne į pirmaujantį mokinį."[57]

Nesibaigiąs mokyklų reformavimas

Tačiau okupuotos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos pati didžioji bėda be nebus tik

jos nuolatinis reformavimas, nureformavimas ir atreformavimas. Antroji sovietų okupacija 1944 Lietuvoje rado vokiečių okupacijos primestą Lietuvai ketverių mokslo metų pradžios mokyklą, trejų-ketverių mokslo metų progimnaziją ir aštuonerių mokslo metų gimnaziją. Šiokia 12 metų bendrojo lavinimo mokyklos struktūra išsilaikė iki 1949/50m. m., žinoma, atitinkamai pakeitus dėstomuosius dalykus ir privalomą visuotinį mokymą plečiant iki septynerių mokslo metų. Šiam uždaviniui buvo plečiamas progimnazijų tinklas. 1948/49 m.m. veikė 242 progimnazijos su 59,108 mokiniais.[58] Maskvai toks okupuotos Lietuvos mokyklos išsiskyrimas buvo rakštis, ir Sovietų Sąjungos Ministrų tarybos 1949.VIII.20. nutarimu "Dėl bendrojo mokslinimo mokyklos struktūros Lietuvos TSR" nuo 1949/50 m.m. okupuotai Lietuvai nustatyta ketverių mokslo metų pradžios mokykla, septynerių mokslo metų privalomo visuotinio mokymo mokykla ir 11 mokslo metų vidurinė mokykla, palyginus su rusų mokykla, prailginta vieneriais mokslo metais. Vienok šioks prailginimas turėjo būti tik laikinis, nes jau 1953/54 m. m. okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla vėl buvo sureformuota, šį kartą į dešimtmetę mokyklą, atseit, sulyginta su rusų mokykla. Ačiū Dievui, šiai reformai dar nespėjus nė įsibėgėti, nuo 1956/57 m.m. ji panaikinta ir okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklai vėl grąžinta 11 mokslo metų bendrojo lavinimo sistema, vėl, palyginus su rusų mokykla, prailginta vieneriais mokslo metais. Nelaimei, ir šioji reforma neilgai tepatvėrė. Chruščiovo 1958 mokyklinė reforma visoms Sovietų Sąjungos ir jos okupuotų valstybių bendrojo lavinimo mokyklom nustatė vienodai 11 mokslo metų.[59] Tuo būdu okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla neteko savo vienerių metų prailginimo, palyginti su rusų mokykla. Dar nespėjus okup. Lietuvos mokyklai susigyventi su šia, kaip sakoma, lygiava, atseit, nepateisinama lygybe, nuo 1964/65 m.m. vėl nauja reforma: vienuolikos mokslo metų Sovietų Sąjungos vidurinė mokykla grąžinama į buvusią prieš 1958 mokyklinę reformą padėtį, į dešimtmetę mokyklą, žinoma, neišskiriant nė okupuotos Lietuvos mokyklos. Bet koks sutapimas: kaip 1953/54 m.m. lygiavos reforma su Stalino nuvainikavimu buvo panaikinta, taip ir šioji lygiavos reforma, Chruščiovą nuvainikavus, buvo panaikinta ir nuo 1965/66 m.m. okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklai vėl grąžinta 11 mokslo metų, t.y. vieneriais mokslo metais daugiau, nei rusų mokyklose. Okup. Lietuvos švietimo ministras Gedvilas, tą laimėjimą pranešdamas švietimo darbuotojam, ne be pagrindo pastebėjo, kad "*visuomenės pageidavimu* (mano pabraukta—Vt. Vt.), oficialiai įtvirtintas 11 metų mokymas lietuvių ir lenkų dėstoma kalba mokyklose."[60] Deja, tas, anot Gedvilos, įtvirtinimas nelabai tvirtas, nes, pagal Sovietų Sąjungos Ministrų tarybos 1970.IX.8 priimtą Vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos

statutą (6 str.), "mokymas vidurinėje bendrojo lavinimo mokykloje trunka 10 metų (nuo I iki X klasės)." Ogi mokyklose, "kuriose dėstoma ne rusų kalba, *TSRS Ministrų tarybai leidus*, (mano pabraukta. Vt. Vt.) galimas vienuolikos metų mokymas,"[61] atseit, Ministrų taryba iš bendros dešimtmetės mokyklos taisykles gali daryti išimtį — leisti ne rusų mokyklai 11 mokslo metų. Viena Sov. Sąjungos Ministrų taryba gali leisti, kita — gali neleisti.

Bet su grąžinimu 1965 /66 m.m. okup. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklai 11 metų mokymo mokyklos reformavimas nepasibaigė. 1966 pavasarį *Tarybinė Mokykla* pranešė, kad Maskvoje "naujam mokyklos darbo turiniui nustatyti yra sudaryta komisija."[62] Kada ta komisija sudaryta ir kokia jos asmeninė sudėtis, mėnraštis nepranešė. Tik po kokio pusmečio Sovietų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas ir Ministrų taryba 1966.XI.1. priėmė nutarimą "Dėl priemonių vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos darbui toliau gerinti". Nutarimas pabrėžia, kad "būtinai reikia žymiai pagerinti moksleivių žinių kokybę", iki 1970 įvesti visuotinį vidurinį mokslą, "įvesti moksliškai pagrįstus mokymo planus ir programas", įvesti vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotoją mokinių užmokykliniam darbui organizuoti, aprūpinti mokyklas pionierių vadovais, leisti atskirom mokyklom ar atskirom klasėm sustiprintą matematikos, fizikos, chemijos, radioelektronikos, biologijos ar humanitarinių dalykų dėstymą.[62] Tą Kremliaus nutarimą vykdydama, okup. Lietuvos Švietimo ministerija nustatė naują perspektyvinį mokymo planą ir jį pradėjo vykdyti nuo 1967 /68 m.m. o baigti įvesti numato 1971 /72 m.m.[63] Bet jau 1968 /69 m.m. tas planas buvo papildytas, įvedant pradinį karinį apmokymą, kurį sudaro penki skyriai: sovietų ginkluotos pajėgos, jų charakteris ir savybės; bendras karinis rengimas; karinis-techninis rengimas; civilinė gynyba; sanitarinių draugovininkių rengimas (mergaitėm). Visam kariniam apmokymui skiriama 140 valandų (4 savaitinės pamokos, 2 X ir 2 XI klasei). O darbo praktikai skirtu laiku (X klasei 2 savaitinės pamokos, XI — viena savaitinė pamoka) berniukai pratinsis šaudyti iš automatų, lankys karinius dalinius, susipažins su ginklais ir karine tvarka.

Taip atrodo Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla okupacijoje. Kaip viskas sovietinėje sistemoje, taip ir švietimas organizuojamas ir vykdomas pagal planą. Bet planas ir jo vykdymo tikrovė dažnai neatpažįstamai skirtingi. Pvz. pagal planą okup. Lietuvos mokyklos turi gauti 178 priestatus, o faktiškai tegauna 7. Pagal švietimo planą mokslas prasideda rugsėjo 1, o pagal statybos planą mokyklų statybos numatomos baigti gruodžio 31. Pagal planą okup. Lietuvos mokyklos turinčios geriausias sąlygas, o faktiškai ir pati sovietinė okup. Lietuvos spauda pripažįsta, kad ypač kaimo mokyklų patalpos blogos, mokymas vyksta keliom pamainom. Pagal planą jau Leninas panaikinęs mokykloj fizines baus-

mes, o faktiškai kai kurie mokytojai tebepatarinėja tėvams, kad įkrėstų mokiniui "beržinės košės", arba ir patys kokiam neklaužadai iškerpa kuokštą plaukų ar papeša, arba ausin įžnyba, arba liniuote sudrožia, arba po pamokų palieka klasėje, numovę kelnes, kad nepabėgtų.[65]

1967 /68 m.m. visuotinio mokymo bendrojo lavinimo mokyklų, neskaitant aštuonių specialiųjų mokyklų gabiesiems, buvo 3950: 3515 lietuvių dėstomąja kalba, 109 — rusų, 192 — lenkų, 58 — lietuvių-rusų, 19 — lietuvių-lenkų, 38 — rusų-lenkų ir 27 — lietuvių-rusų-lenkų kalba. Lietuvių kalba mokėsi 83.4% visų mokinių, rusų — 12.4% ir lenkų kalba — 4.2% mokinių.[66]

PRIEDAS I

Bendrojo lavinimo mokyklų ir mokinių skaičiaus palyginamoji lentelė (be vakarinių ir defektyviem vaikam mokyklų)

Mokslo metai	Prid. mok.	Mokiniai	7-8 mok.	Mokiniai	Vid. mok.	Mokiniai	I-IV klase	V-VII klasė	VIII-XI klasė	Visose klasėse
1939/0	2713	331820	27	2839	69	23783	------	------	-----	--- --
1940/1	2861	343677	52	8135	72	36141	------	------	-----	------
1944/5	2653	204092	161	28608	79	35725	------	------	-----	268425
1945/6	2966	235708	185	25956	92	43800	235708	43671	26085	305464
1946/7	2930	258767	195	26138	98	46489	258767	43967	28660	331394
1947/8	3229	292284	221	26177	122	57637	293661	49157	33280	376098
1948/9	3244	268779	242	59108	131	64127	301071	55324	35619	392014
1949/0	2783	216741	666	118768	172	76119	300570	87512	23546	411628
1950/1	2673	168123	705	126452	194	120125	286754	95832	32114	414700
1951/2	2640	147661	754	139058	216	127838	269002	111338	34217	414557
1952/3	2513	125856	634	141290	261	143497	251306	119781	39556	410643
1953/4	2366	106057	949	147924	300	162220	239079	130469	46653	416201
1954/5	2401	93902	965	137930	347	185285	229770	136110	51237	417117
1955/6	2415	87415	974	127058	386	193236	223825	129593	54291	407709
1956/7	2464	82868	952	114924	414	202256	222185	122749	55114	400048
1957/8	2494	82382	932	108038	437	205154	221985	118480	55109	395574
1958/9	2569	83025	911	104217	449	210522	224125	120476	53163	397764
1959/0	2600	82653	909	108338	446	215102	226425	127327	52341	406093
1960/1	2667	81411	913	111952	449	220378	223682	137093	52966	413741
1961/2	2742	78545	933	122408	433	224701	220321	146890	58443	425654
1962/3	2747	76503	920	133050	433	238775	218596	191691	38041	448328
1963/4	2752	73214	919	134279	438	253008	216249	200874	43378	460501
1964/5	2709	70142	916	137867	436	262972	217212	205448	48321	470981
1965/6	2611	67662	913	139830	441	278219	222887	209980	52844	485711
1966/7	2613	68600	904	137042	448	292350	230496	213310	54186	497992
1967/8	2611	70302	882	129253	473	310775	239797	212685	57848	510330
1968/9	2544	71520	865	125140	484	323382	249114	213578	57350	520042
1969/0	2424	69815	824	120672	492	338485	252559	218709	57704	528972

Pastaba.

1939 /40 m.m. ir 1940 /41 m. m. duomenys apima Vilniaus sritį, bet neapima Klaipėdos srities. Skiltyje "7-8 mok" duomenys iki 1949 yra progimnazijų duomenys; nuo 1949 iki 1958 apima tik septynmečių mokyklų duomenis; nuo 1959 iki 1961 apima septynmečių ir aštuonmečių mokyklų duomenis; nuo 1962 — tik aštuonmečių duomenis. Skiltyje "Vid. mok." duomenys iki 1949

apima gimnazijų duomenis. Skiltyje "V-VII klasė" duomenys nuo 1962 apima V-VIII klasių duomenis. Skiltyje "VIII-XI klasė" duomenys apima iki 1949 VIII-XII klasių duomenis, o nuo 1962 — tik IX-XI klasių duomenis. 1940 /41 m. m. duomenys yra 1941 sausio 1 dienos, visi kiti — atitinkamų mokslo metų rugsėjo 1 dienos.

Ne šio rašinio uždavinys svarstyti visas šių duomenų implikacijas. Tačiau iš jų akivaizdžiai matyti ne tik okupuotos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nepastovumas, bet ir sovietinio genocido padariniai.

Šaltinis: *TarybinisMokytojas*, 1970.VII.31

PRIEDAS II.

Bendrojo lavinimo mokyklos mokomųjų dalykų savaitinių pamokų atskirose klasėse ir per visas klases lyginamoji lentelė, apimanti nepriklausomos Lietuvos mokyklą 1939 /40 m.m., Stalino susovietintą okupuotos Lietuvos mokyklą 1949 /50 m.m., Chruščiovo nureformuotą 1960 /61 m. ir Brežnevo atreformuotą 1967 /68 m.m.

Dalykas ir mokslo metai	Savaitinių pamokų skaičius klasėse													VISO
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Lietuvių k.ir lit.														
1939/40	6	5	6	6	6	6	5	5	4	4	4	4	4	65
1949/50	11	10	10	6	6	6	6	4	4	5	6	-	-	74
1960/61	12	12/10	10	7	7	6	4/5	5	3	3	3	-	-	71.5
1967/68	12	10/8	6	6	6	6	5	5	5	5	4	-	-	71
Matematika														
1939/40	5	5	6	6	6	6	4	3	3	3	3	3	4	57
1949/50	6	6	6	6	6	6	5	5	5	4	5	-	-	60
1960/61	6	6	6	6	6	6	5	5	4	4	4	-	-	58
1967/68	6	6	6	6	6	6	5	5	4	4	4	-	-	58
Tėvynės pažinimas														
1939/40	3	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61(gamtos	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1967/68 pažinimas)	-	2	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Tikyba														
1939/40	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	26
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Gamtos mokslas														
1939/40	-	-	3	3	3	3	4	3	2	3	3	3	4	34
1949/50	-	-	-	2	3	2	2	2	2	2	-	-	-	15
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Biologija														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61	-	-	-	-	2	2	2	2	2/3	-	-	-	-	10.5
1967/68	-	-	-	-	2	2	2	2	-	1	2	-	-	11

Dalykas ir mokslo metai	Savaitinių pamokų skaičius klasėse													VISO
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Fizika														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	2	3	2	3	3	3/2	-	-	15.5
1960/61	-	-	-	-	-	2	2	2	4/3	4	2	-	-	15.5
1967/68	-	-	-	-	-	-	2	2	4	4	4	-	-	16
Chemija														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	2	3	2	2	2	-	-	11
1960/61	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	-	-	10
1967/68	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	-	-	10
Astronomija														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1/2	-	-	1.5
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Geografija														
1939/40	-	-	-	2	2	2	-	2	2	2	2	2	-	16
1949/50	-	-	-	3	2	2	2	2	3	3	-	-	-	17
1960/61	-	-	-	-	2	2	2	2	-	2	2	-	-	12
1967/68	-	-	-	-	2	3	2	2	2	-	-	-	-	11
Istorija														
1939/40	-	-	-	3	3	3	2	2	2	2	3	3	3	26
1949/50	-	-	-	4	2	2	3	3	4	3	4	-	-	25
1960/61 ir konstit.	-	-	-	2	2	2	3/2	3	2	3	4	-	-	20.5
1967/68	-	-	-	2	2	2	2	3	2	3	2	-	-	18
Svetima kalba														
1939/40	-	-	-	-	-	-	6	6	4	3	3	3	3	28
1949/50(rusų k.)	-	5	6	5	5	5	4	4	4	4	4	-	-	46
1960/61 "	-	0/2	4	4	4	4	4	4	3	3	3	-	-	34
1967/68 "	-	0/2	4	4	5	4	4	4	5	5	4	-	-	40
II svetima kalba														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	5	3	18
1949/50	-	-	-	-	3	3	2	3	3	3	3	-	-	20
1960/61	-	-	-	-	3	3	3	3	2	2	2	-	-	18
1967/68	-	-	-	-	3	3	2	2	2	3	3	-	-	18
Lotynų kalba														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	4	3	3	18
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Filosofijos įvadas														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
1949/50(logika)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Psichologija														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Visuomenės mokslas														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
1949/50(konstitut.)	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	4
1960/61 (polit.žinių pagrindai)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
Braižyba-paišyba	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	26
1939/40														
1949/50	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	11
1960/61	1	1	1	1	1	1	2	1	2	-	-	-	-	11
1967/68	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	9

Dalykas ir Mokslo metai	Savaitinių pamokų skaičius klasėse 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	VISO
Muzika-dainos														
1939/40	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-	-	22
1949/50	2	1	1	1	2	2	2	-	-	-	-	-	-	11
1960/61	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	8
1967/68	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-	11
Fizinė kultūra														
1939/40(bern)	2	2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4	40
1939/40(merg)	2	2	2	2	2	2	3	3	3	2	2	2	3	30
1949/50	1	1	1	1	2	2	2	2	1	1	1	-	-	15
1960/61	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-	2	22
1967/68	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	-	-	22
Darbeliai														
1939/40(bern)	2	2	2	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	12
1939/40(merg)	2	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	3	-	24
1949/50	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	6
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Dailyraštis														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	2	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Karinis parengim.														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	3
1960/61(civ.ginyba)	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-	-	4
Gamybinis mokymas														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61	2	2	2	2	2	2	2	2	10	10	10	-	-	46
1967/68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Darbo praktika														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1960/61**)	-	-	2	2	2	2	2	2	-	-	-	-	-	12
1967/68***)	2	2	2	2	2	2	2	1	2	2	1	-	-	20
Viso per savaitę														
1939/40(bern)	24	24	28	30	30	30	32	31	31	36	36	36	36	404
1939/40(merg)	24	24	28	30	30	30	32	32	32	36	36	37	35	406
1949/50	24	27	27	30	33	34	36	31	33	33	35	-	-	343
1960/61	24	24	28	30	34	35	36	36	37	36	36	-	-	356
1967/68	24	24	25	26	32	32	32	32	32	34	34	-	-	327
Fakultatyviniai														
1939/40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
1949/50(stenografija arba lotynų k.)							-	-	2	2	-	-	-	4
1960/61	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3	3	-	-	9
1967/69	-	-	-	-	-	-	3	4	4	2	2	-	-	15

* Kur savaitinių pamokų skaičių rodo trupmena, jos skaitiklis rodo pirmo pusmečio pamokų skaičių, vardiklis — antro pusmečio.

** Mokslo metam pasibaigus, V-VI klasių mokiniai turi atlikti savaitės darbo gamybinę praktiką įmonėse, įstaigose, kolchozuose; VII klasės dvi savaites; IX-XI klasės — vieną dieną kas savaitė mokslo metu ir 2-3 savaites atostogų metu.

*** Per vasaros atostogas V-VI klasių mokiniai atlieka vienos savaitės darbo praktiką įmonėse ar žemės ūkyje, VII ir IX-XI klasių mokiniai — dviejų savaičių.

Šaltiniai: Lietuva Okupacijoje, New Yorkas, 1958, p. 45; Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.1; VIII.14; VIII.21; VIII.26.

1. Pravda, Maskva, 1961.XI.2.
2. Tiesa, Vilnius, 1959.IV.26.
3. Tarybinis Mokytojas, Vilnius, 1970.X.23.
4. Tarybinė Mokykla, Vilnius, 1967. No. 4, p. 1.
5. Ibidem, p. 11.
6. Ibidem, p. 13.
7. Tarybinis Mokytojas, 1971.IV.23.
8. Tarybinė Mokykla, 1965 Nr. 9, p. 2.
9. Komunistas, Vilnius, 1965, Nr. 2, p. 44.
10. Ibidem, p. 46.
11. Tarybinė Mokykla, 1962, Nr. 12, p. 5.
12. Tarybinė Mokykla, 1967, Nr. 12, p. 43.
13. Tarybinė mokykla, 1968, Nr. 5, p. 4.
14. Ibidem, p. 5.
15. Tarybinė Mokykla, 1968, Nr. 11, p. 31.
16. Tarybinė Mokykla, 1962, Nr. 2, p. 39.
17. Tarybinė Mokykla, 1961, Nr. 1, p. 8.
18. Tarybinis Mokytojas, 1962.II.22; V.24.
19. Tarybinė Mokykla, 1966, Nr. 4, p. 5.
20. Tarybinis Mokytojas, 1971.IV.28.
21. Tarybinis Mokytojas, 1970.X.23.
22. Tarybinis Mokytojas, 1970.XII.30.
23. Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra, Vilnius, 1967, p. 255.
24. Tarybinė Mokykla, 1970, Nr. 10, p. 13.
25. Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra, p. 255.
26. Ibidem.
27. Tarybinė Mokykla, 1966. Nr. 8, p. 1.
28. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.26.
29. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.7.
30. Plg. Įstatymo dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo ir dėl tolesnio liaudies švietimo sistemos vystymo 2 str. ir 4-a, Tiesa, Vilnius, 1958.XII.26.
31. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.14.
32. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.12.
33. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.14.
34. Ibidem.
35. Tarybinė Mokykla, 1961 Nr. 10, p. 22.
36. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.20.
37. Tarybinė Mokykla, 1967. Nr. 11, p. 5.
38. Tiesa, Vilnius, 1965.I.26.
39. Tarybinė Mokykla, 1961, Nr. 7, p. 8.
40. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.29.
41. Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra, p. 256.
42. Ibidem.
43. Tarybinis Mokytojas, 1970.IX.11.
44. Tarybinis Mokytojas, 1970.IX.9,IX.11.
45. Tarybinė Mokykla, 1964, Nr. 8, p. 3.
46. Plg. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.31, kur visuotinio mokymo mokyklų nurodoma 3958, nors bendrojo lavinimo mokyklų viso nurodo 3466.
47. Tarybinis Mokytojas, 1970.VIII.7.
48. Tarybinis Mokytojas, 1970.IX.16.
49. Ibidem.
50. Tarybinė Mokykla, 1968, Nr. 9, p. 12.
51. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.29.
52. Tiesa, 1971.III.5.

PO BOLŠEVIKŲ KAUKĖMIS

Juozas Kondratas Lietuvoje išleistoje prisiminimų knygoje "Tolimos pabarės" atidengia šiurpią rusų komunistų Lietuvoje sukurtos sistemos tikrovę

J. VINGRELIS

Po 1970 metais suruošto partijos teismo J. Mikelinskui už apysaką "Tris dienas tris naktis" ir po tais pat metais E. Mieželaičio išpuolių rašytojų suvažiavime prieš rašytojų nukrypimus nuo partijos linijos, Lietuvoj įvyko kūrybinė stagnacija. 1971 metais jos literatūrai buvo įsidėmėtinai nederlingi. Aiškiai buvo pastebimas rašytojų supasavimas. Tik tokiu būdu terorizuojamas rašytojas ir tegalėjo išreikšti savo protestą ir nepasitenkinimą. Daugiausia buvo spausdinama vertimai, pakartojimai, propagandiniai leidiniai ir menkos vertės raštai. (Atrodo tik norėta užpildyti planą ar sunaudoti partijos skirtą popieriaus kontingentą. . .). Literatūrinės krizės ir kūrybinio paralyžiaus ženkle 1971 m. gale "Vaga" . . išleido Juozo Kondrato atsiminimų knygą "**Tolimos pabarės**".

Knygos autorius bemokslis, bet trejus metus lankė partinę mokyklą. Partietis, "liaudies gynėjas" arba stribininkas. Atsiminimuose daugiausia kalba pats apie save: piemenavimą, tarnavimą Lietuvos kariuomenėj, raudonojoj armijoj, kovas su vokiečiais nuo Oriolo iki Kuršių, tarnybą bolševikinei Lietuvai ir užbaigia įspūdžiais Montrealio parodoje.

Neriboto melo srautas

Daugiausia kalba šioj didelio formato, 283 puslapių knygoj apie partizanų veiklą ir kolūkių organizavimą, nes pats toj akcijoj labai aktyviai dalyvavo. Šia tema Lietuvoj, net ir išeivijoj, išleista labai daug knygų. Yra

---

53. Tarybinis Mokytojas, 1970.XII.18.
54. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.31.
55. Tarybinis Mokytojas, 1970.II.20.
56. Tarybinė Mokykla, 1966, Nr. 9, p. 2.
57. Tarybinė Mokykla, 1967, Nr. 9, p.p. 13, 14.
58. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.31.
59. Plg. įstatymo dėl mokyklos ryšio su gyvenimu stiprinimo ir dėl tolesnio liaudies švietimo sistemos vystymo 4 str., Tiesa, 1958.XII.26.
60. Tarybinis Mokytojas, 1965.XII.9.
61. Tarybinis Mokytojas, 1970.X.23.
62. Tarybinė Mokykla, 1966, Nr. 12, p. 3 ff.
63. Tarybinė Mokykla, 1967, Nr. 7, p. 1; Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.21.
64. Plg. Tarybinė Mokykla, 1968 Nr. 4, p. 21; nr. 8, p. 3; Tarybinis Mokytojas, 1968.VIII.21.
65. Plg. Tarybinis Mokytojas, 1964.III.29; IV.26; Komjaunimo Tiesa, Vilnius, 1964. VIII.18; XII.19.
66. Tarybinis Mokytojas, 1970.VII.31.

ir gana meniškai ir talentingai parašytų, pav. J. Avyžiaus ("Kaimas kryžkelėj", "Sodybų tuštėjimo metas"), J. Paukštelio ("Čia mūsų namai"), V. Bubnio ("Alkana žemė") ir t.t. J. Kondratas mums atidengia daug faktų ir iki kaulo nunuogintų smulkmenų, kurios mums dažnai daugiau pasako, negu laiko dulkių apnešti faktai ar banali statistika. Mums, toliau buvusiems nuo tos kruvinosios epochos, yra įdomus kiekvienas mažmožis. "Tolimos pabarės" mums plačiau praveria langą į mūsų tautos kruviną epochą, nuplėšia kaukes jos tikriesiems kaltininkams, nors jų veidai iš baimės dar dangstomi vualiu.

J. Kondratas 1940 metų tragiškus įvykius sutiko būdamas Lietuvos kariuomenėj. Jis pats apie tai taip rašo: *"Nuo 1940-ųjų metų kovo mėnesio tarnauju kariuomenėje. Artileristas! Ir ne bet kur, o artilerijos grupėje, priskirtoje pirmojo nepriklausomos Lietuvos prezidento Antano Smetonos karo mokyklai"* (25 psl.). Pirmą kartą užtikau bolševikinėj spaudoj suminint "nepriklausomos Lietuvos" statusą, nes šiaip nepriklausomos Lietuvos laikotarpį jie vadina buržuaziniu, kapitalistiniu, fašistiniu, engėjų klika ir t.t. Bet sąmoningai ar iš neapdairumo taip pasisakęs, vėliau stengiasi suniekinti karo mokyklos orumą, o, rasi, save pasiaukštindamas sako, kad jam prisėję kariūnams "sufleruoti, kai jie laiko prie pabūklo egzaminus". Šiaip ar taip J. Kondratas Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo išskirtinoj kario padėty ir tas jam kabojo virš jo galvos, kaip Damoklo kardas. Šiai baimei nusikratyti ir pasišovė su "Tolimos pabarės" atsiminimais. Todėl ir stengėsi knygoj suniekinti viską, kas nepakeliui su bolševizmu. Knyga pripildyta neribotu melo srautu: *". . . bedarbiai, kurių Kaune ir kitose vietose buvo tūkstančiai, badmiriavo"*. (26 p.). Apie ūkininkus rašo, kad jie taip vargo, jog neišgalėjo nusipirkti dėžutės degtukų: *"Užtat žmonės ir skaldo juos į dvi ar net keturias dalis."* (9 p.). Kitur tuos pačius ūkininkus vadina buožėmis, darbininkų išnaudotojais. Geras buožė, kuris neišgali nusipirkti dėžutės degtukų! Kitur jis ir pats save įrikiuoja į vadinamas "buožes". 18 puslapy rašo *"O mums, valstiečiams, jis, — sukilimas —, parodė, kad ištikrųjų tik vienybėje galybė . . ."* Anksčiau jis save pristatė skaitytojui kaip vargšą samdinį piemenėlį ir buožės berną. Todėl ir neaišku, kokiai klasei priklausė autorius, nes berno niekas buože ar valstiečiu nelaikė.

Pastangos įsiteikti okupantui

J. Kondratas daro negarbingų pastangų įsiteikti okupantui, nesiskaitydamas nei su tikrove, nei su tautine savigarba. Jis sako: *"Mūsų krašte esantys draugiškos šalies kariuomenės daliniai kėlė darbo žmonių nuotaikas kovoje prieš kapitalistinę priespauda"*, (26 p.). Negi J. K-tas pamiršo, kad vos prasidėjus rusų-vokiečių karui pirmieji sukilo Kauno "Maisto" fabriko darbininkai prieš okupantą su ginklu rankoj ir nedavė tai "nuotaikas keliančiai" raudonajai armijai išvežti nė vienos konservų dėžutės. Ir po 30 metų okupantai lietuvių darbininkų tarpe neįsigijo nė mažiausių simpatijų, nes pirmas dėl laisvės susidegino darbininkas R. Kalanta ir pirmieji, kurie jam solidarumą pareiškė buvo taip pat darbininkai, kurių 200 kalėjimuose laukia okupantų teismo. Taip rašo jų pačių spauda.

Pašaipą sukelia ir kitas K-to tvirtinimas: *"Rinkimai į Liaudies seimą, kuriuose dalyvaujame ir mes, iki tol užguiti kareivėliai! Dar porą savaičių — ir Lietuva priimama į Tarybų Sąjungos sudėtį."* Bet mes dar puikiai atsimename, kad balsavimo urnose daugiausia balsų rasta už Melchiorą Putelę, dėl kurių net daugis karininkų turėjo aiškintis. Kaip "Lietuva buvo priimama į Tarybų Sąjungos su-

dėtį" mums pasakoja gyvas liudininkas, buvęs Liaudies seimo vice-pirmininkas, L. Dovydėnas savo gerai dokumentuotoj knygoj "Mes valdysim pasaulį".

Partizanų buvo pilna visur

J. Kondratas išplaukia į Kremliaus aukštumas ir labai didžiuojasi padaręs Kvislingo karjerą. "*1958 m. vasario mėn. įvyko TSKP centro Komiteto Plenumas. (. . .) Man teko šiame plenume dalyvauti ir kalbėti.(. . .) Taip tų pačių metų žiemą Ukmergės, Širvintų ir Kavarsko rajono darbo žmonės mane išrinko deputatu į TSRS Aukščiausios Tarybos Tautybių Tarybą. Ant sienų, ant skelbimų lentų, netgi ant tvorų baltavo plakatai, iš kurių spoksojo Kondratas Juozas, Norberto sūnus.* (231 p.) Šio džiugesio svaiguly K. prisiminė ir laikus prieš 12 metų: "*Buvo toks metas, kai retą naktį kaimuose nepokšėdavo šūviai, nesiliedavo nekaltas kraujas. Kitąsyk ir gaisrų pašvaistės nuplieksdavo horizontą. Nacionalistinis pogrindis ypač stengėsi sužlugdyti rinkimus į Aukščiausiąją Tarybą, platino grasinamuosius lapelius, terorizavo žmones, užpuldinėjo ir daužė agitpunktus, rinkimines būstines. Tokiomis aplinkybėmis gavau įsakymą vykti su kareivių būreliu į Žąslių valsčių ir rinkimų dieną saugoti rimtį bei tvarką*". Ir tą rinkimų cirką būsimas deputatas saugojo su "pistoletu ir raketininku" (233 ir 235 p.). Bet stribas už savo pastangas atpildą gavo: 1954 m. Maskvos gauleiterio — partinės organizacijos sekretoriaus Zacharovo buvo paskirtas "Lenino keliu" kolūkio pirmininku Deltuvoje, Ukmergės apylinkėj. J. Kondratas dar buvo ryšių ir radijo darbuotojų mokyklos direktoriaus pavaduotoju kultūriniams reikalams, Žemaitkiemio MTS politinio skyriaus viršininku (!), bet, kur jis bebuvo, nuo automato ir sargybos pareigų nepabėgo. Partizanai naikino viską, ir visus, kas tik prisidėdavo prie kolūkių įsitvirtinimo. Todėl prisėjo "liaudies gynėjams" saugoti kolūkio raštines, kolūkio pirmininką, laikraštėlio redaktorių, korespondentą, propagandistą, traktorių stotis ir net patį traktorininką. Apie tuos vargus knygoje rašoma: "*Štai ir tūno pakrūmėje vaikinai su šautuvais, saugo linksmąjį traktorininką*". Maža buvo linksmybė, kai jis žinojo, "*jau ne vienas mūsų respublikos traktorininkas buvo krauju aplaistęs duonai auginti purenamą žemę*" (t.p.).

Vagystės ir kyšiai — sovietinė tikrovė

Partizanų veikla palaužta, bet kolūkius alina kitos bėdos. Žmonės girtuokliauja ir vagia epidemiškai. Vagia viską: javus, obuolius, bulves, runkelius, pašarą, net išmelžia naktimis karves. Ir kaip nevogęs išgyvens, jei už darbdienį kolūkietis tegauna 1 klg. grūdų ir 0,4 kapeikos (187 p.), liudija knygos autorius. Tad ir vėl reikia sargybų, apie kurias sako pats kolūkio pirmininkas štai ką: "*Ir tada — fronte, — stovėjome sargyboje. Tik nė nesapnavome, kad po keliolikos metų teks stovėti tokioje niekingoje ir kokčioje sargyboje prie kolūkio runkelių . . .*" (209) p.). Ir šiandien dar visa sovietinė ekonomija paremta vagyste ir kyšiais. Per 30 metų sovietų spauda su tomis socialinėmis blogybėmis kovoja, bet ir nūdien dar negausi nei geresnės knygos, nei geležinkelio ar teatro bilieto be "blato": tai kyšio tarybinis pakaitalas, vienos aprūpinimo įstaigos pavadinimo sutrumpinimas. Vagystės ir kyšiai — vienintelis sovietinio piliečio egzistencijos laidas. Vagystė ir kyšiai yra skurdo ir vargo bei nedateklių logiški palydovai. Kas belieka daryti erkių ir piktšašių nukraujuojamai liaudžiai? Alkio, šalčio, bado ir baimės išvarginta bendruomenė tampa trąši dirva korupcijai. Apie tas negandas tiek daug duoda knygos autorius šiurpių faktų, kad

straipsnio rėmuose juos visus pakartoti neįmanoma. Ir kiti rašytojai apie tai netyli. Tie, kurie per karą bėgo Rusijon, net pateikia vaizdą utėlių apsėstos rusų liaudies, primindami mums iš kur tie parazitai atsirado mūsų krašte. Bet nė vienas rašytojas ligšiol nepasakė atvirai, kas yra tos traumos kaltininkas. O komunos kraujalakiai jau 50 metų šaukia: demaskuoti, demaskuoti liaudies priešus! Į tą pašvinkusią esterišką dainelę jungiasi ir A. Sniečkus, ir J. Kondratas, bet ikšiol nė vienas nepaskelbė nė vienos demaskuotojo pavardės, nors J. Konratas apie demaskavimą, apie anoniminius teisėją ir tardytojo pavaduotoją prirašė net 24 puslapius (123-147 p. p.). Juos ir reikia vertinti kaip bilietėlį pralįsti pro Kremliaus sargybas, užsitikrinti pasitikėjimą. Tai labai bus reikalinga pasakojimuose, kuriuose rožės nevisada pražysta skaisčiai raudonai. Bet labai konkrečiai, net suminėdamas pavardes, demaskavo sodų sargus, bulvių saugotojus, runkelių prižiūrėtojus, karvių melžėjas, kiaulių šėrėjas ir kitus "liaudies išnaudotojus", (124, 185, 207, 212, 222, 223, 225 p. p.) kurie praktikavo populiariausią bolševikinę profesiją — vagiliavimą. Tad ir peršasi mintis, ar ant demaskavimo kilpos kartais nepasikabins ir pats demaskuotojas J. Kondratas, Norberto sūnus . . . .

Prievartinė kolektyvizacija

J. Kondratas pripažįsta, kad į kolūkius ūkininkai savarankiškai nėjo ir kad kolektyvizacijos operacija buvo skaudi ir kruvina. Šiai dramai išsakyti jis sukaupia visą savo iškalbingumą. Apie ūkininkų susirinkimą, kuriame buvo maldaujami jų pareiškimai stoti į kolūkius, MTS politinio skyriaus viršininkas arba politrukas J. Kondratas taip sako: "*Kad taip gavus nors vieną pareiškimėlį! Pagaliau pakvietėme prie stalo keletą vyrų, jų tarpe ir Kerbelį. Pakvietėme ir ne be nerimo laukėme, kas bus. Ir nemažam mūsų nustebimui bei džiaugsmui, atsistojo vienas, antras, trečias . . . Sunkiai, nerangiai, tarsi sau nuosprendžio pasirašyti. Prie plūgo pripratusios rankos negrabiai gniaužė plunksnakočius, sunkiai brėžė nelygias raides, vingiavo neįmantrius parašus. Ir nenuostabu. Žmonės dėjo į krūvą tai, ką buvo uždirbę sūriu prakaitu, kas juos maitino, dengė, šildė. Žemę, arklius, karves, padargus . . .* **Nieko negauta veltui, už viską lenkta nugara, braškinti sąnariai, tampytos gyslos. Nuo aušros iki sutemos . . . (. . .) Viena kita moteris ėmė verkšlenti, ir tai buvo ne tik suprantama, bet ir verta užuojautos. Ji džiugino širdį, bet kartu kėlė ir nesmagų jausmą, nes seklyčioje vis dar girdėjosi šniukščiojant nosis, o ir aplamai kurį laiką tvyrojo tarsi pakasynų nuotaika".** (88, 89 p.; pabraukimai visur J. V.). Iš šitų citatų matom, kaip sunku buvo partiečiams išgauti ūkininkų pareiškimus, kaip ir jie patys nesitikėjo, kad ūkininkai pasiduos. Ir Lietuvos komunistams kolektyvizacija nebuvo prie širdies. Jie pasidžiaugė tik tiek, kad atliko sunkų ir nemalonų darbą, kurio neatlikus jų pačių egzistencija būtų atsidūrus pavojuje, juoba kad kolektyvizacijai nebebuvo kam priešintis, nes ūkininkų užnugaris, partizanų planinga akcija, jau buvo daugumoj palaužta. Jei nebūtų Lietuva inkorporuota į Sovietų Sąjungą, ji būtų pasukusi Lenkijos keliu ir būtų išvengusi priverstinos kolektyvizacijos. Rusija ypatingai bijo savanoriškos kolektyvizacijos. Nesunku suprasti kodėl. Kremlius išsigando nykštuko Izraelio, kame klesti kolektyviniai ūkiai, į kuriuos žmonės gali laisvai įstoti ir kada tik panori išstoti. Išstodami atgauna visą savo turtą ir kapitalo prieauglį, kuris pasirodo per laikotarpį, jam esant kolūkyje. Maskvai Izraelio pavyzdys pavojingas ir ji net nutraukė su juo diplomatinius

ryšius ir rengiasi jį visai sunaikinti. Dėl tų pačių sumetimų Stalinas nušalino ir kalėjiman uždarė Gomulką, susikirto su Tito ir kitais komunistų vadais.

J. Kondrato atsiminimai apie kolūkius ir net pačią Sovietų Sąjungą nevisada pasitarnauja jų populiarumui. Jis jaučiasi pakankamai bolševizmui pasitarnavęs, kad galėtų pasakyti jam ir kritiškesnį žodį, nors kartais labai vingiuotai. Deltuvos "Lenino keliu" kolūkį J. Kondratas 1954 m. perėmė iš Sergejaus Duškino, pažįstamo dar iš karo metų, kuris prie Šiaulių mūšiuose buvo netekęs kojos. (Žinia, rusai karo invalidai buvo palikti Lietuvai nukaršinti). J. K. kolchozo pirmininku buvo paskirtas partijos ir tik po kiek laiko buvo "patvirtintas" kolūkiečių susirinkimo. Jo padėjėjas buvo Mečislavas Jalinskas. Kiaulių šėrėjos — Gričienė ir Ketvirtienė. Abi partietės, kurių vyrai žuvę, matyt, partizanų kovose. Jų nuopelnai partijos atžymėti kiaulių šėrėjų titulais. Prie šių dar pridėjus kalvį Zurzą, dar dvi melžėjas ir "vieną kitą kolūkietį" ir yra visas "partijos susirinkimas", kuris sprendė visus kolūkio reikalus. Prie rusų kontingento dar reikia pridėti Tamilą Rimkienę, kurios tėvas saugumietis pokario metais žuvo Jonavoje.

Kraičio pirmininkas atsiveždino dar vieną primestinį komunistą rusą Skominą, kuris iš lietuvio perėmė buhalterio pareigas. Taigi matome, kad kolūkio valdžios viršūnėj buvo aiški rusų persvara, ką mums padėjo išryškinti ir pats pirmininkas. Ir tai buvo 1954l m. Kolonizacija nemažėja.

Tikru Lenino keliu

Pasekime autorių ką jis rado kolūky, perėmęs pirmininko pareigas. Jis yra daug ko pasimokęs iš Chruščiovo, ir Nikitos įtaka visur labai jaučiama, su viena išimtimi, kad nemėgo kukurūzų. Pirmiausia jis pasistengė nuduškinti buvusį pirmtakūną Sergėjų Duškiną. Jis pristatomas ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu invalidu. Kondratas rašo: *"Vieną gražią dieną pirmininkas traukė namo gerokai įkaušęs. Kažkoks kipšas pakišo po kojomis šulinį. Sergėjus stačia galva į jį. Tačiau neveltui sakoma, kad tas pats kipšas išgėrusiam ir pagalvę pakiša. Matyt taip ir šitąsyk, nes Sergėjus nusirisdamas net į 12 metrų gelmę bemaž nė trupučiuko nenukentėjo.(. . .) Tik su išlipimu kiek sunkiau. Kabarokis nesikabarojęs, o visą laiką malies dugne. (. . .) subėgo žmoneliai, ne tik pirmininkėlį išgelbėjo, bet ir "garsą" paleido. Šneka, girdi, du kaimynai. "Na kaip jūsų kolūkyje?" — klausia vienas. "Ogi kaip Duškinui šuliny, — nei išlipt, nei prigert!"* (184). Apie Duškino palikimą taip J.K. sako: *"Gyvuliai būriais dvesia!(. . .) Arkliai išsišovusiais tarsi piūklai gūbriais, regis, vos laikosi ant storų virpančių kojų; perkarusios karvės pasišiaušusiais arba visai nuplikusiais, mėšlu apšalusiais šonais, atmetusios bejėges kojas, nė nebandančios keltis; leisgyviai, apsnūdę, kerpamąja dedervine apsikrėte veršeliai, kai kurie jau tyso nudvėsę; plokščios it lentos kiaulės, atkišusios ilgus snukius ir pašėlusiai žviegiančios, vos pradarius duris; ir galiausiai galvijų fermos vedėjas Kazys Jovaiša, su ašaromis akyse plėšiąs nuo stogo šiaudus išbadėjusiems, paklaikusiems gyvuliams. . . (180 p.). Bado nualintų, liguistų gyvulių kritimą sustabdyti buvo sunku. Žiemai įpusėjus per tris dienas krito net 60 telyčių. Masiškai gaišo ir dedervinėti veršeliai, kuriems neparūpindavo pieno net dvi šimtinės karvių. Negana to, nuo jų dedervinėmis pradėjo apsikrėsti ir šėrėjos. Teko rūpintis ir veršeliais, kurių niekas nebenorėjo prižiūrėti, ir žmonėmis. Pastaraisiais susirūpino mano žmona, jau pradėjusi dirbti Deltuvos ambulatorijoje. (. . .) . . . šėrėjos, ypač neturinčios nuosavo*

ūkio, būdavo ne daug sotesnės už savo globotinius. (185 p.)(. . .) Dauguma jų gyvena toli nuo fermų, turi anksti keltis ir klampoti netrumpą kelią. Ar lyja, ar sninga, ar šąla. Fermose irgi kiaurai vėjai pučia, pailsėti, pasišildyti nėra kur. (187 p.)" Dar toli galima pratęsti panašias citatas apie kolonistų atneštą skurdą mūsų tautai. Komentarai nereikalingi. Ir tas buvo 1955 metais.

Vergų eisena

Panašiai, kaip autorius sako, buvo ir kituose kolūkiuose. Vien tų dešimties metų žmonių mirtina kova su alkiu, skurdu, šalčiu ir parazitais nepateisina komunizmo vardu atneštos tragiškiausios nelaimės. O dar 50,000 žuvusių ir antrą tiek Sibire šaldomų ir badu marinamų! Ir visgi tos "sulysusios, išbalusios ir skurdžiai gyvenančios moterys" (180-188 p.) tais pačiais metais sugužėjo Ukmergėn Gegužės pirmosios paradui. "*Mirgėjo įvairiaspalvės moterų suknelės, plaikstėsi vėliavų ir transparantų šilkas, į žydrą padangę kilo vingrios balionėlių pūslės (199 p.). (. . .) Trenkė maršus dūdos, skardėjo įvairiabalsiai "valio", kolonoms praeinant pro rajono vadovų tribūną" (200 p.).* Tik bolševikai gali taip pasityčioti iš beteisių žmonių, suvarytų vergų eisenon, kuri su didžiausia pagieža žiūrėjo į kraujuotas šilkines vėliavas ir įžūlų melą skelbiančius transparantus. Autorius čia pat prisimena savo brolių pralietą kraują raudonojoj "lietuviškoj" divizijoj, bet nedrįsta pasakyti ar ta gyvybės auka šiandien yra pateisinama ar ne. Bet tuoj pat grįžta prie savo nedalios ir, gėrėdamasis žiedlapių sniegu, tęsia: "*Gražu, bet nėra kada į tai žvalgytis, kai kolūkio laukų-marios, mašinų bemaž jokių, gyvi arkliai po pirmųjų vagų kitąsyk griūna ant šono ir tiesia sustabarėjusias kojas.*" (201 p.)

Kolūkis "Lenino keliu", beeidamas savo šefo keliu, priėjo liepto galą. Išsigelbėti nuo bado "vadai" davė visokių patarimų, pav., kad vištos daugiau kiaušinių dėtų, reikia laikyti daugiau gaidžių (158 p.). Kitą linksmą pasiūlymą atvežė net iš tolimos broliškos respublikos, Briansko srities. Šis "nepakeičiamas specialistas" rimtai aiškino, kad mechanizatoriai pagamino "gervę" karvėms pakelti. "*Turiu pabrėžti, kad šis metodas pasitvirtino praktikoje ir dabar įdiegiamas visose fermose . . .*" (156 p.) Kiaulių fermos galva, buvęs kalvis Zurza pasiūlė: piauti arklius ir jų vargana mėsa šerti kiaules. "*Šį nutarimą priėmė be žodžių, tarsi mirties nuosprendį nekaltam žmogui*". (183 p.). Tuo nutarimu norėta išgelbėti nors kiaules ir karves, kurioms būtų tekęs arklių davinys, nes pastarieji ar šiaip ar taip išdvėstų. Kolūkio labui padėjo galvas apie 100 arklių (185 p.) Galima suprasti, ką išgyveno arklių buvę savininkai, kuriems arklys buvo kaip ir jo šeimos narys. Pagaliau ir kiaules ar daug galėjo pamaitinti arkliais, kurių liko tik oda ir kaulai.

Raudonieji viršininkai — liaudies engėjai

Linksmų istorijų pasakoja J. Kondratas ir apie kitą buvusį kolūkio pirmininką Imbrasą. "*Sėdi, būdavo, Imbrasas susirinkimo prezidiume ir klausosi kalbų. Jei kas išdrįsta pirmininką pakritikuoti, Imbrasas tuoj šlumšt nuo kojos batą ir juo oratoriui per kuprą.(. . .) Sako, kartą sutiko kolūkietį ir ėmė mušti. Primušė tiek, kad pats laikė žmogų nebegyvu ir apmetė velėnomis. Tačiau žmogus atsigavo ir išsikrapštė iš savo "kapo". Skystis, žinoma, pabijojo. O prie kito kolūkiečio Imbrasas prikibo rugiapiūtės metu. Girdi, nemoki piauti, duokš dalgą, aš tau parodysiu. Paėmė dalgį ir perkirto kolūkiečiui abi kojas. Nesiskundė ir šis, pabūgęs keršto.*" (195 p.). Tuos tragiškai komiš-

kus pasakojimus J. K-tas dar pratęsia tokiu kuriozu: *"Mat, padauža, vienų iškertuvių metu bučiuodamas bendradarbį, nukando jam nosį"*. (198 p.). Šie keli pavyzdžiai rodo, kad ne tik buvo nusavintas visas lietuvio ūkininko turtas, bet jis buvo traktuojamas blogiau gyvulio: galėjo ir Chruščiovo batu mušti, ir sumuštą po velėna pakišti, ir amžinu invalidu padaryti. Jis bijojo kam nors pasiskųsti, nes buvo visai nuteisintas ir valkatų sauvalei numestas. Jam galima suponuoti bolševikų mėgstamą epigrafą: "Jis buvo nuteistas gyventi.'

Skurdas Rusijoje

J. Kondratas paberia palaidų minčių ne tik apie Lietuvos kolonistus, bet pavedžioja ir po Lenino daržą. Rusijoj jis praleido apie ketverius metus ir, atrodo, nelabai komunizmo lopšių susižavėjo. Kario pastabose mini, kad raudonarmiečiams *"pilvas irgi dažnai paurgzdavo"*. O apie buvusį teisėją sako: *"Jakštas sušveičiąs dalį arkliams skirtų avižų"*. *(30 p.)*. Tuojau priduria, jog *"Mums visiems praverstų avižos, ne tik Jakštui"*. Tas rodo, kad ir "šventą pareigą" atlikdamas karys kentė ilgą badą, nors sėdėjo ant Europos kviečių aruodo. Pasaulis užmiršo praeito karo nedateklius, bet J. Kondratas ne. Ir šiandien bolševikai badautų, jei jiems natiduotų savo derliaus perteklių naivioji Amerika, kuriai sovietiniai imperialistai nesiteikia atsilyginti praeito karo skolų ir šiandien. Ne tik kariai badavo, bet ir artilerijos pabūklai: *"Per artileristų vorą nuskriejo nelemta žinia: baigėsi degalai! . . .(. . .) O čia dar vadovybės įsakymas: bet kokiomis priemonėmis pirmyn! Vairuotojas Kaplanas, iki šiol išmoningai tempęs mano pabūklą, Jakštas, Bliukis, Fišeris, Duškinas įrėmė pečius. Deja, mūsų pastangos bergždžios"*. (32 p.). Iš tų pavardžių matyti, kad tikrai ne visi kariai kirto avižas, nes "lietuviškoj" divizijoj buvo ir privilegijuotųjų rusų. Netoli kaplanai būtų nustūmę pabūklus ir kondratai nebebūtų gaivinęsi "šiluma, tarsi paskutiniais jų gyvybės likučiais". jei dosnioji Amerika jiems nebūtų pasiuntusi šilumos — benzino, rūbų ir maisto, kuriais daugiausia pasinaudojo Kremliaus dėlės, o kariai nuo bado gynėsi avižomis.

Moterys traukė plūgus

Susirinkime, kuriame ūkininkai teroro priemonėmis buvo verčiami pasirašyti pareiškimus stoti į kolūkius, J. Kondratas pasakė prakalbą: *"Kolūkiečiai maitino Tarybų šalies gilumoj frontą, . . . arė moterys, pačios įsikinkiusios į plūgus, . . . stengėsi išlaikyti kolūkius ir išsaugoti jų turtą . . .* **Vadinasi, kolūkinė sanvarka buvo prigijusi ir save pateisinusi".** (85 p.). Kažin ar protingą lietuvį ūkininką būtų patraukę pavyzdžiai iš komunizmo tvirtovės, kur fronto kariai nuo bado gynėsi avižomis, kur ne išgarsinti traktoriai traukė plūgus, o taip pat išbadėjusios moterys.

Vaikai gaudo tėvus

Taip pat akylus skaitytojas suabejos ar jo pateikta kolūkio pasiektos "gerovės" statistika pasitarnauja bolševikinei propagandai. Joje skaitome: *"Be to, kone 400 žmonių gauna pensijas, kurioms per metus skiriama virš 30,000 rublių". (280 p.)* Atseit žmogui 75 rubliai metams arba 6 rbl. ir 25 kapeikos mėnesiui. Štai ir vienykitės visų šalių proletarai skurdui. Štai ir jų užsieniui eksportuojamas melas: *"Teisė į aprūpintą senatvę."* Toliau ten pat sako: *"1969 m. (!) gauta beveik milijonas rublių pajamų, kurių didesnė pusė išmokėta kolūkiečiams už darbą (atlyginimas už darbo dieną 5 rbl. 62 kap.)"*. Taigi negeresnė padėtis ir dirbančiųjų. Tokiomis pensijomis ir atlyginimais atšvęsta kolūkio dvidešimtmetis. Ir nevok! Kolūkiečiams tik pusė

pajamų! O kam kita pusė? Propagandistams, šilkinėms vėliavoms bei transparantams, balionėliams, šnipams, vaikinams gaudyti vagis ir kitiems parazitams. Ir priseina net komjaunuolius įkinkyti į vagių gaudymą! (208 p.)! **Tėvai vagia — vaikai tėvus gaudo!** Bet sąskaitas apmoka tėvai.

Autorius daugiau mini tik kovas su klasiniu priešu — dėl kolektyvizacijos. Kad kovos **pirmiausia** prasidėjo prieš okupaciją — dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės, tyli. O juk bolševikai tose kovose paklojo 50,000 vyrų. Tuos kuriuos tada surado, išsivežė, kad neliktų kovų liudininkų, nes bolševikai pasauliui skelbė ir skelbia, kad lietuvių tauta įsijungusi į Sovietų Sąjungą savu noru.

Kviečia į "kultūrinį bendradarbiavimą"

J. Kondratas yra meistras save išreklamuoti ir viršūnėms įsiteikti. Vaizdingai tą liudija knyga "Tolimos pabarės". Per visą pirmą puslapį didžiausia nuotrauka su 10 ordinų ir Raudonąja vėliava. Kitame tuzine nuotraukų visur jis pats dalyvauja. Pirmas kolūky ir namą įsigyja, pirmas įsiveda savo naman elektrą ir pirmas nusiperka liuksusinę "Volgą". Ir važinėja su savo "ištikimu" šoferiu "Josefu". Lietuvių, matyt, nepasitiki ar rusai jam priskyrė "angelą sargą". Be to, dar kelialapiai į Čekoslovakiją, Daniją ir su Maskvos oficialia delegacija į Montrealio parodą. Už "šifkartę" atsimoka knygoj iškoneveikęs tremtinius, kurie, sako, "išspaudžia dolerį už kiekvieną keiksmažodį Tarybų Lietuvos adresu." (267 p.). Tokios Tarybos, kokias aprašė autorius, tik ir vertos keiksmažodžių, kurių galėsime ateity pasiskolinti ir iš autoriaus leksikono.Iš tos citatos ir panašių pastūgų aiškėja, kad knyga parašyta lyg ir užsienio lietuviams, nes kaip tik pačioj pabaigoj visi prožektoriai ir iškilmingieji žodžiai nukreipti į "užjūrio paukščius", **ypač į jaunimą!** Negaili ir šiurkštesnio žodžio "vyresniam broliui" — kad įsiteiktų mums ir parodytų, kad ir pas juos esanti laisva kritika. Negaili sentimentų mūsų tautiniams jausmams. *"Štai ir plaukė į Montrealį šie benamiai paukščiai, išsiilgę tėvų žemės, gimtojo žodžio, netgi menkiausio dvelktelėjimo iš savosios šalelės"* (264) p.). Taip. Mes ne tik išsiilgę, mes sergame nostalgija. Mes taip pat išsiilgę gimtojo žodžio, bet ne tokio barbariško, kokį randame jo knygoj: pakasynos, aisbergai, biedniokas, guzikuotas, ferma, kas per viršininkas mums esi?, kas per žmonės, ir t.t. Autorius ne tik nemoka tėvų kalbos, bet nežino net elementarių geografijos pradmenų. Jis Montrealį pernešė prie Ramiojo vandenyno ir pasuko Žemės skrydį, nes Montrealis jam atsirado Amerikos vakaruose. (257 p.). Knygą žiūrėjo penki redaktoriai ir bendraautoris Vytautas Veteikis. Vargu jie visi buvo iš "Ukmergės baldų kombinato" (165 p.). V. Veteikis juk mokytojas, rašytojas, uolus komunistas, kurį autorius matyt panaudojo kaip šimą apsisaugoti nuo nemalonių skersvėjų.

Kaip minėjau, J. Kondratas "domisi" lietuvių jaunimu Amerikoj, bet jis mano, kad jaunimas nesolidarizuoja Lietuvos vadavimo veikloj su senąja karta.

"Žinoma, tai nereiškia, kad mūsų išeivių jaunimas visai nesidomėtų Lietuva, tačiau jo domėjimasis jau kitokio pobūdžio. (!) Atrodo, kad jaunimo tarpe ir būtų geriausia dirva Tarybų Lietuvos ir išeivijos kultūriniams ryšiams plėsti"!. (269 p.), — sako J. Kondratas. Į šio tarybininko miestą meškerę labai turėtų mūsų jaunimas atkreipti dėmesį ir savo suvažiavimuose ir simpoziumuose gerai aptarti priežastis, kodėl bolševikams taip parūpo užjūrio jaunimas.

ŽVILGSNIAI Į ĮVYKIUS IR SPAUDĄ

SOLIDARUMAS SU TAUTA

- *Laisvės ilgesio prasiveržimai*

VEIKSNIUOSE IR VEIKLOJE

- *Lietuvos klausimas nešamas į amerikiečių mases*
- *JAV LB VI Taryba po trijų sesijų*
- *Veikloje ir rutinoje*
- *Jaunimo informacijos centras*
- *Peticijos, peticijos*

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ GRETOSE

- *Mirė Leonas Prapuolenis*
- *Ivinskio rūpesčiai laiškuose*

SPAUDA, RADIJAS, KNYGOS

- *Jurgio Gliaudos "Simas" angliškai*
- *Stasio Ylos "A Priest in Stutthof"*
- *Nepakanta ir meilė, ignorancija ir baimė*
- *Ateitininkai tremtyje*

"Į LAISVĘ" VEDAMIEJI

- *Padėti Lietuvai atgauti laisvę*
- *Lietuvių Fronto Bičiulių suvažiavimo laukiant*

ROMAS KALANTA, 20 m., gindamas Lietuvos laisvę, žuvo Kaune 1972 gegužės 14. (Plačiau skaityk šiame puslapyje "Laisvės ilgesio prasiveržimai").

LAISVĖS ILGESIO PRASIVERŽIMAI

Daugiau negu ketvirtis šimtmečio, kai okupanto batas mindo Lietuvos žemę ir prievartauja lietuvių širdis, tačiau nei žemės, nei širdžių jam laimėti nesiseka. Rusas Lietuvoje laikomas atėjūnu, o jo brukamas komunizmas — apgavyste. Panaši padėtis yra ir kitose nerusiškose, prievarta rusų imperijon įjungtose respublikose ir satelitiniuose kraštuose. Komunizmu nebetiki nė patys rusai, išskyrus privilegijuotą raudonąją buržuaziją, visomis jėgomis siekiančią valdžią ir galią išlaikyti savo rankose.

Prievartine indoktrinacija okupantui nepasisekė laimėti nė jaunosios kartos, išaugusios hermetiškoje izoliacijoje nuo Vakarų kultūros. Nenužudžius žmoguje žmogiškumo, laisvės ilgesio sunaikinti negalima. Jis apsireiškia pačiose nepalankiausiose sąlygose, šiurpia grėsme atsiliepdamas laisvės uzurpatorių širdyse.

Pastarųjų poros metų laikotarpyje okupuotoje Lietuvoje tokių laisvės ilgesio prasiveržimų, pasiekusių ir pakutenusių pasaulio sąžinę, buvo keli. Tačiau stipriausių reakcijų susi-

laukė Romo Kalantos 1972 gegužės 14 (sekmadienį) susideginimas Kaune ir po to kelias dienas vykusios prieš okupaciją nukreiptos demonstracijos.

Romas Kalanta, 20 metų darbininkas ir vakarinės mokyklos mokinys, komjaunuolis, komunistų tėvų vaikas, jaunu pavasario žalumu pritvinkusiame muzikinio (buv. valstybės) teatro parke, vidudienį, skaitlingai miniai pasakė kalbą, pasmerkdamas religinį ir tautinį lietuvių persekiojimą, o po to apsiliejo benzinu ir save padegė. Mirė po 12 valandų, policijos saugojamas ligoninėje.

Pajutusi įaudrintas kauniečių nuotaikas, policija viešų laidotuvių neleido. Gegužės 18 (ketvirtadienį) iš namų paėmė lavoną ir slapta palaidojo. Tačiau demonstracijų už laisvę sustabdyti nebegalėjo. Tūkstančiai studentų, gimnazistų ir darbininkų išėjo į gatves, šaukdami "Laisvės, laisvės, laisvės! Laisvės Lietuvai!" Minios užpuolė ir apnaikino komunistų partijos ir slaptosios policijos būstines. Viešoji policija ir visų lietuvių nekenčiami "vidaus saugumo" daliniai demonstracijų užgniaužti nebepajėgė. Gegužės 19 iš Rusijos gilumos į Kauną buvo permesti parašiutininkai. Šimtus areštavus, demonstracijos buvo nuslopintos, nors mažesni židiniai reiškėsi dar 20-21 dienomis. Susideginimų ar bandymų susideginti buvo ir daugiau: Stonis (Varėnoje), A. Kukavičius ir Zališauskas (Kaune). Kitų pavardės dar nežinomos, nes okupaciniai organai daro viską, kad tikros žinios laisvojo pasaulio nepasiektų.

Kaip ir reikėjo laukti (čia prisimintinas prof. J. Kazlausko atvejis), "teismo medicinos ekspertai" Kalantą paskelbė protiniai nesveiku narkotikų vartotoju, o sovietų valdžia demonstrantus — kriminaliniais nusikaltėliais ir chuliganais. Staiga iš Lietuvos Amerikoje atsiradę "turistai" ėmė išeiviją informuoti, kad kiti susideginimai įvykę dėl nelaimingos meilės ar šeimos nesantaikų. Tokią "informaciją" ėmė kartoti ir okupantų tikslams užsienyje tarnaujanti lietuviška spauda. Tačiau pasaulis tokiomis naiviomis komunistų pasakomis jau senai nebetiki. Kauno parke užsiplieskusios liepsnos, kurios sunaikino R. Kalantos kūną, tokia vaiskia šviesa nušvietė Lietuvos problemą, kad į ją nukrypo viso pasaulio akys. Visuose kontinentuose prabilo pati didžioji ir įtakingoji pasaulio spauda, radijo ir televizijos komenta-

DR. KĘSTUTIS VALIŪNAS, Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas, gegužės 21 pajudino visų laisvinimo veiksnių vadovybes akcijai ryšium su Romo Kalantos susideginimu ir jaunimo demonstracijomis Kaune. Liepos 11 Vliko pirmininkas, lydimas Lietuvos atstovo J. Kajecko, lankėsi Valstybės departamente ir kelių valandų pasikalbėjime su Baltijos valstybių sk. vedėju Doyle Martin aptarė Lietuvos problemas.

DR. VYTAUTAS VARDYS, Oklahomos u-to politinių mokslų profesorius ir to universiteto Muencheno sovietinių studijų centro direktorius, "Los Angeles Times" dienraščio pakviestas, liepos 4 paskelbė straipsnį "Protests in Lithuania not isolated", kuriame komentuoja pastaruosius įvykius Lietuvoje.

Vardžio straipsnis "Lietuva Kauno įvykių metais" spausdinamas šiame "Į Laisvę" numeryje. Straipsnis pagrįstas paskaita, skaityta Pasaulio Lietuvių Jaunimo kongrese studijų dienose Kent State University 1972 liepos 6.

DR. ANTANAS KLIMAS, Rochesterio u-to profesorius, birželio 13 televizijos programoje 15 minučių gausią auditoriją informavo apie padėtį Lietuvoje, privedusią prie susideginimų ir protesto demonstracijų.

---

tatoriai; žinias apie Lietuvą gaudė ir skelbė didžiosios žinių agentūros. Šiuo kartu gausiau pasisakė ir Katalikų Bažnyčios autoritetai. Pakilusį susidomėjimą Lietuvos klausimu gali pavaizduoti kad ir tokie pavyzdžiai: Rochesteryje pasikalbėjimui Lietuvos klausimu vietos televizijos stotis pasikvietė prof. dr. A. Klimą; didysis Los Angeles (Calif.) dienraštis "Los Angeles Times", ieškodamas sovietologijos ekspertų, užprašė lietuvį profesorių dr. Vyt. Vardį parašyti įvykius Lietuvoje interpretuojantį straipsnį. Geras studijinis Vardžio straipsnis minėtame dienraštyje tilpo liepos 4; JAV LB centro informacinei tarnybai šiais metais pasisekė Lietuvos reikalu išgauti žymiai daugiau didžiųjų laikraščių vedamųjų ir įtakingų laikraštininkų straipsnių.

Lietuvių išeiviją akcijai laiku ir visus veiksnius konsoliduojančia kryptimi pajudino Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas dr. K. Valiūnas. Pajudėjo visi: ir Lietuvių Bendruomenė, ir jaunimo komitetai, ir Altas ir privati iniciatyva. Tačiau su apgailestavimu ir šiuo kartu reikia registruoti faktą, kad nežiūrint įvykių rimtumo ir tragiškumo, Alto vadovybė bandė pasisavinti Vliko parodytos inidiatyvos nuopelnus.

J. V.

LIETUVOS KLAUSIMAS NEŠAMAS Į AMERIKIEČIŲ MASES

Pašnekesys su Leonardu Valiuku, JAV LB centro Informacijos tarnybos vedėju

Amerikiečių informavimas Lietuvos reikalu vis stipriau ir stipriau įsisiūbuoja. Pastarieji įvykiai Lietuvoje, aišku, tam įsisiūbavimui sudarė palankią atmosferą. Tačiau daugelis didžiųjų laikraščių vedamųjų, žymiųjų laikraštininkų straipsnių bei nesuskaitomas skaičius trumpesnių rašinių Lietuvos klausimu amerikiečių spaudoje pasirodė kaip tiesioginis JAV LB centro Informacijos tarnybos pastangų rezultatas. Dalis lietuvių spaudos šį faktą sąmoningai nutyli. "Į Laisvę" skaitytojus informuoja iš pirmųjų šaltinių.

Redakcija

Kuriuos Informacijos tarnybos atsiekimus pastaruoju kelių mėnesių laikotarpyje laikote pagrindiniais laimėjimais?

— Iš eilės didžiųjų krašto dienraščių pavyko išgauti įžanginius, iš eilės laikraštininkų — straipsnius, kurie buvo perleisti per šimtus amerikiečių dienraščių ar savaitraščių. Tai nėra tušti žodžiai. Štai, didieji ir žymieji dienraščiai, davę įžanginius: *The New York Times* (liepos 6), *Los Angeles Times* (birželio 18), *The Christian Science Monitor* (birželio 17), *New York Daily News* (birželio 15). Štai, žinomesni laikraštininkai, parašę Lietuvos bylos klausimu straipsnius, kurie buvo įdėti šimtuose krašto dienraščių ar savaitraščių: *dr. Russell Kirk* (gegužės 9), *Thomas A. Lane* (liepos 15), *Paul Wohl* (liepos 1), *Paul Scott* (birželio 23). Tai tik didieji laimėjimai. Ir įžanginių, ir straipsnių buvo išgauta žymiai daugiau. Apie straipsnelius ar pravestus laiškus dienraščiuose ar savaitraščiuose nė nekalbu. Jų buvo beveik kiekvienos vietovės, kur tik yra LB darbuotojų, spaudoje. Vien tik vietos nupirkimas tuose dienraščiuose ar savaitraščiuose būtų kainavęs virš vieno milijono dolerių. Surinkti milijoną dolerių lietuvių tarpe nėra jau taip lengva. Tai gali paliudyti Lietuvių Fondo darbuotojai.

— Nekartą lietuvių darbuotojai yra dejavę, kad prieiti prie didžiosios spaudos redaktorių ir žymiųjų laikraštininkų esą neįmanoma. Kaip jums pasiseka?

— Nesame nei magikai nei stebukladariai. Tai atsiekiama pažinčių, pastangų ir darbo dėka. Pažintys nepaprastai daug padeda; jos nuolat yra didinamos ir plečiamos. Be abejo, reikia žinoti kaip į redaktorius ir laikraštininkus kreiptis. Jie laukia specialiai jiems mūsų klausimais paruoštos medžiagos. Protarpiais reikia į juos išvystyti ir spaudimą, kuris turi būti sumaniai suorganizuotas. Po vieno ar kito nepasisekimo nenuleidžiame rankų, ir didesnės pastangos visad atneša apčiuopiamų rezultatų.

— Periodinėje spaudoje buvo kiek užsiminta ir apie LB centro Informacijos tarnybos atsiekimus JAV-bių Kongrese. Ar galėtumėt kaiką prie to dar pridėti ar papildyti?

— Čia tekalbėsiu tik apie mūsų laimėjimus birželio ir liepos mėnesiais. Mūsų tikslas yra su Lietuvos bylos klausimu siekti amerikiečių mases, surasti kiek galima daugiau amerikiečių talkininkų kovoje dėl Lietuvos laisvės. Jei aš būčiau vienas iš lietuvių laikraščių redaktorių, žinias apie prasiveržimus į amerikiečių mases gaudyte gaudyčiau. Toli gražu taip nėra su mūsų laikraščiais. Dauguma mūsų redaktorių yra užsidarę lietuviškame kiaute, neturi beveik jokių ryšių su amerikiečių visuomene. Jei lietuvis parašo padėkos laiškutį redaktoriui už įžanginį ar laikraštininkui už straipsnį, anot dalies mūsų redaktorių, yra nepaprastas dalykas ir jis atžymimas laikraščio pirmame puslapyje. Apie įžanginį ar straipsnį, už kurį dėkojama, menkos žinutės įdedamos priešpaskutiniame ar paskutiniame laikraščio puslapyje. Tai faktas. Tuo klausimu esu rašęs mūsų laikraščių vyr. redaktoriams. Vieno iš jų buvo maždaug toks atsakymas: "Neturiu gerų talkininkų — redaktorių. Ateis laikas, kai bus dar lietuviškai skaitančių, bet nebebus redaktorių..." Mėginame iki tam tikro laipsnio informuoti apie savo laimėjimus savąją spaudą. Apie mūsų laimėjimus mėgina informuoti lietuvių laikraščius ir kitos grupės. Ana informacija yra nepilna ir netiksli. Reikia tiesiog stebėtis, kaip mūsų laikraščių korespondentai — specialūs, Washingtono, New Yorko ir kitais vardais besivadiną — praleidžia LB ir jos darbuotojų vardus bei pavardes, negali paminėti Rezoliucijoms Remti Komiteto vardo, visad praleidžia *H. Con. Res. 416* rezoliuciją.

Birželio mėnesį ir liepos pirmomis dienomis virš 50 senatorių ar kongresmanų kėlė ir gynė Lietuvos bylos klausimą JAV-bių Kongrese. Jų žodžiai ar pareiškimai buvo išsamūs, turiningi ir aktualūs. Jie kalbėjo apie seną ir garbingą Lietuvos praeitį, apie 1941 metų sukilimą, Laikinąją Lietuvos vyriausybę, partizanų kovas prieš Kremliaus pavergėjus, nesenus tragiškus įvykius krašte, *H. Con. Res. 416* rezoliuciją bei pastangas ją įgyvendinti. Legislatorius kontaktavo LB darbuotojai visuose krašto kampuose ir LB c. v. pirm. V. Volertas, parašydamas jiems laiškus ir aprūpindamas juos visa galima medžiaga Lietuvos bylos klausimu. Eilė legislatorių paminėjo savo žodžiuose ar pareiškimuose, kad medžiagos gavę iš LB c. v. pirm. V. Volerto ir ją įtraukė į *Congressional Record* leidinį. Turėtumėm žinoti, kad vienos minutės legislatoriaus žodis kainuoja JAV-bių vyriausybei virš 1,000 dolerių, o *Congressional Record* leidinio vieno puslapio savikaina apie 150 dol. Kitaip tariant, krašto vyriausybė investavo birželio mėnesį gražią sumą į Lietuvos bylos reikalą.

— Kokie yra ryšiai su radijo ir televizijos žinių pranešėjais bei komentatoriais? Ar pastangos šioje srityje atnešė rezultatų?

— Ryšių yra, bet jų galėtų būti žymiai daugiau ir jie galėtų būti žymiai tampresni. Ryšių palaikymas ir nuolatinis žinių pranešėjų bei komentatorių informavimas pareikalauja nepaprastai didelių finansinių išteklių. Bent iki šiol mūsų visuomenė yra gana šykšti tam užsimojimui. Redaktoriaus, laikraštininko, radijo ar televizijos žinių pranešėjo ar komentatoriaus vienkartinis kontaktavimas kainuoja tarp 2 - 4 dolerių (laiškas, specialiai jiems paruošta medžiaga, pašto išlaidos).

JAV-bių LB Centro valdybos nepaprastai mums ribota finansinė paspirtis apkrapo šiam darbui sparnus. Bet kaip ten bebūtų, kontaktų yra, tuo pačiu yra ir rezultatų. Savo narių tarpe turime šios srities specialistų. Jie turi eilę planų Lietuvos bylai išnešti į amerikiečių radiją ir televiziją. Tam reiktų ne šimtų, bet tūkstančių dolerių.

— Kiek sulaukiate talkos iš bendradarbių LB atskirose apylinkėse?

— Sugestijų ir medžiagos gauna iš mūsų bent keli LB darbuotojai kiekvienoje apygardoje ir apylinkėje. Visa jų eilė panaudoja gautą medžiagą iki labai aukšto laipsnio ir tuo pačiu sulaukia pasigėrėtinų rezultatų. Savo laiku daug šioje srityje padarydavo Lietuvos Vyčių Lietuvos reikalų komisija, kuriai vadovavo kun. kleb. J. C. Jutkevičius. 1971 metų birželio pabaigoje jis buvo pašauktas amžinybėn, ir nuo to laiko sustojo jo pradėtas ir vykdytas darbas. Šiuo metu tai komisijai "vadovauja" Anthony Miner (Crafton, Mass.), bet apie tos komisijos darbą nesigirdi. Tą darbą dabar vykdo LB apylinkių darbuotojai, jį tobulindami ir įnešdami eilę papildymų.

— Ar yra kokių nors kitų būdų prasiveržti su Lietuvos reikalu į amerikiečių mases?

— Puikus pavyzdys neseniai turėta Čikagoje tautinių šokių šventė. To įvykio organizatoriai "atsiviliojo" į savo parengimą JAV-bių prezidento Nixono žmoną ir apie tai rašė visa krašto spauda, apie tai kalbėjo radijo ir televizijos žinių pranešėjai, rodė ištraukas iš to įvykio krašto televizijos programose. Jei prezidento žmona Patricia Nixon nebūtų dalyvavusi tautinių šokių šventėje, amerikiečiai apie tą įvykį nebūtų nei rašę nei kalbėję. Kitaip tariant, savo didesniems parengimams turime turėti atrakcijų — žymių krašto politinio ar visuomeninio gyvenimo asmenybių. Jaunimo kongresas buvo gal net svarbesnis įvykis už tautinių šokių šventę, bet apie jį nė eilutės (gal ir buvo viena ar kita eilutė?) nebuvo Čikagos amerikiečių dienraščiuose. Apie kitų vietovių amerikiečių spaudą nėra nė kalbos — ji tai tikrai nedavė vietos Jaunimo kongresui (neskaitant keliolikos eilučių Toronto laikraščiuose). Senimas (tautinių šokių šventės rengėjai) padarė keliariopai geriau, negu kad jaunimas. Jaunimo kongreso rengėjai turi tikrai rausti iš gėdos! Jie galėjo "atsivilioti" į savo parengimą žymių krašto politinio bei kultūrinio gyvenimo vairuotojų. Tuo atveju ir šis įvykis būtų nuskambėjęs per visą kraštą.

— Visi kalba apie svetimųjų informavimą Lietuvos bylos klausimu. Koks jis turėtų būti ir kaip tai turėtumėm atlikti?

— Redaktoriai, laikraštininkai ir legislatoriai neturi laiko skaityti biuletenių, leidinukų, leidinių ar knygų. Jiems reikia (ir jie pageidauja) trumpų (2 - 3 psl.) pranešimų, pareiškimų ar memorandumų. Amerikiečių laikraščiai laukia jiems specialiai paruoštų pranešimų (press releases) visais galimais klausimais. Redaktoriai juos trumpina ar papildo ir labai dažnai panaudoja. Nei biuleteniai, nei leidinukai, nei brošiūrėlės minėtiems asmenims nesiųstini. Kita padėtis su rimtais veikalais — knygomis. Tie asmenys jų nenumeta, padeda į savo bibliotekų lentynas ir, esant reikalui, pasinaudoja. Mums trūksta rimtų veikalų, išleistų žinomų amerikiečių leidyklų!

— Ar esate patenkintas rezultatais?

JAV LB VI TARYBA PO TRIJŲ SESIJŲ

JAV LB VI taryba antrojoje sesijoje Philadelphijoje 1971 sausio 16-17 istoriškai reikšmingais nutarimais neatšaukiamai pajudėjo ta linkme, kurią 1969 m. vasarą nurodė Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdyba: **užimti laisvojo pasaulio lietuvių gyvenime tą vietą, kuri jai iš esmės ir paskirties priklauso.** Pačiu svarbiausiu nutarimu toje sesijoje tada buvo užakcentuota teisė Lietuvių Bendruomenei aktyviai dalyvauti kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės, nors tokiai veiklai atkakliai priešinosi Amerikos Lietuvių Taryba.

Savo istorinę misiją ir likiminę paskirtį Lietuvių Bendruomenė aštriai jau buvo pajutusi prieš daugiau negu 9-rius metus, kai Toronte, Kanadoje, PLB valdyba, JAV ir Kanados LB-nių vadovai buvo sutarę "suintensyvinti laisvės kovos pastangas ir lėšų telkimą". Bet anų dienų teisingiems nutarimams paversti tikrove pritrūkta drąsos. Tur būt, buvo pabūgta kieto pasipriešinimo ar vėl pasikliauta prielaida, kad bendri Lietuvos laisvės rūpesčiai evoliucijos keliu visus suglaudins į bendrą veiklą. Tačiau susiglaudinimo viltys nepasitvirtino. Autoritetinis Altos režimas susilaukė sosto paveldėtojų iš naujųjų ateivių, kurie patys prieš kelerius metus siekė į šią organizaciją įvesti daugiau demokratinės dvasios. Tuo tarpu į Lietuvių Bendruomenės Amerikoje vadovybę atėjo būrys jaunesnės kartos žmonių, intelektualiai subrendusių jau šiame krašte, tačiau labai jautrių Lietuvos laisvės reikalui, nei tradicijomis, nei asmeniškais ryšiais nebesusirišusių su senojo kadro veikėjais. Jie aiškiai matė kovos dėl Lietuvos laisvės silpimą. Visuotinų balsavimų keliu gavę iš Amerikos lietuvių įgaliojimus, jie apsisprendė kovą dėl Lietuvos laisvės revitalizuoti. Formalūs nutarimai kaip tik ir buvo padaryti Philadelphijoje.

Lietuvių Bendruomenės vadovybės žmonės, gavę tokius Tarybos pavedimus, iš karto užsirekomendavo kaip išmintingi politinės veiklos planuotojai ir pajėgūs vykdytojai: patvirtino V-sios tarybos metu veikusią informacijos komisiją, paskyrė ryšininkus prie Valstybės departamento, JAV Kongreso ir prie abiejų didžiųjų partijų; užmezgė ryšius su religinių bendruomenių autoritetais, su įtakingais tautinių grupių vadais ir organizacijomis, sėkmingai susirišo su darbo unijų lyderiais; skirtingu stuksenimu pasibeldė į Valstybės departamentą ir į JAV Kongresą; pozityviais darbais užimponavo lietuvių jaunimo sąjūdžius ir išvystė artimą bendradarbiavimą su jais Brazinskų, Kudirkos ir Somokaičių akcijoje.

Trečioji Tarybos sesija 1972 balandžio 28-30 Čikagoje jau galėjo pristatyti ankstyvesnės sesijos nutarimo vaisius ir naujais nutarimais logiškai pratęsti tolimesnį Lietuvių Bendruomenės jai priklausančiose pozicijose įsitvirtinimą.

— Be abejo, malonu, kai pastangos ir darbas atneša rezultatų. Jų galėtų būti dešimteriopai daugiau, jei tik galėtumėm tam skirti visą laiką ir būtų pakankamai finansinės paspirties. Būtų galima sukelti ant kojų viso krašto amerikiečių spaudą ir pilnai įleisti šaknis į radijo ir televizijos programas. Tai nėra tik svajonė, tai yra galimybių ribose. JAV-bių geros valios lietuviai galėtų kasmet be didesnio vargo surinkti bent 50,000 dolerių tam tikslui. Su ta suma būtų galima gana gerai pajudėti.

Pagrindinis šios sesijos tikslas buvo priimti naujai paruoštus JAV LB įstatus. Kiekvienai organizacijai svarbu turėti kaip galima tobulesnius įstatus, nors geri įstatai ir nelaiduoja geros veiklos. Tačiau blogi įstatai gerai organizacijos veiklai gali labai pakenkti ar net visai ją sugriauti. Naują įstatų projektą, paruoštą **dr. K. Keblio** vadovaujamos komisijos, po ilgų diskusijų, padariusi eilę pataisų ir papildymų, Taryba priėmė.

Naujuosius įstatus palyginus su senaisiais, randama daug patikslinimų, papildymų, naujų formulavimų, ryškesnių aptarimų teisių ir pareigų. Pagrindinei Bendruomenės misijai vykdyti įkurtos trys tarybos: Visuomeninių reikalų, Kultūros ir Švietimo, iš kurių pagal senuosius įstatus veikė tik Švietimo taryba.

Kiti vis klausimai buvo svarstomi komisijose. Priimti nutarimai ir siūlymai buvo perkeliami į plenumo posėdį ir čia pataisomi, papildomi, atmetami ar sankcionuojami visos Tarybos vardu.

Centro valdybos pirmininkas **V. Volertas** savo pranešime nesileido į detales, bet atidengė bendruosius praktiškos veiklos principus bei rezultatus.

Centro valdybos vicepirmininkai specialioms sritims kondensuotus pranešimus pateikė raštu. Daugiausia skundų ir priekaištavimų kitiems buvo **dr. A. Vaškelio** kultūrinės veiklos klausimais pranešime. Tuo reikalu priimta pora bendrybinių, nereikšmingų nutarimų. Dalykiškus pranešimus padarė Organizacinių-administracinių reikalų komisijos pirm. **V. Gruzdys**, centro valdybos sekretorė **S. Jurskytė** ir finansų tvarkytojas **P. Mitalas.** Finansiniais reikalais priimta eilė detalizuotų ir LB veiklai naudingų nutarimų. Gal tik reikėtų suabejoti nutarimu apmokėti kelionių į Tarybos sesijas išlaidas tarybos nariams. Tai sudaro reikšmingą poziciją neperturtingoje kasoje. O ne paslaptis, kad ne vieno tarybos nario įnašas į sesijų darbus yra gan skurdus. Pakaktų pusės faktiškų išlaidų padengimo. Kitą pusę turėtų padengti pats narys arba vietinė apylinkė.

Iš c.v. vicepirmininko jaunimo reikalams **J. Gailos** pranešimo išryškėjo, kaip sunkus ir intensyvių pastangų reikalaujantis darbas jaunąją kartą integruoti į lietuvišką gyvenimą. Reikia pasigėrėti, kad šioje srityje daug sunkaus, neparadinio darbo buvo padaryta. Detalizuotą, problemomis gausų pranešimą padarė Kultūros Fondo valdybos pirmininkas **A. Kairys.** Naujų nutarimų šiais klausimais nepadaryta, nes Kultūros Fondas ruošiamasi perorganizuoti pagal naujai priimtą statutą.

Pačius didžiuosius **atliktus** darbus pristatė Švietimo tarybos pirmininkas **J. Kavaliūnas** ir c.v. vicepirmininkas visuomeniniams reikalams **A. Gečys.**

Švietimo tarybos veiklos orbitoje funkcionuoja visa lituanistinio švietimo sistema, pradedant vaikų darželiais, baigiant lietuvių kalbos kursais universitetuose. Išleista ir leidžiami nauji arba tobulinami seni vadovėliai, parūpinami skaitiniai ir įvairios kitos mokslo priemonės. Derinantis prie kintančių sąlygų, keičiamos mokyklų programos, ruošiami metodiniai nurodymai tėvams ir mokytojams. Žvelgiant į ateitį, lituanistinėms mokykloms ruošiami nauji mokytojai, o mokytojams pasitobulinti ir jaunimui lituanistines žinias pagilinti kasmet organizuojamos studijų savaitės bei kita veikla.

Politinių-visuomeninių reikalų sektorius reiškėsi ne mažiau realiais darbais. Labai rimtai dirbta, siekiant JAV Kongrege pravesti etninių grupių praeičiai tirti įstatymą (plačiau žiūr. "ĮL" nr. 53-90 str. "Žygis, paskelbtas prieš dvejus metus" — red.), gelbėjant Brazinskus, Simokaičius bei Kudirką; gerų rezultatų pasiekta, ypač Kalifornijoje, reaguojant į propagandinę sovietų meno parodą;

rimti prasiveržimai padaryti į amerikiečių spaudą, radiją, televiziją (plačiau žiūr. "ĮL" nr. 54-91 str. "Naujų kelių ieškojimas Lietuvos laisvinimo darbe" — red.). Išleista profesionaliai paruoštas dokumentuotas leidinys "The Violations of Human Rights in Soviet Occupied Lithuania", suorganizuotas gerai pasisekęs politinių studijų savaitgalis (1971.XII.11-12), į kurį atsilankė Valstybės departamento pareigūnas; apylinkėse organizuojamos daug kur gan veikliai besireiškiančios LB Lietuvos reikalų komisijos, kurios naujajame statute pavadintos Talkos Lietuvai sekcijomis.

Konkretizuodama ir vietomis patikslindama antrojoje sesijoje politiniais-visuomeniniais klausimais padarytus sprendimus, JAV LB VI taryba trečiojoje sesijoje vėl padarė gerų ir praktiškai veiklai stiprinti naudingų nutarimų:

1. Sėkmingam Lietuvos iš rusiškojo ir komunistinio okupanto vadavimo darbui padėtų glaudus JAV Lietuvių Bendruomenės ir Amerikos Lietuvių Tarybos bendradarbiavimas, todėl JAV LB Taryba nutarė, kad:

a. JAV Lietuvių Bendruomenė ir Amerikos Lietuvių Taryba sutaria esą lygūs partneriai, abu atlieką reikalingą ir naudingą Lietuvos laisvinimo darbą.

b. Todėl JAV LB ir ALT tariasi dėl politinės linijos ir darbų suderinimo.

c. Šiam tikslui JAV LB ir ALT sudaro bendrą koordinacinį komitetą po tris atstovus iš kiekvienos institucijos.

d. Koordinacinio komiteto siūlymai aprobuojami atitinkamų vyriausiųjų JAV LB ir ALT organų, skelbiami visuomenei ir vykdomi laikantis tarpusavio susipratimo dvasios ir džentelmeniškumo principų.

e. Vasario 16 aukos skiriamos Lietuvos laisvinimo darbams ir jų rinkimas JAV LB rengiamuose minėjimuose vykdomas pagal aukotojo apsisprendimą. JAV LB Taryba kviečia ir visus kitus mūsų veiksnius sudaryti sąlygas aukotojo apsisprendimo principą įvykdyti.

f. Tam tikrais atvejais išeivijos svoriui sustiprinti abi institucijos sudaro bendras delegacijas, lankančias JAV valdžios įstaigas, pareigūnus, ir kitomis atitinkamomis progomis.

g. JAV LB Taryba kviečia lietuvių spaudą radijo valandėles ir lietuvių visuomenę padėti šiuos jos nutarimus populiarinti ir įgyvendinti.

2. JAV LB TARYBA:

a. užgiria JAV LB Centro Valdybos vykdomą Talkos Lietuvai sekcijų steigimą ir pageidauja, kad minėtų sekcijų veiklai būtų pateikta programa, pabrėžiant informacinių žinių rinkimo svarbą efektyviam Lietuvos bylos darbui;

b. užgiria JAV LB Centro Valdybos išvystytą veiklą politinių ryšių srityje, ragindama taip pat plėsti šią veiklą ir periferijose;

c. rekomenduoja skirti daugiau lėšų informacijai ir daugiau siekti politinių kontaktų su svarbiais Amerikos politinės opinijos formuotojais.

3. JAV LB Taryba paveda JAV LB vykdomiesiems organams aiškinti bendruomenės narių šeimoms apie žalą siunčiant vaikus į Lietuvos okupanto rengiamas pionierių stovyklas.

4. JAV LB Taryba užgiria ligšiolinę JAV LB Centro Valdybos veiklą Lietuvos laisvinimo srityje ir reiškia jai padėką.

5. JAV LB Taryba prašo veiksnius ir kitas organizacijas, kai joms atsiranda reikalas kreiptis į JAV LB institucijas, nesikreipti į jas betarpiškai, bet atlikti tai per JAV LB Centro Valdybą.

"Aidų" žurnalo 1972 metų sausio - vasario numeris buvo skirtas JAV-bių LB dvidešimtmečiui paminėti. Be kitų, tame numeryje rašė Vincas Trumpa. Jo straipsnio tema: **Bendruomenės tikslus ir veiklą perkratant.** Tame straipsnyje jis teigia: ". . . Politikuoti gali ir ALTa, ir L. Valiukas. Pagrindinis klausimas nėra, kas politikuoja, bet ką politikuoja. Iš tikrųjų tarp ALTos ir Valiuko politikos nėra esminio skirtumo, nors jie tarpais karštai pešėsi . . .". Gyvendamas Čikagoje ir sekdamas ALT-bos vykdomojo komiteto veiklą bei turėdamas ryšių su Rezoliucijoms Remti Komitetu (L. Valiuko "politika"), noriu pažiūrėti iš visų pusių į V. Trumpos minėtą teigimą.

ALT-bos "politika"

Nemanyčiau, kad iš viso yra toks dalykas kaip **ALT-bos politika** ar **L. Valiuko politika.** Tad, ir vienu ir kitu atveju žodį **politika** rašau kabutėse.

Prezidento Dwight D. Eisenhower administracija 1953 pakišo ALT-bai kongresmano Charles J. Kersten tyrinėjimus. Apie porą metų ALT-bos

---

Kad kai kurie žmonės vis dar desperatiškai bando Lietuvių Bendruomenę iš Lietuvos laisvinimo veiklos išstumti, pavaizduoja gan kurjoziškas įvykis, ryšium su minėtų nutarimų priėmimu. Šiuos nutarimus **vienbalsiai** priėmė Politinių-informacinių reikalų komisija ir rekomendavo visai Tarybai. Diskusijos ir balsavimas tuo reikalu buvo nukelti į sekančią dieną. Kai kurie tos komisijos nariai, per naktį paposėdžiavę su Čikagoje veikiančiomis antibendruomeniškomis jėgomis, sekančią dieną plenumo posėdyje jau balsavo prieš tuos pačius nutarimus, kuriuos vakarykščiai Tarybai buvo rekomendavę. Šitoks pašalinėms įtakoms greitas ir vaikiškas pasidavimas ir savo nuomonės keitimas rodo, kad ne visiems tarybos nariams Bendruomenės ugdymas ir stiprinimas rūpi.

Kalbant apie Tarybą, tenka suabejoti ir tarybos narių suskirstymo į komisijas tikslingumu. Susidaro įspūdis, kad paskirstymas gan mechaniškas. Sakysime, Kultūrinių reikalų komisijos narė Aušra Zerr ir Organizacinių reikalų komisijos narys A. Novosaitis praktiškai daugiausia reiškėsi politinės-informacinės veiklos sektoriuje. Atrodo, kad jie tai komisijai ir formaliai turėtų priklausyti. Tuo tarpu Politinių-informacinių reikalų komisijoje yra žmonių, kurių pagrindinis rūpestis yra Bendruomenę iš to veiklos lauko išstumti. Būtų tikrai gražu ir garbinga, jei jie patys iš tos komisijos pasitrauktų. Bėgant akimis per komisijų sąrašus, nesunkiai galima ir daugiau tokių netikslumų pastebėti. Žinoma, yra žmonių, kurie beveik visose komisijose būtų naudingi, iš antros pusės, pasitaiko vienas antras, kurie nieko duoti ir negali, ir nenori.

Organizacinėje Lietuvių Bendruomenės sąrangoje, nežiūrint, kad nauji įstatai priimti ir patvirtinti, Taryba sudaro pačią silpniausią atramą. Atvirumu reformoms Lietuvių Bendruomenė liudija savo gyvybiškumą. Ir ateityje įstatus teks keisti ir derinti prie gyvenimo reikalavimų. Pirmoje eilėje reformos turės paliesti Lietuvių Bendruomenės instituciją — Tarybą. Apie tokią reformą bendruomenininkams jau laikas pradėti galvoti.

N.S.

vykdomasis komitetas kiek judėjo ir talkino minėtai komisijai. Ta komisija, įvykdžiusi tyrinėjimus ir liudininkų apklausinėjimus, siūlė tam tikrų konkrečių žygių Lietuvos ir kitų Pabaltijo kraštų byloje. Buvo auksinė proga iš pagrindų pajudinti Lietuvos bylos klausimą Jungtinėse Tautose ir kitose tarptautinėse institucijose, nes ir prezidentas Eisenhower ir valstybės sekretorius John Foster Dulles buvo nepaprastai palankūs mūsų reikalui. ALT-bos vykdomasis komitetas nerodė jokios iniciatyvos šiuo klausimu, "nebespaudė" krašto vyriausybės, tad ir rezultatų nebuvo. Maždaug 1954 - 1960 laikotarpyje ALT-bos veikla tapo nepaprastai rutininė: Vasario 16-sios minėjimų progomis parinkimas aukų Lietuvos laisvinimo darbui paremti, kartą į metus padaromi vizitai Valstybės departamento vienam ar kitam antraeiliui pareigūnui, paskelbimas per spaudą, kad ALT-bos vadovybė budinti Lietuvos laisvės sargyboje. Tai — ir viskas!

L. Valiuko "politika"

Nesunku yra dar prisiminti 1960 metų pabaigą ir 1961 metų pradžią. Buvo tikrai ramūs laikai: kolegijų ir universitetų studentai nekėlė jokių riaušių, buvo ramūs krašto juodukai, barzdos, ūsai ir ilgi plaukai vyrams dar nebuvo madoje. Kitaip tariant, vienokių ar kitokių revoliucininkų Amerikoje kaip ir neturėjome. Kalifornijos lietuvių darbuotojų grupė buvo pirmatakai nepasitenkinimo esama padėtimi. Ji išėjo su naujomis mintimis ir planais Lietuvos laisvinimo darbe. ALT-ba atstovavo ir atstovauja užkietėjusiam ir surambėjusiam "establishment'ui", gi Valiuko grupės atstovavo ir atstovauja reformų veiksniuose šalininkam, naujų kelių bei priemonių ieškotojams žygyje dėl Lietuvos laisvės. Tie teigimai gal ne visiems "atvers" akis. Mėginsiu tai pailiustruoti konkrečiais pavyzdžiais. Štai, vienas kitas:

1. Anot ALT-bos darbuotojų (1961-1966) tik "pateptieji" tegalėjo rūpintis Lietuvos laisvinimo darbu. Valiukas teigė, kad į žygį dėl Lietuvos laisvės įtrauktini geriausi protai, pajėgiausi asmenys, bet kartu ir eiliniai piliečiai.

2. Anot ALT-bos darbuotojų (jų tarpe buvo kiek išimčių), mūsų veiksniams netikę išeiti prieš Valstybės departamento liniją. Valiukas ir jo šalininkai išėjo prieš Valstybės departamento liniją Lietuvos bylos klausimu, laimėjo Lietuvos reikalui JAV-bių Kongresą ir iki tam tikro laipsnio palenkė ir krašto užsienio politiką formuojamą instituciją mūsų reikalui.

3. ALT-bos vadovybė tenkinosi posėdžiais, o planų ir darbų nesimatė. Rezoliucijoms Remti Komitetas — akcijos vienetas. Nė viena kita lietuvių grupė nėra atsiekusi tokio laimėjimo, kokio atsiekė Rezoliucijoms Remti Komitetas, pravesdamas JAV-bių Kongrese **H. Con. Res. 416** rezoliuciją. Tai buvo milžiniškos apimties užsimojimas, pareikalavęs nepaprastų pastangų, daug darbo, tūkstančius valandų laiko ir nemaža piniginių išteklių.

4. ALT-ba nedaug turi ryšių su žymesniais ir įtakingesniais krašto politinio gyvenimo vairuotojais. Rezoliucijoms Remti Komitetas gali didžiuotis, turėdamas savo eilėse šimtus pačių įtakingiausių krašto piliečių.

Galvojantieji lietuviai pajėgia pastebėti aiškų skirtumą tarp ALT-bos "politikos" ir L. Valiuko "politikos".

Mielas skaitytojau,

surask bent vieną naują "Į Laisvę" prenumeratorių!

JAUNIMO INFORMACIJOS CENTRAS

"Jaunimo darbas ir širdis — lietuvių tautos ateitis!" Tai PLJ kongreso šūkis, naudojamas ir taip vadinamo **Lietuvių jaunimo informacijos centro.** Visi geros valios lietuviai deda daug vilčių į savąjį jaunimą ir laukia jo darbų. Ar šis vienetas, pradėjęs savo pirmuosius žingsnius prieš maždaug porą metų Bostone, duos ką nors apčiuopiamo ir naudingo lietuvių visuomenei, sunku būtų šiuo metu pasakyti. Turime palaukti metus ar kitus. Ar šis vienetas iš viso reikalingas? Kokie yra šio vieneto siekiai dabar? Kokia yra šio vieneto dabartinė veikla?

Informacija saviesiems

Pasirodžius mūsų spaudoje žinutėms apie šio vieneto "užgimimą", maniau, kad Bostono ir apylinkės jaunųjų grupelė bandys informuoti svetimuosius Lietuvos bylos ir lietuvių klausimais. Bent šiuo metu ši grupė apie svetimųjų informavimą mums rūpimais klausimais beveik nė nekalba. Ji pasišovusi apjungti laisvojo pasaulio lietuvių jaunimą. Lietuvių apjungimui (jaunų ir senų!) turime Pasaulio Lietuvių Bendruomenę. Tas naujasis vienetas LB nesikrato, o skelbia, kad jai talkinsiąs.

Sunku bet kuriai grupei išsiversti be savo spaudos. Tad ir ši entuziastų grupė, pradėdama žengti pirmuosius savo žingsnius, griebėsi ir savo spaudos. Jau yra pasirodę keli tos grupės leidžiamo laikraštuko — "Lietuvių Jaunimas" — numeriai. Tas leidinukas lietuviškai vadinamas ar apibudinamas labai kukliai — "laikraštukas", gi angliškai — magazine". Šis leidinukas prikaišiojamas nuo pirmo iki paskutinio puslapio trumpomis žinutėmis iš pasaulio lietuvių veiklos (senųjų ir jaunųjų) ir nuotraukėlėmis. Beveik visos tos žinutės surinktos iš mūsų periodinės spaudos. Kitaip tariant, tas leidinukas yra mūsų dienraščiuose ar savaitraščiuose skelbiamų žinučių santrauka.

Vieneto stiprybė ir "credo"

Piniginis klausimas vargina visas grupes. Ši jaunųjų grupė nėra išimtis. "Lietuvių Jaunimo" 6 - 7 numeryje (1972) rašoma: "Vėl išėjo 'Lietuvių Jaunimo' laikraštėlis. Ir baigiant spausdinti šį numerį LJIC vėl įbrido į skolą — būtent $850.00 už spausdinimą, $50.00 už IBM sistemos vartojimą, $300.00 už paštą bei kitokių išlaidų . . . Centras vėl bėdoj. Jei šį kartą nepasiseks finansiškai susitvarkyti su prenumeratom bei gauti pagelbą, LJIC steigėjas Gintaras Karosas pasitraukia iš Centro veiklos. Čia yra paskutinis kartas, šis numeris spausdinamas į skolą . . ." Tokiais ar panašiais "ultimatumais" tikrai nepavyks sustiprinti grupės finansinės padėties. Antra, šis pareiškimas rodo, kad grupės dienos gali būti suskaitytos.

"Lietuvių Jaunimo" (6 - 7 numeryje) rašoma apie to vieneto siekius. Štai, šio vieneto "credo":

"1. Padaryti susižinojimo šaltiniu visame pasaulyje išsisklaidžiusio ir lietuviškai galvojančio jaunimo.

2. Sudaryti šaltinį, kuriuo visos organizacijos bei pavieniai asmenys galėtų naudotis be ideologinių ar kitų skirtumų.

3. Pakelti lietuvių jaunimo optimizmą, sudarius jiems sąlygas, galimybes įsijungti į lietuvių organizacijas ar prasmingus darbus bei veiklą.

4. Nušviesti jaunimui lietuvių visuomenės nuveiktus darbus, veiklą ir ateities gaires.

5. Iškelti jaunimui Lietuvos jauni-

mo laimėjimus pasaulio arenoje, pasižymėjimus, pageidavimus, troškimus ir vargus. Palaikyti ryšį su Lietuvos jaunimu.

6. Stengtis išleisti LIETUVIŲ JAUNIMĄ kuo dažniau ir kaskart įgomesnį.

7. Sudaryti visą laisvojo pasaulio lietuvių jaunimo kartoteką ir įterpti į IBM korteles.

8. Stengtis įsteigti lietuvių Computer Dating Sistemą, palengvinti ir pajvairinti jaunimo socialinį gyvenimą.

9. Mėginti surasti naujų būdų, naujų idėjų lietuvių jaunimo tarpe: išjudinti veiklą, padaryti ją gyvesnę.

10. Paragint veiksnius įsteigti lietuvių jaunimo 'Peace Corps' ".

Ši grupė tuos savo dešimt punktų vadina — **Mūsų darbai.** Keli iš tų punktų yra bendrybės. Vieną kitą iš tų "siekių" vykdo jau egzistuojančios lietuvių grupės. Dešimtasis "siekis" yra tik sugestija kitiems. Naujų užsimojimų kaip ir nėra, neskaitant "computer dating" sistemos. Grupė savo leidinyje (Lietuvių Jaunimas, nr. 6-7, 9 psl.) skelbia, kad "computer dating" užsimojimas atpuoląs, nes nepavykę iš niekur gauti $500.00.

Išvados

1. Kiekviena nauja grupė ar vienetas, jei nori sulaukti mūsų visuomenės paramos, turi turėti aiškų tikslą bei siekius. Šis vienetas to neturi.

2. Pagrindinės mūsų jaunimo organizacijos (ateitininkai, skautai ir kit.) turi savo leidinius. Bostono entuziastų grupė gali siekti mūsų organizuoto jaunimo gretas per minėtų vienetų leidinius. Lietuvių jaunimo masės (ypač, gimusio ir augusio JAV-se) nei kalba, nei skaito, nei rašo lietuviškai. Tiesa, "Lietuvių Jaunimo" leidinukas duoda kiek žinučių ir angliškai. Bet su šiuo leidinuku tikrai nepavyks to jaunimo įtraukti į lietuvišką veiklą. Leidinukas tvarkomas mėgėjų, skurdus visais atžvilgiais. Ši grupė, jei tik planuoja savo egzistencijos dienas pratęsti, turėtų pasitenkinti kelių puslapių biuleteniu. Tuo atveju gal liktų kiek pinigų konkretiems darbams, jei tik šis vienetas jų susiras.

3. "Lietuvių Jaunimo" leidimas ir lietuvių jaunimo kartotekos sudarymas yra tik priemonės veiklai. Lietuvių visuomenė yra gana dosni konkretiems darbams bei žygiams. Jei šis vienetas nori sulaukti iš mūsų visuomenės piniginės paramos, turi išeiti su aiškiais ir naudingais darbais. Tų darbų, kitų dar nedirbamų, yra begalės. Mes nepaprastai šlubuojame svetimųjų informavimo Lietuvos bylos klausimais darbe. Jaunimas šioje srityje galėtų nepaprastai daug padaryti. Kodėl ši entuziastų grupė ta linkme nepajuda?

4. Vieneto vadovai nepagaili savo leidinuke pageidavimų kitiems. Akcentuojama esama trintis tarp tam tikrų mūsų grupių (ALT-bos ir LB). Grupinės trinties kiekvienoje visuomenėje buvo ir bus. Lietuviuose jos yra mažiau, negu bet kurioje kitoje visuomenėje, įskaitant ir plačiąsias amerikiečių mases. Iki šiol visi didieji darbai buvo atlikti mūsų vidurinės ir senosios kartos darbuotojų. Tad, ši grupė, vietoj priekaištų taip vadinamiems seniesiems, turėtų imtis tikrai konkretaus darbo ir parodyti visiems, kad ji pajėgi yra ir dirbti, ir atsiekti laimėjimų, ir ištesėti.

Nėra paslaptis, kad šis taip vadinamas **Lietuvių jaunimo informacijos centras** jokio organizacinio tinklo dar neturi. Tai nereiškia, kad šis vienetas negali turėti savo ateities. Tai priklausys nuo to, kiek iniciatoriai pajėgs susirasti konkrečių ir naudingų Lietuvos bylai ir lietuviams darbų ir juos tinkamai realizuoti.

P. J. Kartanas

PETICIJOS, PETICIJOS

Pirmoje 1972 metų pusėje bent kelios lietuvių grupės rinko parašus po savo peticijomis. Amerikos Lietuvių Tarybos vykdomojo komiteto peticija buvo nukreipta į Baltuosius rūmus. Jaunimo kongreso rengėjai bandys su savo peticija siekti Jungtinių Tautų generalinį sekretorių dr. Kurt Waldheim. Romas Kezys ir jo talkininkai rinko parašus po savo peticija Simo Kudirkos išlaisvinimo reikalu. Apie savo peticiją rašė ir kalbėjo Gintaras Karosas, taip vadinamo Lietuvių jaunimo informacijos centro vadovas. Atrodo, kad ši peticija liko tik planuose. Spaudoje skelbtomis žiniomis, pirmosios trys grupės surinko po savo peticijomis po keliasdešimt tūkstančių parašų. Tai, žinoma, pareikalavo nemaža pastangų, darbo, laiko ir pinigo. Peticijų iniciatoriai ir vykdytojai siekė padėti komunistų vergijoje kenčiančiai Lietuvai ar lietuviams.

ALT-bos peticija

ALT-bos vykdomasis komitetas pajudėjo su parašų rinkimu 1971 metų pabaigoje. Peticijos tikslas buvo painformuoti prezidentą Richard Nixon, prieš jam išvykstant į Maskvą deryboms su Kremliaus diktatoriais, apie padėtį pavergtoje Lietuvoje ir kartu prašyti, kad jis nepadarytų jokių nuolaidų komunistams Lietuvos bylos klausimu. Štai tos peticijos tekstas, po kuria pavyko ALT-bos vadovybei surinkti apie 75,000 parašų:

> "We protest the forcible Soviet occupation and the illegal annexation of Lithuania, the denial of religious freedom, self-determination and human rights to the nation as exemplified by the brutal imprisonment of Simas Kudirka".

Tai viena iš ALT-bos peticijos teksto versijų. Jų tekstas nebuvo keičiamas, o tik kiekvienoje versijoje vis kita gramatikos ar rašybos klaida (!). Peticijos tekstas nepaprastai skurdus: pasitenkinama vien tik protestu (tur būt, sovietams?); jokių reikavimų JAV-bių vyriausybei.

ALT-bos vykdomojo komiteto pirm. dr. K. Bobelis ir tos grupės talkininkas dr. J. Genys įteikė tos peticijos lapus, susegtus į knygas, prezidento Nixon vienam iš antraeilių patarėjų — Harry Dent. Reikia manyti, kad Harry Dent painformavo prezidento Nixon pirmaeilius patarėjus apie tą ALT-bos peticiją. Ar ta informacija pasiekė prezidentą Nixon, sunku pasakyti. Gi pati peticija nukeliavo į prezidentūros archyvą.

Jaunimo peticija

Jaunieji galėjo paieškoti kitų būdų Lietuvos bylai pajudinti. Reikia manyti, kad Jaunimo kongreso organizatoriai tą klausimą svarstė. Jaunieji visad mėgina išeiti su naujais planais, bet čia pasekė senųjų pėdomis. Jaunimo peticijos tekstas yra šis (parašai po ja dar vis teberenkami):

> "His Excellency Kurt Waldheim
> Secretary General
> United Nations, New York
>
> Sir,
>
> The Soviet Union, after a secret and illegal deal with Nazi Germany (the infamous Molotov-Ribbentrop pact), occupied Lithuania, Latvia and Estonia in June 1940.
>
> The illegal occupation and subsequent annexation of the Baltic States still continues.
>
> We request that
>
> a) the United Nations investi-

gate the colonial practices and massive violation of human rights in the Baltic States by the Soviet Union, and

b) the question of restoration of independence and the right to self-determination for Lithuania, Latvia and Estonia be brought before the United Nations General Assembly".

Jaunimo peticijos tekstas žymiai geresnis, negu kad ALT-bos peticijos tekstas. Ar tą peticiją dr. Kurt Waldheim priims iš jaunimo atstovų, dar nežinia. Pirmojo jaunimo kongreso vadovai buvo irgi suorganizavę panašią peticiją, bet tuometinis Jungtinių Tautų generalinis sekretorius U Thant mūsų jaunimo atstovų nepriėmė. Ana peticija buvo vėliau įteikta eiliniam Jungtinių Tautų sekretoriato pareigūnui, ir tuo viskas ir baigėsi.

Išvados

Peticijos turi savo paskirtį ir vietą savivaldybiniame gyvenime. Peticijos, Lietuvos bylos kėlimui ar gynimui, yra labai neefektyvus būdas ar priemonė. Krašto prezidentas, kiti pareigūnai ir legislatoriai neskiria beveik jokio dėmesio peticijoms. Anot jų, peticijos esančios suorganizuojamos kelių ar mažos grupelės asmenų. Asmenys, pasirašą peticijas esą tuo klausimu labai mažai suinteresuoti. Maždaug tūkstantis parašų po peticija prilygstąs vienam laiškui.

Ar ALT-bos darbuotojai, jaunimo atstovai ir kitų peticijų organizatoriai negalėjo paieškoti naujų kelių, būdų bei priemonių Lietuvos bylai kelti ir ją ginti?

JAV-bių lietuviams buvo būtina painformuoti krašto prezidentą ir jį paspausti Lietuvos bylos reikalu, prieš jam išvykstant deryboms į Maskvą. Kodėl ALT-bos vadovai nesuorganizavo lietuviuose laiškų ir telegramų bangos prezidentui Nixon? Sakoma, kad krašto prezidentai esą nepaprastai jautrūs telegramoms. Tikrai nebūtų buvę sunku suorganizuoti iš visų krašto kampų po šimtą ar net daugiau telegramų kasdien, maždaug savaitę prieš prezidentui pajudant į Maskvą. Spaudimą į prezidentą buvo galima išvystyti per legislatorius Washingtone, steitų gubernatorius, miestų burmistrus ir visus kitus įtakingesnius asmenis. Į kiekvieną telegramą ir žymesnių ir įtakingesnių asmenų laiškus Baltieji rūmai visad reaguoja, duodami atsakymus.

Jaunieji (ir senieji) turėtų žinoti, kad Jungtinių Tautų generalinis sekretorius yra tos institucijos administracinis pareigūnas. Jis nei Lietuvos, nei kurio nors kito pavergto krašto bylos nekėlė ir nekels Jungtinėse Tautose. Tai gali atlikti Jungtinių Tautų nariai — valstybės. Jaunimo kongrese dalyvavo atstovų iš eilės laisvojo pasaulio kraštų, kurie yra Jungtinių Tautų nariai. Tų kraštų jaunimas galėjo paspausti savo vyriausybes, kad jos pajudintų Lietuvos bylą Jungtinėse Tautose. Jaunieji galėjo daryti tai patys, galėjo į tą darbą įtraukti kitus lietuvius. Laisvojo pasaulio lietuvių jaunimas turėtų turėti pažinčių ir ryšių su savo kraštų žymesniais ir įtakingesniais asmenimis (kolegijų ar universitetų prezidentais, profesoriais, valdžios pareigūnais). Kodėl jaunimas negalėtų įjungti visus tuos asmenis į Lietuvos laisvinimo darbą? Ypač, JAV-bių ir Kanados lietuvių jaunimas galėjo pajudėti šiame darbe.

Jei tik ką darome ar vykdome, norime sulaukti bent šiek tiek apčiuopiamų rezultatų. Peticijos — tai tik pastangų, darbo, laiko ir pinigo eikvojimas. Ir senieji ir jaunieji turėtų tikrai pasitempti. Metai iš metų — nieko naujesnio, nieko dinamiškesnio! Turime savo tarpe pajėgių ir šviesių protų. Ir senimo ir jaunimo organizacijos turėtų juos kviestis talkon.

Dr. R. S. Tautkus

MIRĖ LEONAS PRAPUOLENIS

LEONAS PRAPUOLENIS, 1941 birželio 23 sukilimo vadas, mirė Čikagoje 1972 liepos 25.

Buvo gimęs 1913 birželio 9 Daugėlaičių k., Kybartų vls., Vilkaviškio apskr. Kybartų Žiburio gimnaziją baigė 1933, karo mokyklą — 1936, prekybos institutą Klaipėdoje 1939. Pogrindžio veiklon prieš rusų okupaciją perėjo 1940 metų rudenį ir tapo aktyvus Lietuvių Aktyvistų Fronto branduolio narys. Vadovavo 1941.VI.23 sukilimui Kaune ir per Kauno radiją paskelbė nepriklausomos Lietuvos atstatymą.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, perėjo pogrindinėn antinacinėn rezistencijon. 1941.IX.27 gestapo areštuotas ir išsiųstas Dachau konc. stovyklon. Lietuvos pasiuntinio Berlyne K. Škirpos pastangomis 1942.IV.2 išlaisvintas ir priverstinai apgyvendintas Vokietijoje specialioje gestapo priežiūroje. 1945 pabėjo į Šveicariją.

Po karo gyveno Vokietijoje, o nuo 1955 Čikagoje ir aktyviai dalyvavo LFB veikloje: Europos LFB c. v. vicepirmininkas, LFB Vyr. Tarybos narys, LFB Čikagos apygardos pirm. Iki pat savo mirties išlaikė gyvą rezistencinę dvasią: skaitė paskaitas, bendradarbiavo spaudoje, organizavo Lietuvos laisvės klausimais diskusijas, talkindamas kitoms organizacijoms, rengė demonstracijas, viešas eisenas ir kt. 1971 buvo pakviestas Amerikos Lietuvių Tarybos centro reikalų vedėju, bet kaip frontininkas netrukus buvo iš tų pareigų atleistas.

Apie Prapuolenio iš nacių kaceto gelbėjimą šiame "Į Laisvę" numeryje rašo buv. Lietuvos pasiuntinys Berlyne pulk. K. Škirpa. (Žiūr. "Vėliavnešio gelbėjimas", pusl. 16).

IVINSKIO RŪPESČIAI LAIŠKUOSE

Kiekvienas laikraštis ar žurnalas gali didžiuotis bendradarbių sąrašuose turėdamas prof. Zenono Ivinskio masto žmogų. Tad sunkia ranka ir dar sunkesne širdimi redaktoriui tenka iš bendradarbių kartotekos išimti prof. dr. Zenono Ivinskio kortelę. Jau jam laiškas niekad nebebus rašomas ir atsakymo nebelaukiama. Kaip 54 (91) "Į Laisvę" numeryje skelbiamos bibliografijos matyti, tokių redaktorių bus ne vienas . . .

Ivinskio bendradarbiavimas "Į Laisvę" žurnalui nesibaigė vien straipsnių prisiuntimu. Jis, Lietuvių Fronto sąjūdžio užgrūdintas veteranas, iki paskutinės gyvenimo valandos gyveno rezistenciniais rūpesčiais, kuriais dalijosi su redakcija.

Pradėdamas 1970 redaguoti "Į Laisvę", kviečiau visus Bičiulius "savo žurnalo atžvilgiu tam tikra prasme būti ir redaktoriais, ir kritikais, ir bendradarbiais". Atsiliepimų buvo įvairių, bet Zenonas buvo vienas iš tų, kurie atsiliepė pilnai ir entuziastiškai. Su giliu dėkingumu prisimenu jo padrąsinimus, kurie ypač redagavimo pradžioje buvo naudingi, jo įspėjimus, kuriais pasinaudojau, jo siūlymus, planus ir idėjas, kurios buvo stengtasi perkelti į "Į Laisvę" puslapius. Galimybės ribotos, ir ne viskas pasisekė, tačiau jo mintys tapo ryškiais orientyrais, kurių prisilaikant, buvo vairuojama idėjinė žurnalo kryptis.

Prof. Z. Ivinskio lietuviškas idealizmas stipriai atsispindi jo laiškuose, kurių reikia manyti, yra daug kam parašęs. Būtų prasminga visus jo laiškus surinkti į vieną vietą, kad ateityje būtų prieinami lietuvių išeivijos gyvenimo, veiklos ir kūrybos tyrinėtojams. Šioje vietoje skelbiamos kai kurių Ivinskio laiškų "Į Laisvę" redakcijai, ištraukos.

Prieš apsispręsdamas dėl "Į Laisvę" redagavimo, norėjau užsitikrinti bendradarbių talką, tad išsiuntinėjau visą krūvą laiškų. Vieni užkalbintieji atsakė teigiamai, antri — neigiamai, o treti visai neatsakė. Tylinčiųjų tarpe buvo ir Ivinskis. Tačiau po poros mėnesių tylą nutraukė storas vokas, kuriame tilpo straipsnis ir laiškutis, rašytas 1970 VIII.31:

Už savo didelį apsileidimą (vieno Jūsų laiško negavau), užsidėjau sau **atgailą** *nors dideliu puslapių skaičiumi . . . Jų yra čia teksto 21 pusl., kuriuos taip rūpestingai, kad ir visaip trukdoma, man ponia Alina Grn. malonėjo perrašyti. Dėkoju už Jūsų benediktinišką kantrybę. Ateityje būsiu uolesnis; žinoma, mano temos didelei nuobodžios, nes vis istorinės . . .*

Toje pat srityje ir toliau pasiliksiu, nebent ką rašyčiau apie mūsų santykius su kaimynais.

Nuoširdžiai sveikinu Jus, pasiėmusį mūsų sąlygomis nelengvą idealisto naštą, lyg 19-jo amžiaus gale kokio Kudirkos ar Tumo-Vaižganto žurnalo . . ., kurių kiekvienas išleistas žurnalo numeris reikalavo daug darbo, energijos ir nepaliaujamo tikėjimo į ateitį savos tautos . . . Linkiu sėkmės tame svarbiame šiandien darbe.

1970.X.7 rašytame ilgesniame laiške dėsto savo planus ir "Į Laisvę" krypčiai daro siūlymus:

". . .Aš pats aktualiais klausimais, deja, negaliu nieko parašyti. Dabar esu, be to, užsimušęs darbuose lyg tas dzūkelis per šienapiūtę, kuris vis laksto su apdaužytais kulkšniais . . . Bet labai pageidaučiau, kiek tai viešai būtų įmanoma, jeigu būtų įžvalgiau mūsų žurnale padiskutuota ryšio su kraštu klausimas. Kai kas pradeda ir pas mus pasimesti. Reikia aiškumo . . .

Kitais metais turėsime 30 metų nuo sukilimo. Gal reikėtų ir tuo jubiliejiniu klausimu ieškoti ne vien dažnai kartojamų istorinių fragmentų ir atsiminimų. Ar nevertėtų kam nors iš mūsų duoti atkirtį (sovietų terminas) komunistams, apžvelgiant maždaug visą jų tarybinę istoriografiją, liečiančią tą laikotarpį. Dabar būtų proga. Yra pasirodžiusi knyga "Nacionalistų talka hitlerininkams". Čia reikėtų iš peties, bet labai sachlich *parašyti. Ir vokiečių istorinėje spaudoje . . . yra buvę užuominų ištisuose strp. apie lietuvius, nacių kolaborantus . . Tais klausimais reikėtų geros plunksnos. Reikėtų imti kalbėti metodiškai ir iš esmės ir žydų šaudymo klausimu, nes vis mūsų priešai primena partizanus, dalyvavusius šaudyme. Žydų klausimu vėliau ir aš noriu rašyti, bet tai jau bus ilgesnis dalykas.*

1970.XII.23, Kūčių išvakarėse (žiūr. 54 (91) numeryje "Liūdnos Kūčios"), Zenonas parašė ilgesnį laišką, liesdamas Europos LFB veiklą, "Į Laisvę", okup. Lietuvoje leidžiamą propagandinę literatūrą ir bendradarbiavimo su kraštu klausimą:

Dabar, be abejo, sėdite prie naujo "Į Laisvę" numerio. Mano darbas apie Steig. Seimą jau bus, žinoma, vėlyba, net vėlybiausia "kregždė", bet ką padarysi. Dr. J. Jakštas jau yra spėjęs "Naujienose" padaryti net ikišiolinės apie Steig. Seimą spaudos (straipsnių) apžvalgą, tikėdamas gal, kad jau daugiau niekas neberašys . . .

Kitais metais turėčiau Jums ką nors parašyti ryšium su 1941 metų sukilimo sukaktimi. Turėčiau duoti straipsnį bent 10-12 psl. mašinėle. Tai bus gan sintetiški apdūmojimai, pradedant 19-tojo amž. sukilimu. Tiesioginiai darbai ir Lietuvos istorija yra mane dabar taip užėmę, kad aš pats negaliu sėsti realizuoti tai, ką bičiuliams Čikagoje siūliau . . .

Teisingai, Brangus Redaktoriau, rašote, kad jautrumas pas mus pradeda atšipti. Mane tiesiog nervina faktas: dail. Alf. Krivickas šią vasarą buvo oficialus okup. Lietuvos dailininkų svečias, ten buvo paroda etc., etc. Grįžo, kiek girdėjau, didelei patenkintas. Pagal Lenino tezę, menininkai lengvai paperkami. Vakar jau patyriau, kad Krivickas yra jau išrinktas Studijų Savaitės meninių parengimų komisijon. Vėl jis organizuos knygų parodą, kuri tebus sovietinių knygų paroda . . .

Kai aš rašiau laišką vienam bičiuliui į Muencheną, prašydamas Studijų Savaitės programą **apdairiai** *organizuoti, atėjo atsakymas: ELF bičiuliai bėra tik maža dalelė tarp organizatorių, nes dabar Studijų Savaitę ruošia kelios organizacijos, o jų atstovų tarpe esą įvairių nusistatymų . . .*

Dėl jauno profesoriaus J. Kazlausko mirties aš taip pat jaudinuosi. Tai buvo nepaprastų gabumų kalbininkas, didelis talentas, didelis organizatorius . . . Jeigu laisvojo pasaulio lietuviai profesoriai rastų kokią formą pareikšti savo protestą, mielai prisidėčiau . . .

Laiško prieraše padarė pasiūlymą pasikeisti lietuviškais leidiniais.

Sekančią dieną, Kūčiose, Zenonas pajuto aštrius fatališkos ligos simptomus, o Kalėdų dieną buvo išvežtas į ligoninę.

1971.II.23 profesorius vėl buvo išvežtas į ligoninę. Tačiau ir ligoninėje nesiskyrė su rašomąja mašinėle, nes jau sekančią dieną (II.24) iš ligoninės parašė ilgą laišką. Jokių skundų nei dejonių dėl savo sveikatos. Jis paskendęs lietuviškuose rūpesčiuose ir savo darbų planavime. Daug dėmesio naujam "Į Laisvę" numeriui (nr. 50/87):

Didelis dėkui už mielą laišką. Kai jį gavau, buvau ką tik iš ligoninės grįžęs. Taip jau likimas panorėjo, kad tuoj vienas po kito gripu apsirgo mano sūnus ir žmona. Pirmasis greitai pasveiko, o žmonai gripas paliko pėdsakų širdyje. Aš pats tuoj ėmiau ruoštis toliau skaityti paskaitas ir vesti pratybas, nors dar buvau, galima sakyti, pusiau invalidas.

O dabar vėl nuo vakar gal gerai savaitei esu padėtas ligoninėn, nes daktarai nori mane gruntaunai ištirti. Čia turiu daugiau laiko . . .

Vakar oro paštu (ačiū) gavau Jūsų naują "kūdikį". Didelis dėkui! Metus užbaigiate pusiau jubiliejiniu numeriu: 50. Galima džiaugtis, kad savo "vekselį" taip rūpestingai išperkate! Numeris įvairus! Yra ko paskaityti, yra dėl ko būtų galima padiskutuoti, yra geros informacijos. Žinoma, mano straipsnis jautriam "skilveliui", kuris iš 96 puslapių paėmė visus 23, t. y. 25 %, yra perdidelis kąsnis . . .

Tolimesnėje laiško dalyje Zenonas plačiai apžvelgia naująjį numerį, pataiso įsivėlusias klaidas daro kai kurių principinio pobūdžio pastabų: "*. . .Su jaunimu mes senieji turime pedagogiškai-tėviškai, atlaidžiau elgtis . . .*"; kitoje vietoje "*. . .Esu*

visuomet už konstruktyvią kritiką. Siauros ir aštrios polemikos, kurios "Į Laisvę", ačiū Dievui, vengia, periodinius leidinius "nudrenuoja".

Tame pačiame laiške prof. Z. Ivinskis ryškina savo nusistatymą ryšių su kraštu klausimu:

Atskirai norėjau labai trumpai sustoti ties Jūsų vedamuoju apie solidarumą su tauta. 100% pritariu Jūsų gražiai daromam skirtumui tarp **bendravimo** *ir* **bendradarbiavimo.** *Ir aš sakau dėl pirmojo "si", bet dėl antrojo — aiškų "non"..*

Į Lietuvą laiškai, siuntiniai, privatūs kontaktai su čia atvykstančiais yra reikalingi, kad vis mūsų pačių iniciatyva, o ne okupantų diriguojami, išlaikytume gyvą kontaktą su nemariąja Lietuva . . .

Visiškai pritariu, kad santykiai . . . turėtų būti vedami rezistencinėje dvasioje. Daugeliu klausimų tokiems, kad ir geros valios svečiams, reikia atidaryti akis, įtikinti, kad visa virtinė per šimtmečio ketvirtį propaguojamų teigimų yra visai ant smėlio pamato . . . Negalima užsipulti tokių, kurie iš karto neįvertins ar nepagaus mūsų argumentų vertės. Juk negalima niekinti valandas smuklėje į plaučius blogo oro prisitraukusiojo, jeigu jis iš karto lauke nepajus gryno oro vertės . . .

Iš pat pradžios buvau priešingas ir dabar tą mano nusistatymą prof. J. Kazlausko mirtis ir kiti liūdni faktai dar patvirtino, kad Vilniaus universiteto rektoriaus kvietimas ten studijuoti yra visais atžvilgiais atmestinas, nes jis turi savyje paslėptų tikslų. Be reikalo jis dar kai kurioje mūsų spaudoje pozityviai ventiliuojamas.

Nėra abejojimo, kad prof. Ivinskis tikėjosi pasveiksiąs. Jis paprašė prisiųsti šioje vandenyno pusėje išleistus Anyso ir Tarulio veikalus, o artimąją ateitį planavo taip:

Būtų beveik stebuklas, jeigu aš pajėgčiau iki kovo pabaigos "suspausti" žurnalui kokį, kad ir nedidelį "sūrelį". Iš ligoninės išėjęs turiu didelei terminuotų darbų (kovo mėnesiui). Tad apsireikšiu su strp. tik vasaros numeriui. (Iš poros telefoninių pasikalbėjimų su prof. Maceina supratau, kad jis Jums, malonus Redaktoriau, rašo, o gal ir atsiuntė gana ilgą straipsnį).

(Prof. A. Maceinos straipsnis "Nuo ko mes bėgome?" buvo atspausdintas "Į Laisvę" 51/88 numeryje).

Zenono liga Los Angeles bičiulių tarpe sukėlė susirūpinimą. Prieš 1971 metų Velykas buvo sumesta šiokia tokia dolerių sumelė ir pasiųsta ligoniui su tokiu prierašu: "Kad Velykos būtų Jums ir Jūsų šeimai smagesnės ir kad vaistų nepritrūktų, Los Angeles bičiuliai su geriausiais Šv. Velykų linkėjimais siunčiam kuklią Velykų bobutės dovanėlę".

Profesorius atsiliepė 1971.VI.9 laišku:

"Šį kartą labai skubu atsiliepti. Pirmiausia už Velykinius "margučius". Ačiū! Labai ačiū! Atsiprašau labai, kad suvėlavau. Juk jau po Sekminių! Užva-

kar gavau Anyso Senprūsių kovas, o vakar iš Jūsų mielą laišką. Vakar pasiunčiau Jums dvi knygas oro paštu, kad jas greičiau gautumėte . . ."

Toliau savo laiške profesorius vėl jautriai kalba apie Lietuvoje leidžiamus istorijos faktus falsifikuojančius leidinius. Laiško pabaigoje pasisako apie LFB Los Angeles sambūrio suorganizuoto politinių studijų savaitgalio išvadas:

Didelis ačiū už politinių studijų savaitgalio **Išvadas.** *Jos gana svarios ir reikšmingos. Istoriškai žiūrint iš visų sukilimų perspektyvos, aš būčiau nerašęs, kad šis "sukilimas yra* **vienas** *iš reikšmingiausių . . ." Pasigedau atskiro punkto apie partizanus, nuo kurių didžių herojų Lukšos ir Būtėno žuvimo šiemet sueina lygiai 20 metų. Šiaip jau nieko neturėčiau pridėti.*

Ačiū už oro paštu siunčiamą naujausią "Į. l." numerį. Žinau, kad su įdomumu jį skaitysiu.

Kai tik gausiu aktualias, mano užsakytas knygas, tuojau jas pasiųsiu. Alb. Tarulio studijų, žinoma, **man labai reikėtų, nes vėl ruošiuos čia universitete skaityti kursą apie Pabaltijo valstybes 1918-45".**

O man Tarulio knygų vis nesisekė gauti.

Apie savo ligą Zenonas nieko nerašė, nors buvo prašytas pranešti tyrimų rezultatus. Tik laiško gale ranka pridėjo: "*Aš tik IV.7 išėjau iš ligoninės ir dar gerą mėnesį buvau silpnai darbingas*".

1971.VI.23 (1941 metų sukilimo 30 metų sukakties dieną) prof. Zenonas Ivinskis parašė paskutinį "Į Laisvę" redaktoriui laišką:

Malonus Redaktoriau!

Labai ačiū už oro paštu gautą "Į L."! Numeris įdomus ir įvairus. Tokio principinio straipsnio, kaip prof. A. Maceinos "Nuo ko mes bėgome?", labai laukiau. Šis strp. yra vertas šiandien žymiai platesnio dėmesio.

Mykolas Naujokaitis davė taip pat reikšmingą strp. iš savo asmeniškos ir tada labai pavojingos veiklos. Jis dabar, jubiliejiniais metais, galėtų duoti visai konkrečių atsiminimų, kurie neturėtų likti neužfiksuoti.

Prieš porą savaičių siunčiau, šalia mano laiško, oro paštu porą knygų. Be abejo, gavote! Dabar pridedu tą, apie kurią buvau užsiminęs savo laiške. Jos labai ilgai laukiau. Tai Rakūno: Lietuvos liaudies kova prieš hitlerinę okupaciją. Pasiunčiau vėl oro paštu.

Rakūno knyga yra maždaug resumė eilės knygučių ("Faktai kaltina") ir ankstyvesnių platesnių išvedžiojimų. Aš manyčiau, kad "Į L." turėtų tarti savo aiškų žodį. Tokios klaidinančios knygutės vertos ištisų strp. kritikos. Mūsų spaudoje iki šiol kažkaip maža reakcijos. Mes tylime! Jie rašo toliau! Ar nereikėtų dabar pradėti nuo Rakūno knygutės? Užtat ir skubu ją išsiųsti.

Su nuoširdžiais linkėjimais,
Zenonas Iv.

P. S. Nenoriu būti įkyrus, bet mano dėmesys Tarulio studijoms nėra dingęs.

Jūsų Zenonas

Mirus

a. a. LEVUI PRAPUOLENIUI,

1941 Lietuvių tautos sukilimo vadui, nacių konc. stovyklos kaliniui, LFB Vyr. Tarybos nariui, savo gyvenimą pasiaukojančiai skyrusiam kovai dėl Lietuvos laisvės, žmoną BIRUTĘ, sūnus ŠARŪNĄ, PATRIMPĄ, ŠVIEDRĮ, seseris TERESĘ KARVELIENĘ ir ELEONORĄ GARBINIENĘ, kitus gimines bei artimuosius bičiuliškai užjaučia

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIAI

Lietuvių Fronto Bičiulių Vyr. Tarybos narį

DR. KAZĮ AMBROZAITĮ

ir jo šeimą, mylimai motinai PRANCIŠKAI AMBROZAITIENEI Lietuvoje mirus, bičiulišką užuojautą reiškia

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIAI

Mielus bičiulius

EVANGELINĄ ir STASĮ KUNGIUS,

Dievuliui pašaukus pas save sūnelį PAULIUKĄ, nuoširdžiai užjaučia ir kartu liūdi

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIAI

Kai atėjo Zenono laiškas, Tarulio knygos jau buvo pasiųstos.

— — — —

Redaktoriaus duona gan karti, iš redagavimo jos net ir nevalgant. Tačiau ištikimų idėjos bičiulių jaučiamas artumas darbo prasmę ryškina ir naštą lengvina. Zenonas realiai buvo "Į Laisvę" žurnalo ir bendradarbis, ir kritikas, ir redaktorius. Savo idėjomis jis ir toliau redakcijos štabe pasiliks, nežiūrint, kas žurnalą toliau redaguos, nors mirtis ir išvedė jį iš gyvųjų rikiuotės.

ŽURNALISTIKOS PREMIJA JUOZUI BRAZAIČIUI

Pirmoji Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos kun. Juozo Prunskio žurnalistikos premija buvo paskirta Juozui Brazaičiui "už brandų bei svarų įnašą į lietuvių periodinę spaudą per 50 metų".

Juozas Brazaitis bendradarbiauti spaudoje pradėjo 1921 metais. Buvo vienas iš "XX Amžiaus" dienraščio steigėjų ir redaktorių. 1942-44 dirbo pogrindinėje "Į Laisvę" redakcijoje Lietuvoje, 1954-58 redagavo "Į Laisvę" Amerikoje.

Gautą 500 dol. premiją prof. J. Brazaitis paskyrė knygai apie prof. Juozą Eretą išleisti

PROF. JUOZAS BRAZAITIS, "Darbininko" redaktorius

Nuotrauka V. Maželio

JURGIO GLIAUDOS "SIMAS" ANGLIŠKAI

"November the twenty-third, 1970, downed with a forecast of heavy gales. Leaden-hued clouds crept low against the blackish sky towards New Bedford, and the metallic stillness of its bay waters was beginning to blossom out with creamy crests of waves" — vaizdžiais, poetiškais žodžiais prasideda rašytojo Jurgio Gliaudos knyga "Simas" anglų kalba. Glaudžiai, bet pilnai pristatyti įvykiai, kuriais prasideda lemtingoji diena ir kuri baigiasi Simo Kudirkos grąžinimu sovietams.

Lietuviškoji šios knygos laida lietuvių spaudoje buvo labai plačiai komentuota ir, kas reta išeivijos knygos istorijoje, per trumpą laiką buvo išleistos ir išpirktos dvi knygos laidos. Į anglų kalbą Simą išvertė Kęstutis Cižiūnas ir J. Žemkalnis. Gražiai išleido Manyland Books, Inc. (84-39 90th St., Woodhaven, N. Y. 11421). Nežinant, sunku pasakyti, kaip leidyklai sekasi su knygos pardavimu, tačiau knyga jau surado kelius į viešosios opinijos informavimo centrus. Pav., garsus žurnalistas Willard

STASIO YLOS "A PRIEST IN STUTTHOF"

Kas atsitiko prieš du su puse dešimtmečio, yra jau istorija. Ji išmokstama iš knygų. Knyginės žinios yra abstrakčios, lyg formulės: mokiniai ir žino, ir vėl pamiršta; gyvenime naudojamos tik reikalui esant. Kas gi formulėmis gyvena? Kas gaivina sielą tik faktuose ir datose?

Tautinės gyvybės šaltiniu gali būt vien knygos, rašytos "krauju, širdim ir kančiomis". Tokių knygų nereikia išmokti, bet jų impulsais gali gyventi ilgą laiką arba net ir visada.

Viena tokių knygų yra kun. prof. Stasio Ylos gilių išgyvenimų istorija iš Stutthofo kalinio dienų — "Žmonės ir žvėrys dievų miške". Skaitant šią knygą prieš du dešimtmečiu, mums, karo baisumų, okupacinių baimių irgi patyrusiems, apie vokiečių žiaurumus iškilo naujų žinių, šiurpių mūsų brolių ir kitų tautų įkalintųjų pergyvenimų ir ankstyvos, bet ne beprasmiškos mirties paveikslų (Kun. A. Lipniūno ir kitų). Tai knyga, kurią St. Yla buvo parašęs ne paprastu rašalu, o "prakaitu, vargo dulkėmis, baimės virpėjimais", ir kuri mus veikė drauge sukrečiančiai, ir gaivinančiai ir orientuojančiai į ateitį. Iš tų pačių laikų ir to paties koncentracijos lagerio baisumų išleista ir prof. Balio Sruogos knyga "Dievų miškas".

Ar buvo prasmingas dabartinis "A Priest in Stutthof" pasirodymas? Ar nepavėluotas? Ar aktualus dar? Tų klausimų net statyti neturėtume.

Pirmiausia, istorija vis pamirštama, ir ji vis kartojasi. Tironija atgyja arba ji prasiveržia kitur. Pažinti ją praeity ir atpažinti dabarty kiekvienam naudinga. Antra, jei ne išreikšti, tai bent jausti pagarbą mūsų mirusiems ir gyviems tebesantiems kankiniams, principų ir idealų žmonėms, — taip reikalinga šiais nihilizmų ir nepagarbos vyresniesiems laikais. Knygos apie pogrindį, partizanus, kankinius, kalinius suteikia

---

Edwards milijoninio tiražo dienraštyje, atsiremdamas į angliškąjį "Simas", parašė ir paskelbė puikų straipsnį, kuris, paties straipsnio autoriaus žodžiais, iššaukęs tokį garsų skaitytojų atsiliepimą laiškais, kokio jis neturėjęs per kelerius metus. Londono "The Books Exchange" "Simą" taip pat palankiai pristatė angliškai kalbančiam pasauliui. Lietuvos klausimui aktualėjant pasaulio viešojoje opinijoje, "Simo" anglų kalba misija gali dar labiau padidėti, ir nereiktų nustebti, jei prireiktų antros ir anglų kalba laidos.

Leidžiant antrą laidą, tektų kiek palyginti vertimo stilių. Pav., neįprastas gramatines formas kaip "... the Americans began suspecting ..." (12 p.), tektų pakeisti į sklandesnes — "... the Americans began to suspect" ir p. Taip pat išlygintinas tam tikras stilistinis lūžis tarp knygos pradžios ir pabaigos. Pirmoje knygos dalyje daug vaizdžių momentų, literatūrinių dialogų, gi antroje dalyje pagausėja realūs dialogai, paimti iš Kongreso komisijos tyrinėjimų protokolų. Vertėjų pareiga buvo tą perėjimą sušvelninti, kad kontrastas nebūtų perstaigus.

Knygos priede paduota įspūdinga Simo Kudirkos apsigynimo kalba sovietiniame teisme, pristatanti pasauliui žiaurią Lietuvos okupaciją.

Mūsų visų pareiga pasirūpinti, kad "Simas" kuo plačiau pasklistų angliškai kalbančiame pasaulyje. **D. K.**

NEPAKANTA IR MEILĖ, IGNORANCIJA IR BAIMĖ

Totalinė skirtingos nuomonės nepakanta

Atsiliepdamas į prof. A. Maceinos straipsnį "Nuo ko mes bėgome", rašytojas Jurgis Gliauda 1971.VIII.18 "Dirvoje" pareiškė nuomonę, kad "*mes apleidome Lietuvą dėl okupacinio režimo teroro baimės. Gi režimo komponentai buvo režimo rėmėjai . . . Jų tarpe buvo nemaža lietuvių tautos narių, kurie savo teroro praktika nesiskyrė nuo importo*". Šias J. Gliaudos pastabas persispausdino "Į Laisvę" nr. 53(90).

"**Akiračiai**" (nr. 1-35), redakcijos vardu komentuodami tas pastabas, rašo:

"*Šiame pastarajame* **Į Laisvę** *numeryje skelbiama dar vieno "specialisto" tuo klausimu nuomonė, kad žiauriausi ir Lietuvai pragaištingiausi komunistai yra ne rusai, o lietuviai*". Ir savo komentarui "Akiračiai" davė įsidėmėtiną antraštę: "Pasiilgo carinės okupacijos".

Lietuviai, apsikrėtę rusiškom idėjom

Mykolas Krupavičius nesenai pasirodžiusioje "**Prisiminimų**" knygoje, kalbėdamas apie bolševikų revoliucijos metą Voroneže, rašo:

"*Aušrininkai tarpusavy skyrėsi tuo, kad vieni jų leido be kovos naujoms rusiškoms idėjoms apsėsti širdis ir protus, norėdami jas įgyvendinti*

žinojimo ir nuteikia.

Tai mums patiems, mūsų dvasinių dulkių nupūtimui, ir jaunesnės kartos tautiniam susipratimui ir dar sekančių kartų orientacijai.

Bet ši nauja (1971 m. išleistas "Žmonės ir žvėrys dievų miške" knygos vertimas į anglų kalbą), didelio dėmesio verta knyga, svarbiausia, reikalinga svetimųjų informacijai ir nuteikimui. Gaila, kad "nežinion dingo" jos vokiškasis vertimas; bet niekada nevėlu. Nauji vertimai gali atsirasti, ir naujos knygos laidos gali pasirodyti bet kur pasauly.

"A Priest in Stutthof" anglosaksų pasauly gali būti lyg šūktelėjimas žinančio žmogaus, kentėjusio lietuvio balsu pasaulio (overpopulated) dykumose. Žydai šaukė ir šaukė, suko filmus, leido knygas, — ir gerai darė. Lietuviai per daug šaukti nesiryžta. Mūsų kuklaus kunigo ir profesoriaus "balsas", tačiau, yra stiprus iš vidaus. Beletristiniu stiliumi jo išsakyta istorinė tiesa siekia minčių gilumas, jas išjudina. Autoriaus trumpa biografija yra lyg ir įvadas į pergyvenimų "sužvėrėjusiam Stutthofe" groteską. Be poetinių dailinimų, be perdėjimų, hiperbolių ši "žmogiška istorija nužmogintame pasauly", kad ir pasakojama ramiai, pagauna skaitytoją ir nuveda gilyn į praeitį, istoriją, kur mirusiems paminklus jau dulkės dengia, bet jų kančios ir jų darbai bei idealai tebešvyti.

Anglosaksai kitų kančioms nėra per daug jautrūs; ir jautrieji pasižymi trumpa atmintim. Ši knyga vėl primins pasauliui, kad lietuviai ne žydus kankino ir žudė (kaip daug kas kartoja), o tame pat lagery nemažai idealių asmenybių, intelektualų lietuvių, drauge su žydais kentėjo ir dažnai vieni kitiems padėdavo.

Tokios mintys iškyla, vėl perskaičius Stasio Ylos knygą. Kiekvienam skaitytojui bus jos kitokios. Svarbu, kad perskaitytų ir paragintų perskaityti savo anglų kalba skaitančius draugus.

"A Priest in Stutthof" išleido Manyland Books, Inc.

A. R.

Lietuvoje, o kiti ir apie Lietuvą nustojo galvoję. Jiems matuška Rossija atstojo močiutę Lietuvą . . . Nėra nė vieno bolševikų daryto žygio prieš lietuvių visuomenę, kur nebūtų dalyvavę ir aušrininkai. Taip, pvz., kratą pas prof. J. Jablonskį darė aušrininkai. Mano bute darė kratą ir pasisavino daug raštų ir knygų taip pat aušrininkai. Aušrininkai suiminėjo bolševikams pavojingus žmones, jų tarpe ir Lietuvių Tautos tarybos narius. Aušrininkai mane teisė mirtimi. Aušrininkai kliudė ir išvaikė nepageidaujamų krypčių susirinkimus. Žodžiu, nebuvo nė vieno bolševikų žygio lietuvių persekiojimo metu, kuris būtų apsėjęs be aušrininkų pagalbos." (274-5 pusl.).

Totalinė meilė. . .

"*Visiškai nesvarbu, koks bus VLIKas ir ALTa, kaip jie bus veiklūs ar neveiklūs, skirtumas bus mažas ar net jokio, kol nepasikeis JAV užsienio politika. Jokie bendruomeninkai ar frontininkai, jokios kongresinės rezoliucijos čia stebuklų nepadarys . . . Ryškiausia tokia komunistų užmesta meškerė mums suskaldyti ir sulikviduoti dėl Lietuvos laisvės kovojančias organizacijas yra tariamų reformų siūlymas VLIKui ir ALTai perorganizuoti . . . Tai labai gudrus komunistinis triukas . . . Daug ką jiems pasisekė ant tos meškerės pagauti, tik ne tautininkus*".

Išvyškintu šriftu tokią totalinę Jono Balio meilę veiksniams skelbia redaktorius dr. Jonas Balys "**Naujojoje Viltyje**" (nr. 3).

Pagavo ir tautininkus, sako "Sėja"

Valstiečių liaudininkų "Sėja" (1972 m. nr. 1-2) įrodinėja, kad komunistai ant savo meškerės pagavo ir tautininkus:

"*. . . vienas jų ("Vliko griovėjų" — S.J.) veikėjų, netgi įsitaisęs VLIKo vicepirmininko poste, važinėja po Ameriką ir Vasario 16 minėjimuose aiškina lietuviams, kad VLIKo, koks jis dabar yra, visai nereik — girdi, mūsų vaikai jo nenori. . . Jam, matyt, parūpo iš VLIKo, kaip tautos atstovybės, padaryti kokį mūsų vaikams žaisliuką" . . . LFB ir LTS vadų ir vadukų antivlikinė akcija, siekianti VLIKą, kaip tautos atstovybę, sugriauti, tęsiama toliau . . . Bet ar žino mūsų antivlikinių grupių veikėjai, visu įnirtimu, visomis gudrybėmis niekindami VLIKą, mūsų tautos atstovybę, ką jie daro ir kieno labui, kieno interesui, naudai jie veikia*".

"Sėjos" bendradarbis P. Stravinskas čia į "ant komunistų meškerės pagautas" "antivlikines grupes" priskiria tautininkus ir frontininkus ir nedvejotinai kalba apie tautininkų atstovą Vlike ir buv. Vliko vicepirmininką dr. B. Nemicką.

Ir taip ekstremistiniai sparnai susitinka ir arti sustoję vienas antrą paremia.

O skaityti reiktų mokėti

"Į Laisvę" nr-je 53(90) redakcija, atsiliepdama į skaitytojo laišką, kuriuo buvo atkreiptas dėmesys į vieną "**Laisvosios Lietuvos**" vedamąjį, pridėjo tokią pastabą:

"*Laisvosios Lietuvos" vedamojo autorius iškreipė prof. A. Maceinos pagrindinę mintį ir, matyt, bijo, kad reiklesnieji skaitytojai neperskaitytų Maceinos straipsnio ir nesurastų falsifikato*".

"Laisvoji Lietuva" šią pastabą cituoja 1972 m. nr. 4, tačiau vietoj žodžio "**reiklesnieji**" rašo "**veiklesnieji**" ir prie jo deda šauktuką ir rašančiojo inicialą. Taigi, ne korektūros klaida. Pagilinusi prof. A. Maceinos pagrindinės minties falsifikavimą, "Laisvoji Lietuva" savo rašinį baigia tokiu pamoksliuku:

"*Būtų geriau, jei "Į Laisvę" redaktoriai nesišvaistytų bereikalingais žo-*

džiais ir . . . kaip to laiškelio autorius — nebūtų . . . farizėjais . . .".

Įdomu, kuriuo žodžiu nesišvaistyti: "veiklesnieji" ar "reiklesnieji"?

"Kas čia dabar darosi?"

Tokia antrašte Jono A. Šarkaus, Ph. D., straipsnį paskelbė "**Naujienos**" 1972. VI. 17. Čia jis cituoja dalį kun. J. Vaišnio, S.J., straipsnio, paskelbto "**Lietuvis Žurnalistas**" leidinyje nr. 1(7), kur pasisakoma prieš žurnalistus, kurie "nesugeba kritiškai ir objektyviai vertinti reiškinių, o rašo tik tuščias panegirikas".

Dr. J.A. Šarkus šį Lietuvių Žurnalistų Sąjungos pirmininko teigimą pailiustruoja tokiu pavyzdžiu:

"Geru pavyzdžiu yra gerai išgarsintas Los Angeles frontininkų studijų savaitgalis, kuriame prof. Vardys nupaišė dabartinio ok. Lietuvos lietuvio bruožus, padarydamas juos panašius į menamo sovietinio žmogaus tipą, o dr. Kazickas siūlė skelbti referendumą dėl bendradarbiavimo (su sovietais) klausimų".

Lietuvių spauda, aprašydama politinių studijų Los Angelese savaitgalį, ir dalyvavusieji jame teigė, kad dr. J. Kazickas tada siūlęs bendradarbiavimo klausimu skelbti ne **referendumą**, o **moratoriumą**.

Tad kas čia dabar darosi?

Greičiausia gerb. Daktaras nebespėjo perskaityti kun. J. Vaišnio straipsnio antrosios dalies. O ten tarp kitko sakoma:

"Spauda turi būti priemonė skleisti tiesai, o ne melui. To visuomenė ir laukia iš kiekvieno žurnalisto".

Ar tai palankumas Lietuvos reikalui?

"Draugas" 1972.VI.19 pirmoje kronikos žinutėje rašė:

"**Amerikos Lietuvių tarybai** *telefonu iš Washingtono Scott Cohen, senatoriaus Percy asistentas, pranešė, kad JAV senatas 58-2 balsais patvirtino lėšas Radio Free Europe ir Radio Free Liberty veiklai. Senatorius Percy senate vedė kovą, kad šios lėšos būtų patvirtintos. Amerikos lietuvių taryba ragina visus lietuvius rašyti laiškus senatoriui Percy, dėkojant už jo palankumą lietuvių ir Lietuvos reikalais".*

Ar iš tikro pirma eilis reikalas lietuviams dėkoti už patvirtinimą lėšų radijų programoms, kurios lietuviškai žinių visai netransliuoja? Be to,, tokio radijo, kaip "**Radio Free Liberty**", iš viso nėra.

Paniką sukėlė "Viltis"

Jei kokioje nors Lietuvių Bendruomenės institucijoje ar valdyboje dalyvauja bent vienas frontininkas, kai kurie laikraščiai ima išgąstingai šaukti: "Frontininkai dominuoja!", "Frontininkai sudaro daugumą!", . . "Frontininkai pasigrobė valdžią!" Kas tą kinkų drebėjimą iššaukė?

Pasirodo, kad komunistinė "**Vilnis**", kuri 1972.I.29 rašė:

"Kaip mes bekalbėtumėm, Frontininkai kaip intelektualiniu, taip ir gudrumo atžvilgiu yra pranašiausia srovė nacionalistų stovykloje. Įsėdę į Bendruomenės balną, mažesnius "laisvinimo" veiksnius taip gražiai vynioja į savo vystyklus, kad nesigirdi nė gū-gū".

Sb. Jokubauskas

Spauda turi būti priemonė skleisti tiesai

ATEITININKAI TREMTYJE

(Ištrauka iš Mykolo Krupavičiaus "Prisiminimų")

Ateitininkai rusiškoje tremtyje išmoko artimai draugiškai vienoje giminingoje šeimoje gyventi su savo nelaimingąja ištremtąja liaudim. Kai Lietuvoje pradėjo šiuodu svarbiausi gyventojų sluoksniai — kaimiečiai ir inteligentai — tarpusavy nesutikti, kai tarp jų atsirado kenksminga tautai ir valstybei tvora, buvę Rusijoj ateitininkai tam neigiamam reiškiniui nepasidavė. Gyvenimo vargai ir nelaimės juos išmokė vienybės ir artimo ryšio su tais, iš kurių jie patys yra išėję. Keli jaunystės metai Rusijoje drąsioje kovoje su visa, kas ateitininko sielai yra svetima, neigiama, juos išugdė drąsius, kovingus, nenusimenančius kovotojus už savo idealus ir tikslus. Toks ateitininkas iš Rusijos sugrįžo atgal į savo tėvynę. Kaip veržlus, kovingas, branginąs savo patirimus ir idealus jis spaudė savo antspaudą į besikuriantį naują lietuvišką gyvenimą. Keleri metai, rodos, nedidelis laikotarpis, o tačiau jie, praleisti skirtingose gyvenimo sąlygose, palieka skirtingų žymių žmogaus galvosenoje ir veiksmuose. Mūsų jaunimas, pasilikęs Lietuvoj ir iškentęs nepaprastai žiaurų okupantų režimą, kuris neleido žmogui pareikšti savo laisvą mintį, jaunimas, kuris visą savo veiklą sutelkė į susirūpinimą duonos kąsniu, skyrėsi nuo jaunimo, išaugusio Rusijos revoliucijos dvasioje. Pasilikusiam jaunimui buvo sukliudyta subręsti tomis pačiomis ateitininkų savybėmis, kuriomis subrendo praleidęs revoliucijų audrą jaunimas. Tie skirtumai, sugrįžus iš Rusijos ir vėl susijungus vienoje ateitininkiškoje šeimoje, išsilygino ta prasme, kad veržlesnis ir kovingesnis tremtinis ateitininkas patraukė prie savęs rastuosius tėvų žemėje idėjos draugus. Jeigu Nepriklausomoji Lietuva be kovų iš karto buvo įstatyta į aiškiai sveiką ir gilų demokratinės santvarkos kelią, tai yra tos ateitininkijos nuopelnas, nes ji ir Lietuvoje užėmė vadovaujamą (=vadovaujančią) vietą. Galime pasidžiaugti ir pasigėrėti, kad tos ateitininkijos kūrybiniais darbais džiaugėsi ne tiktai visa be pažiūrų skirtumo Lietuva, bet ir aplankę ją įvairių kraštų svetimšaliai. Tremties ateitininkai nepavėlavo "ant nepriklausomybės įkurtuvių". Jie grįžo pačiu svarbiausiu ir reikalingiausiu momentu — į kruviną Laisvinimo puotą. Jie grįžo tuo metu, kai Vasario 16 Aktu paskelbtą Nepriklausomą Lietuvą reikėjo ginti su ginklu rankose ir ant Laisvės Aukuro ne tik savo kraują, bet ir gyvybę dėti. Ateitininkams nereikėjo nė mobilizacinių įsakymų, nė policijos raginimų, nes jie žinojo, ko grįžo į Lietuvą ir kuriais keliais jai teks ten eiti. Ateitininkijoje gimė savanorių idėja. Jie metė mokyklas, šiltas tėviškės pastoges, mielą pasiilgtą motinėlės ar močiutės globą ar priežiūrą ir būriais patraukė į kruviną Lietuvos laisvinimo darbą. Jiems nerūpėjo tuo lemtingu metu folkloro studijavimas, tos ar kitos gimnazijos klasės baigimas, jiems nerūpėjo taip pat nė gilinimasis į psichologi-

jos mokslą, nė Lietuvos praeities studijavimas. Vis tai jie tikėjosi rasią sugrįžę laimėtojais už savo tėvų žemelės laisvę. Ne visi sugrįžo. Daug ateitininkija sukrovė kilnių aukų ant Tėvynės Aukuro. Vien tik Varviškės mūšiuose krito septyni ateitininkai jaunesnieji leitenantai, o tai jau daug. Visų nesuskaičiuosi. Čia K. ir A. Matulaičiai, V. Dovydaitis, J. Sideravičius, Kasperavičius, Adomaitis, Stapulionis, Styra, Rauba, Kumpis, Ambrazevičius, Klimavičius, Vaitiekūnas, Saldukas, Balsys, Oželis, Kuklierius ir t.t. O kur tos minios ateitininkų pažiūroms artimų paprastų kaimo bernelių-pavasarininku? Juk savanorių būrių du trečdaliai buvo katalikų jaunimas. Juos sutraukė į gretas Lietuvą ginti tie patys jų pažiūrų broliai ateitininkai. Pirmųjų karo mokyklos laidų auklėtinių sąstato 90 su viršum procentų buvo ateitininkai. Jie ne tik išgyveno visą "Nepriklausomybės kūrimosi entuziazmą, jie ne tik matė pirmus savanorius, vėliavas, mitingus, atsišaukimus", bet savanoriškai patys išėjo kruvinus Lietuvos laisvinimo kelius, patys kritusius kovos draugus čia pat aplaistydavo gailia ašara, patys parnešė ant savo durtuvų Lietuvai ir lietuviui laisvę ir dėl to patys labiau išgyveno laimėjimo džiaugsmą ir pasitenkinimą, negu tie, kurie džiaugėsi savanoriais, bet nerado reikalo patys į jų eiles įsirašyti. Tai maža duoklelė mūsų nusipelniusiai ateitininkijai. Aš, lenkdamas galvą prieš tą kilnų jaunimą, trokšte trokštu, kad visas mūsų šios tremties jaunimas, o ypač ateitininkai, išeitų iš tų sunkių ir didelių gyvenimo patyrimų toki pat laimėtojai ir grįžtų į savo laisvą tėvynę su tokiomis pat lauktuvėmis, su kokiomis grįžo jų pirmatakai iš Rusijos. Tam reikalinga plieninė katalikų vienybė, nes skaldymasis neša mirtį. Turi būti susižavėjimas vien tik savo lietuvišku gyvenimu; iš svetimųjų galima paimti tik tas, ko trūksta lietuviškam gyvenimui, bet reikia žiūrėti, kad tie skoliniai neiškreiptų mūsų lietuviško charakterio. Reikia, kad Lietuva, Lietuvos reikalai, lietuvių tauta ir jos kalba visur ir visada būtų pirmoje eilėje, ir kad mūsų "aš" sektų paskui juos. "Man" yra tai, kas atlieka nuo Lietuvos. Tik tas kelias veda į laimėjimą ir tas kelias mums padės išlaikyti neiškreiptą, nesukarikatūrintą lietuvišką sąžinę ir širdį.

Krupavičius apie dalyvavimą politikoje

Ilgai teko tempti tas nepaprastai sunkus, bet kartu garbingas ir Lietuvai naudingas vežimėlis. Teko tempti įvairiais keliais: ir sausais, ir šlapiais, ir lygiais, ir kalnuotais. Gana daug teko išgyventi, patirti daug vargo, įžeidimų ir pažeminimų, bet nemažiau meilės ir dėkingumo. Nenoriai į politiką ėjau, nors ir tada žinojau, kad demokratinėje tvarkoje kiekvienas geros valios lietuvis turi ne tik išmanyti savo krašto politikos srityje, bet ir joje aktyviai dalyvauti. Kur visuomenėje tokio politikos įvertinimo nėra, kur žmonės nuo politikos, kaip nuo nešvaraus darbo, traukiasi, ten už tai atkenčia ir pats kraštas, ir tie patys žmonės. Apolitiškumas, apartiškumas yra visuomeninė liga, nuo kurios reikia gydytis. Ta liga mūsų lietuviškoji visuomenė ne kartą buvo susirgusi. Ji nenorėjo galvoti ir rūpintis Lietuva ir Lietuvos vidaus tvarka, už ją tai padarė kiti, tik ne jos naudai. (322-323 p. p.).

PADĖTI LIETUVAI ATGAUTI LAISVĘ

Pasaulio Lietuvių Jaunimo kongrese vienose diskusijose dalyavęs trečios kartos lietuvis dėstė, kad protingiau esą stengtis Lietuvai padėti, bet ne kovoti dėl jos laisvės. Kadangi šio kalbėtojo pavardė bent iki šiol nesutinkama nei padėjėjų, nei kovotojų sąrašuose, reikia manyti, kad jam ta mintis buvo įpiršta iš šalies. Ir iš tikro, tą mintį lietuviškai išeivijai ne nuo vakar siūlo tam tikra dalis vidurinės ir vyresniosios kartos intelektualų.

Norint minėtą siūlymą konkretizuoti ir jį įgyvendinti, išeities tašku tektų pasirinkti vieną iš trijų "padėti Lietuvai" sampratą: pačių siūlytojų, okupanto ar okupuotos tautos.

Ar "padėti Lietuvai" frazė yra rimtas siūlymas, ar tik nenorimas aptarti šūkis, sunku pasakyti, nes patys siūlytojai iki šiol nėra atskleidę jo tikrojo turinio. Tačiau apytikriai galima spėti, kad ta pagalba turėtų ribotis didesnių laisvių Lietuvos žmonėms iš Maskvos išrūpinimu, tuo pačiu metu pripažįstant susidariusio status quo teisėtumą. Kiek tenu palengvėjimu ir pagerėjimu krašte reikia džiaugtis, tačiau kiek pernaivu galvoti, kad Maskva iš geros širdies pavergtam lietuviui duotų tokių teisių, kurių neduoda savajam rusui. Tokia nepilna ir nereali pagelba Lietuvai laisvojo lietuvio patenkinti negali.

Okupantas iš lietuviškos išeivijos irgi siekia Lietuvai "pagalbos"... pristatyti pasauliui pavergtą Lietuvą kaip laisvą, laimingą ir savanoriškai į "sovietinių tautų šeimą" įsijungusią slavams gimininga tautą. Tuo tikslu kviečia išeivius lankytis Vilniuje ir Maskvoje ir prisispyrę siūlo "kultūrinį bendradarbiavimą", kurtuo nekartą perskubiai susižavi gan išmintingos, tačiau aiškiai nekritiškos galvos.

Svarstant "pagelbos Lietuvai" klausimą, svarbiausia, atrodo, žinoti, kokios pagalbos nori pati tauta. Tautos balso nereiškia Vilniuje operuoją Maskvos gauleiteriai, nei lietuviški kvislingai, nei šiaip geros valios tautiečiai, kurie, išvykę užsienin, dėl to kad "turi gyventi", pasakoja, jog "nuo Stalino laiku viskas pasikeitė", "kolūkiečiai turi televizorius ir pilnas kišenes pinigų", "religija nepersekiojama", o "rusai — tai labai geri žmonės". Gi autentišku tautos balsu kalbėjo Simas Kudirka, Vytautas Simokaitis, Liudvikas Simutis, teisiamieji kunigai, peticijas pasirašę 40 kunigų ir 17,000 tikinčiųjų, o ypač

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ SUVAŽIAVIMO LAUKIANT

Veikliai ir kūrybingai Lietuvių Fronto Bičiulių sąjūdžio ir tam sąjūdžiui artimi žmonės reiškiasi lietuviškos išeivijos gyvenime. Tai vienintelė iš kadaise gausių Lietuvos rezistenciniame pogrindyje veikusių organizacijų, kuri išlaikė organizacinį tęstinumą, palikdama ištikima savo rezistenciniams įsipareigojimams. Pastarieji įvykiai okupuotoje Lietuvoje liudija, kad po 30 nelaisvės metų ta pati valstybinės nepriklausomybės idėja tebėra gyva visoje lietuvių tautoje. Ypač viltingai nuteikia sovietų sistemoje išaugusio Lietuvos jaunimo pasiaukojantis patriotizmas, į kurį ištvermingai atsiliepia idėjiniai frontininkų siekiai.

Tačiau ne paslaptis, kad daugiau negu šimtmečio ketvirtį betriūsdami plačiuose lietuviškos veiklos baruose, frontininkai kiek pamiršo rūpestingiau kultivuoti savuosius daržus. Pradėjo rodytis tam tikro organizacinio išsiderinimo ženklų, primenančių daugiau susirūpinti ir savaisiais reikalais. Šių ženklų ignoravimas galėtų privesti prie veiklos nuobodulio ir idėjinio organizacijos ribose išsisėmimo. Tokios negerovės yra sulikvidavusios ne vieną kadaise gyvastingai besireiškusią organizaciją. Todėl džiaugsmingai reikia sveikinti LFB Vyr. tarybą, kuri ryžosi sukviesti sąjūdžio narių visuotinį suvažiavimą, kuris turės bičiuliuose įžiebti naujo entuziazmo.

Visuotinis suvažiavimas turėtų

(a) **Lietuvių Fronto Bičiulių sąjūdžiui** — *naujai konkretizuoti LFB rezistencinius įsipareigojimus;*

(b) **lietuviškai išeivijai** — *pasiūlyti sugestijų Lietuvos laisvinimo veiklai racionalizuoti;*

(c) **okupuotos Lietuvos žmonėms** — *paskelbti idėjų, paryškinančių būsimos laisvos Lietuvos viziją.*

---

sukrečiančiai skaudžią heroizmo formą pasirinkę Romas Kalanta ir Kauno bei kitų miestų gatvėse maištavę tūkstančiai Lietuvos jaunimo. Paniekinę prievartinį režimą, įveikę brutalaus okupanto keršto baimę ir nuskaidrėję aukščiausiu žmogiškumu, savo veiksmais ir žodžiais jie reiškė tautos valią: LAISVĖS LIETUVAI!

Ši tautos valia visą tautiškai gyvą išeiviją prieš visas kitas pagalbas turėtų įpareigoti padėti Lietuvai atgauti laisvę.

Malonus skaitytojau, savo pastabas apie šį "Į Laisvę" numerį siųsk šiuo adresu: Į Laisvę, Post Office Box 3446

Los Angeles, Calif. 90034

MIELAS SKAITYTOJAU,

Jau keleri metai iš eilės "Į Laisvę" Tave ištvermingai lanko. Nelik jai skolingas. Nieko nelaukdamas, išrašyk čekį ar nupirk pašto perlaidą ir pasiųsk prenumeratos mokestį už 1972 metus. Prenumeratos mokesčiu palaikai žurnalo gyvybę.

Jei kas dėl kokių nors priežasčių būtų pamiršęs už 1972 metus atsilyginti ar dar būtų užsilikusi nesumokėta praeities skola, administracija rugsėjo mėnesį išsiuntinėja priminimus. Bet būtų gera, kad ateityje to nereikėtų daryti, nes būtų sutaupyta administratoriui laiko, o žurnalui pinigų.

Skaitytojai prašomi atkreipti dėmesį, kad "Į Laisvę" administratorius bič. Aleksas Kulnys yra pakeitęs adresą, tad jam skirtus laiškus ir prenumeratos mokestį siųsti naujuoju adresu:

Mr. Aleksas Kulnys
3 Silver Eagle Road
Rolling Hills Estates, Calif.
90274

Malonus skaitytojau, savo pastabas apie šį "Į Laisvę" numerį siųsk redakcijos adresu:

Į Laisvę
Post Office Box 34461
Los Angeles, Calif. 90034